

T.C.

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

ALEVİLİK ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

Makteli Hüseyinlerin Gelişimi ve Maktel Kıyaslaması

Yüksek Lisans Tezi

İrem UŞENGÜL

TEZ DANIŞMAN

Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ

EKİM-2025

MALATYA

MAKTELİ HÜSEYİNLERİN GELİŞİMİ VE MAKTEL KİYASLAMASI

İrem UŞENGÜL

Alevilik Araştırmaları Enstitüsü

Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ

Ekim – 2025

Malatya

ETİK BEYANI

İnönü Üniversitesi Alevilik Araştırmaları Enstitüsü Tez Yazım Yönergesi Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada:

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildiririm.

Bu beyanlarımın aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

01.10.2025

İrem UŞENGÜL

ÖZET

UŞENGÜL, İrem, **Makteli Hüseyinlerin Gelişimi ve Maktel Kıyaslaması** (Yüksek Lisans Tezi), Malatya, 2025.

Her dinin mensuplarının dini yorumlama açısından farklılıkları söz konusu olabilmektedir. Bu farklılıklar kesin görüşlerle sınırlandırıldığında mezhepler ortaya çıkmaktadır. İslam dininin mezhebi olan Alevilik doğuşunu kolektif bellekte yaratılış dönemine kadar alırken tarihi bulgular Aleviliğin doğuşunu İslamiyet öncesi Türk tarihine dayandırmaktadır.

Türklerin İslamiyet’le ilk temasları Orta Asya’da Ehli Beyt soyundan gelenlerle ve Ehli Beyt taraftarlarıyla olduğu öne sürülmektedir. Türklerin İslamlaşmasında en etkili olan olaylardan biri de Kerbelâ Vakâsı’dır. Sözlü ve yazılı edebiyatta yüzyıllarca yerini alan Kerbelâ Vakâsı’nın müstakil olarak işlendiği eserlere “Makteli Hüseyin” denilmektedir.

Bu tez Aleviliğin doğuşunu, İslam tarihinin erken döneminin Kerbela Vakâsı’na kadar olan seyrini, Kerbela Vakâsı’nı ele almakla birlikte olayın edebi yansıması olan Makteli Hüseyin geleneğini ve bu bağlamda Arap edebiyatının, Fars edebiyatının ve Türk edebiyatının maktellerini kıyaslayarak incelemektedir. Çalışmada dört halife dönemine değinilmiş, Hz. Ali’nin hilâfeti ve bu süreçte ortaya çıkan iç karışıklıklar üzerinde durulmuş, İslam dünyasında derin etkiler bırakan Hz. Hüseyin’in Kerbela’da şehadeti ele alınmış, Kerbelâ çerçevesinde maktel yazma geleneği üzerinde durularak maktel incelemesi yapılmıştır.

Araştırmanın merkezinde Ebû Mihnef’in Maktelü’l-Hüseyin’i, Hüseyin Vaizi Kaşifi’nin Ravzatü’ş-Şüheda’sı ve Şâdi Meddah’ın Makteli Hüseyin’i bulunmaktadır. Bu eserler farklılıkları ve benzerlikleri yönünden ele alınarak incelenmiş olup mezhepsel eğilimlerine de değinilmiştir.

Tez Aleviliğin doğuşunu da geleneksel perspektiften ve tarihi açıdan ele almaktadır. Böylece tez Aleviliğin doğuşundan İslam tarihinin erken dönemine kadar uzanmakta ve Makteli Hüseyin çerçevesinde edebi alana da değinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Halifelik, Kerbelâ, Makteli Hüseyin, Hz. Hüseyin

ABSTRACT

UŞENGÜL, İrem, **The Development of Makteli Hüseyins and Maktel Comparison** (MA Thesis), Malatya, 2025.

Members of every religion may have differences in their interpretation of religion. When these differences are limited to definitive views, sects emerge. While Alevism, a sect of Islam, traces its origins back to the period of creation in the collective memory, historical evidence dates the emergence of Alevism to pre-Islamic Turkish history.

It is suggested that the Turks' first contact with Islam occurred in Central Asia with descendants of the Ahl al-Bayt and their supporters. One of the most influential events in the Turks' conversion to Islam was the Battle of Karbala. The individual works that explore the Battle of Karbala, which has a place in oral and written literature for centuries, are called "Makteli Hüseyin."

This thesis examines the emergence of Alevism, the course of early Islamic history up to the Battle of Karbala, and the Battle of Karbala itself. It also examines the tradition of Husayn al-Maqtali, a literary reflection of the event, and compares the maktels of Arabic, Persian, and Turkish literature. The study examines the period of the four caliphs, examines the caliphate of Ali and the internal turmoil that arose during this period, and examines the martyrdom of Husayn at Karbala, which profoundly impacted the Islamic world. It also examines the tradition of maktel writing within the context of Karbala.

The core of this research focuses on Abu Mikhnaf's Maqtal al-Husayn, Husayn Vaiz-i Kashifi's Rawzat al-Shuhada, and Shadi Meddah's Maqtali Husayn. These works are analyzed with regard to their similarities, differences, and sectarian orientations, thereby shedding light on their respective historical and theological contexts.

Furthermore, the thesis investigates the emergence of Alevism from both historical and traditional perspectives. In doing so, it situates the origins of Alevism within the broader framework of early Islamic history, while also highlighting the literary dimension of the Maqtal al-Husayn tradition.

Key Words: Caliphate, Karbala, Makteli Hussein, Hazrat Hussein

KISALTMALAR

(a.s.)	:Aleyhi's-selâm
b.	: bin
C.	: Cilt
Çev	: Çeviren
Hız.	: Hazreti
r.a.	: Radiyallahu anh
ss.	:Sayfa sayısı
(s.a.v)	: Sallallahu aleyhi ve selem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ed.	: Editör
yy.	: yüzyıl

ÖN SÖZ

İslam tarihinde yerini en acı ve en sarsıcı hadiselerinden biri olarak alan Kerbelâ Vakası, siyasi bir kırılma olmanın yanında edebiyatta, kültür şekillenmesinde ve mezheplerde de derin izler bırakmış bir trajedilerin olaydır.

Kerbelâ Hadisesi, yaşandığı dönemden itibaren İslam toplumunda farklı mezhep yorumları ve kültürel yorumlarla harmanlanarak nesilden nesile aktarılmış, her dönemin uygunluğuna ve baskın düşünce otoritesine uygun biçimde yeniden yorumlanmıştır. Zamanla bu yorumlar müstakilleşerek ve yazıya geçerek Makteli Hüseyin adı altında edebiyat literatüründe önemli bir anlatı türü olarak yerini almıştır.

Elinizdeki bu çalışmada; İslam tarihinin ve Arap edebiyatının ilk Makteli Hüseyin'i olan Ebû Mihnef'in "Maktelü'l-Hüseyin'i, Fars edebiyatının ilk Makteli Hüseyin'i olan Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin "Ravzatü's-Şüheda" adlı Farsça eseri ve ilk Türkçe maktel olma özelliği taşıyan Şâdî Meddah'ın Anadolu sahasında kaleme aldığı Türkçe "Makteli Hüseyin" adlı eseri bir arada ele alınmakla beraber bu üç önemli edebi formatta kaleme alınmış olan tarih kaynağının şekilsel, üslupsal, mezhepsel ve muhteva bağlamlarıyla karşılaştırılma amaçlanmaktadır.

Çalışmada öncelikle Dört Halife dönemi ele alınmaktadır. Daha sonra Hz. Hüseyin ve şahsiyeti, Kerbelâ Vakası gibi başlıklar incelenmiş; ardından bu olayların ilgili edebi tür olan makteli Hüseyinlerin üzerinde durulmuştur. Ardından Arap, Fars ve Türk edebiyatındaki kaleme alınan ilk maktellerde Kerbela konusunun nasıl işlendiği, hangi mezhebî bakış açılarıyla sunulduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Tezin yazılış amacı, kaleme alındıkları dönemi belirtmek, eserlerin hangi kitlelere hitap ettiğini saptamak, söz konusu eserlerin mezhep yönelimlerini ihtiva ettiğini belirlemek ve bu bağlamda eserleri karşılaştırmalı olarak değerlendirmektir. Ebû Mihnef'in tarihî kaynak niteliği taşıyan Maktelü'l-Hüseyin'i, Hüseyin Vâiz Kâşifi'nin kaleme aldığı ve Âşık Çelebi'nin tercüme ettiği Ravzatü's-Şüheda'sı, Osmanlı döneminde ortaya konan Şâdî Meddah'ın Makteli Hüseyin'i, bu çalışmada hem metin düzeyinde hem de muhteva bakımından analiz edilmiştir.

Tez boyunca bu üç eserin edebiyattaki yerleri belirlenmeye çalışılmış; ayrıca maktel türünün tarihsel süreç içindeki değişimi de irdelenmiştir. Bu yönüyle çalışma, sadece İslam kültürü ya da mezhep araştırmacılarına değil; edebiyat ve tarih alanında çalışanlara da katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu süreci yürütürken tüm yardımlarından ve desteklerinden dolayı Muammer KEÇELİ'ye, Alevilik Araştırmaları Enstitüsünde görev yapan tez hazırlama sürecinde yardımcı olan Arş. Gör. İsmail Sefa Bitirmiş'e, manevi desteklerinden dolayı yine Alevilik Araştırmaları Enstitüsünde görev yapan Arş. Gör. Gülnur Gündoğar'a, kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Hulusi Yılmaz'a ve desteklerini esirgemeyen ve rehberlik eden değerli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Dönmez'e teşekkür ederim.

Tezimin en objektif şekilde amacına ulaşmış olması en içten dileğimdir.

İÇİNDEKİLER

1.GİRİŞ.....	1
1.1.ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	2
1.2. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI.....	3
1.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	4
2.ALEVİLİĞİN TARİHSEL ARKA PLANI.....	6
2.1. GELENEKSEL ALEVİLİK ÇERÇEVESİNDE ALEVİLİĞİN DOĞUŞU.....	6
2.2. TARİH SAHNESİNDE ALEVİLİĞİN DOĞUŞU VE TARİHİ GELİŞİMİ.....	7
2.3. ALEVİLİĞİN SELÇUKLU VE OSMANLI DÖNEMLERİNDE ANADOLUDAKİ DURUMU	10
2.4. ALEVİLERİN İNANÇ TEMELLERİ VE ALEVİLİĞİN SÜNNİLİKTEN VE ŞİİLİKTEN FARKI	15
3.HULEFÂYİ RÂŞİDİN DÖNEMİ	17
3.1. HZ. EBUBEKİR'İN HALİFE SEÇİLMESİ.....	18
3.2. HZ. ÖMER'İN HALİFE SEÇİLMESİ.....	21
3.3. HZ. OSMAN'IN HALİFE SEÇİLMESİ	21
3.4.1 Cemel Savaşı.....	26
3.4.2. Sıffin Savaşı	29
3.4.3 Nehrevan Savaşı.....	32
3.4.4. Hz. Ali'nin Şehit Edilişi ve Hilafetin Devamı	32
4. EHLİ BEYT VE ON İKİ İMAMLAR.....	33
4.1. EHLİ BEYT SÖZCÜĞÜNÜN KÖKENİ VE ANLAMI	33
4.2. ON İKİ İMAMLAR.....	37
4.2.1. On İki İmamlar Listesi.....	38
5. HZ. HÜSEYİN.....	41
5.1. HZ. HÜSEYİN HAKKINDA GENEL BİLGİLER	41
5.2. HZ. HÜSEYİN'İN DİNİ VE SİYASİ KİŞİLİĞİ	41

5.3. PEYGAMBER'İN HZ. HÜSEYİN'E OLAN SEVGİSİ.....	42
5.4. HZ. HÜSEYİN'İN ŞEHİT EDİLMEDEN ÖNCE ŞEHİT EDİLECEĞİNİ BİLDİREN RİVAYETLER.....	42
6. KERBELÂ	44
6.1. KERBELÂ'NIN KELİME KÖKENİ VE COĞRAFİ KONUMU	44
6.2. KERBELÂ HADİSESİ.....	44
6.3. KERBELÂ ŞEHİTLERİ.....	48
7. MAKTELİ HÜSEYİN	50
7.1. MAKTELİ HÜSEYİN NEDİR?	50
7.2. MAKTELİ HÜSEYİNLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ	50
7.2.1 İslami Arap Kültürü Çerçevesinde Makteli Hüseyin Geleneği	51
7.2.2. İslami Fars Kültürü Çerçevesinde Makteli Hüseyin Geleneği	52
7.2.3. İslami Türk Kültürü Çerçevesinde Makteli Hüseyin Geleneği.....	52
8. ÜÇ MAKTELİ HÜSEYİNİN GENEL BİLGİLERİ VE YAZARLARI.....	54
8.1.EBÛ MİHNEF, ESERLERİ VE MAKTEL'ÜL HÜSEYN'İ.....	54
8.1.1Ebû Mihnef	54
8.1.2.Eserleri ve Maktelü'l Hüseyini	55
8.2. HÜSEYİN VAİZİ KÂŞİFİ ve RAVZATÜ'Ş-ŞÜHEDA.....	56
8.2.1 Hüseyin Vaizi Kâşifi	56
8. 2. 2. Eserleri ve Ravzatü'ş-Şüheda'sı	57
8.3. ŞADİ MEDDAH VE MAKTELİ HÜSEYİN'İ	58
8.3.1. Şadi Meddah.....	58
9. ÜÇ MAKTELİN KIYASI.....	60
9.1. YAZILDIKLARI DİL VE ÜSLUP BAKIMINDAN FARKLILIKLAR.....	60
9. 2. ŞEKİL BAKIMINDAN FARKLILIKLAR.....	61
9.3. BABLAR ARASINDAKİ FARKLILIKLAR	62
9.4. ESERLERİN KONU AKTARIMINDA MEZHEPSEL BAKIŞ AÇILARI	64

9.4.1. Hz. Hüseyin'in Kerbela'da Konaklaması	64
9.4.2. Yazarların Hz. Hüseyin Karşıtlarına Kötü Hitapları Bakımından Kıyaslanması ile Yezit ve Taraftarlarının Yansıtılma Şekli	66
9.4.3. Eserlerde Hz. Hüseyin Açısından Şehitlik Anlayışı	68
9.5. ESERLERDE GEÇEN KARŞIT GRUPLARIN DİNSİZLİK ÜZERİNDEN BİRBİRİNİ SUÇLAMASI	69
9.6. ESERLERDE KERBELÂ HADİSESİ'NDE BULUNAN KADINLARIN ROLLERİ	70
9.7 ESERLERDEKİ BENZERLİKLER	72
9.8. EBÛ MİHNEF'İN MAKTEL'ÜL-HÜSEYN'İYLE ŞÂDİ MEDDAH'IN MAKTELİ HÜSEYN'İNDE İÇERİK FARKLILIKLARI	74
SONUÇ	91
KAYNAKÇA	95

1.GİRİŞ

Kerbela Vakası, İslam tarihinin en acıklı hadiselerinden biri olmakla sadece siyasi ve askeri değil, aynı zamanda inanç, kültür ve edebiyat tarihini de şekillendiren en trajik hadiselerinden biri olarak kayıtlara geçmiştir. Bugünkü Irak coğrafyasında yer alan Kerbela topraklarında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) torunu Hz. Hüseyin ve beraberindeki yetmişten fazla kişinin, 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Emevi Halifesi I. Yezid'in ordusu tarafından şehit edilmesi, İslam toplumunda derin ve onulmaz bir yara olarak kalmıştır. Bu olay, sadece bir iktidar mücadelesinin sonucu değildir. Aynı zamanda adalet, hakikat, dinî otorite mücadelesinin bir simgesidir ve olarak yüzyıllar boyunca bu şekilde anılmaktadır (Esir, 2012: 44).

Kerbela'nın etkisi, tarih yazımıyla sonuçlu kalmamıştır. Yüzyıllardır hem sözlü hem de yazılı edebiyatta zengin ve çeşitli bir edebî ve kültürel geleneğin doğmasına vesile olarak hafızalarda yer edinmiştir. Özellikle Alevi-Bektaşî geleneğinde teşekkül etmiş ve Muharrem ayı gibi önemli tarihlerde söylenen şiirler ve anlatılan hikayelerle yüzyıllar önce gerçekleşmiş bu trajik olayın hatırası hala yaşamaktadır. Sözlü gelenekte Alevi ve Bektaşî şairleri başta olmak üzere halk şairleri, koşma türünde Kerbela ağıtları dile getirmiş; âşıklar ve meddahlar Kerbela hikâyeleri anlatmışlardır. Yazılı gelenekte ise İslamî kültürde Hz. Hüseyin'in ve ona bağlı olan kişilerin Kerbela'da şehit edilmesini anlatan çok satıra edebi eser kaleme alınmıştır. Yazılı edebiyatta konuyla ilgili müstakil eserler olan "Makteli Hüseyin" ler özel bir yer tutar. Makteli Hüseyinler, tarihî bir vakıa olan Kerbela Hadisesi'ni edebî ve duygusal bir süzgeçten geçirilerek yeniden üretildiği eserlerdir, böylece bu metinler kolektif hafızanın ve kimliğin inşasında aktif rol oynamaktadırlar. Sözlü kültürde âşıkların ağıtları ile meddahların hikâyeleri, yazılı kültürde ise maktel, mesnevi ve mersiyelerle bu trajedi nesilden nesile aktarılmıştır. Bu aktarımlar özellikle Alevi-Bektaşî topluluklarında dini pratiklerin ve inanç sembollerinin merkezde bulunmaktadır (Şahin, 2011: 182).

Kerbela Vakası'nın işlendiği Makteli Hüseyinler'in ilk temsilcileri Arap edebiyatında Ebû Mihnef'in "Maktelü'l-Hüseyin'i, Fars edebiyatında Hüseyin Vâizi Kâşifî'nin "Ravzatü's-Şühedâ"sı ve Türk edebiyatında Şâdî Meddah'ın "Makteli Hüseyin"idir. Bu üç eser özelinde maktellerin konuyu temsil biçimleri mezhepsel bakış açısından ele alınarak yorumlanacaktır.

Çalışmanın arka planını oluşturan diğer odakları ise Aleviliğin doğuşu, Aleviliğin tarihsel süreçteki ilerlemesi ve Dört Halife döneminden Kerbela'ya giden süreçtir. Dört Halife dönemini ele almamızdaki amaç Hz. Ali taraftarlarının ilk ayrılık zamanlarının Hz. Ebubekir'in halife seçilmesi olduğunu göstermek, Emevilerin Hz. Ali'ye Hz. Osman'ın katlini bahane ederek halifelik kurumu için muhalif olmalarıdır. Kerbela'nın temellerinin bu döneme dayandığını görmekteyiz.

Ehli Beyt kavramı ve On İki İmamlar da Hz. Ali'nin neslini içeren kavramlardır. Hz. Hüseyin hem Hz. Peygamber'in Ehli Beyt'i hem de On İki İmamların üçüncüsüdür. Bu bağlamda Hz. Hüseyin'in siyasi ve manevi kimliği, Hz. Peygamber'in Hz. Hüseyin'e olan sevgisi, Hz. Hüseyin'in Emevi iktidarıyla yaşadığı çatışmanın Alevilere yansıması irdelenecektir. Hz. Hüseyin'in Kerbela'ya giden yoldaki duruşunun tahlili söz konusu üç eser üzerinde yapılacaktır. Bunlara ek olarak "Maktel" türünün tanımı, özellikleri ve İslam edebiyatlarındaki yeri üzerinde durulacak, böylece incelenecek eserlerin türsel bağlamı da ortaya konacaktır. Söz konusu üç makteli, "karşılaştırmalı edebiyat" yöntemi çerçevesinde, muhteva, üslup, kurgu ve mezhebî vurgular açısından sistematik bir şekilde karşılaştıran ilk kapsamlı çalışmalardan biri olmayı hedeflemektedir. Karşılaştırmalı edebiyat kültürler arası etkileşimin edebi eserlere yansıyan yönlerini araştırarak edebiyat tarihi, sosyal tarih ve kültürel değişim tarihine ışık tutmayı hedefleyen bir alandır (Kefeli, 2006: 332). Biz de karşılaştırmalı edebiyat tekniğiyle eserlerde önemli noktaların mezhepsel bakış açısına göre nasıl yansıtıldığını ortaya koyacağız. Çalışmanın Kerbelâ anlatılarının kültürler ve mezhepler arasındaki farka dair bulguların, İslam tarihi, karşılaştırmalı edebiyat ve mezhepler tarihi alanlarına önemli bir katkı sağlayacağını öngörmekteyiz.

1.1 ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın temel amacı, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarındaki sırasıyla kurucu maktel metinleri olan Ebû Mihnef'in Maktelü'l-Hüseyin, Kâşifi'nin Ravzatü's-Şühedâ ve Şâdî Meddah'ın Makteli Hüseyin adlı eserlerini karşılaştırarak analizlerini yazmaktır. Bu ana amaç bağlamında alt amaçları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Mezhebî Bakış Açılarını Analiz Etmek: Arap edebiyatındaki (Şii), Fars edebiyatındaki (Sünni-Scholastic) ve Türk edebiyatındaki (Alevi-Bektaşî) ilk maktellerin aynı olayı ele alırken bakış açılarına göre nasıl farklı yansıttıkları, karakterizasyonları nasıl şekillendirdikleri ve olayı nasıl farklı anlam dünyalarına atfettiklerini ortaya koymak.

2. Edebî Üslup, Dil ve Yöntem Farklılıklarını İncelemek: Üç eserin anlatım teknikleri, dil ve üslup özellikleri okuyucu/ dinleyici üzerinde nasıl duygusal etki yaratacağını analiz etmek.

3. Benzerlikleri ele almak: Üç eserin kıyası sadece farklılıklar üzerine yapılmamaktadır. Bir diğer amaç da benzer yönlerle değinmektir.

Bu araştırmanın önemi ise çok boyutludur. Önemlerinden ilki olarak disiplinler arası katkı sağlanmasını söyleyebiliriz. Çalışma, erken dönem İslam tarihi, karşılaştırmalı edebiyat, Alevilik araştırmaları gibi alanların kesişiminde yer alır. Böylece her bir disiplin için yeni veriler ve perspektifler sunar.

Diğer önemi olarak kaynak temelli orijinal bir analiz olmasına dikkat çekebiliriz. Çalışma Arap, Fars ve Türk edebiyatlarındaki bu ilk üç maktelin doğrudan ve sistematik bir karşılaştırmasını yapan ilk araştırmadır. Bu da tezin özgün değerini ve akademik boşluğu doldurucu nitelikte olduğunu göstermektedir. Başka bir önem olarak kültürel hafızanın inşasını anlayarak Alevi kolektif belleğindeki Kerbelâ Vakası'nın yerini anlayabilmekteyiz. Makteller, tarih kitapları gibi sadece tarihî olayları nakleden metinler değildir. Aynı zamanda dini ve kültürel kimliğe de nüfuz eden, kolektif acıyı ve aidiyeti canlı tutan araçlardır. Bu çalışma, aynı olayın farklı topluluklarca nasıl hafızalar inşa ettiğini göstererek kültürel hafıza çalışmalarına katkı sağlamaktadır. Bir diğer önemini de Alevi dünyasında Kerbelâ'nın yerini anlamaya katkı sağladığı gibi Sünni literatürde de Kerbelâ'nın insanları derinden etkileyen bir olay olduğu görmemizi sağladığı şeklinde açıklayabiliriz

1.2. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Araştırmanın ana konusunu Kerbelâ Vakası'nın edebiyatta Maktel-i Hüseyin adlı eserlerle müstakil şekilde yer tutması ve verilen ilk üç maktel örneğinin karşılaştırması oluşturmaktadır. Çalışmanın odağı Ebû Mihnef'in Maktelü'l-Hüseyin'i, Hüseyin Vâizi Kâşifi'nin Ravzatü's-Şühedâ'sı ve Şâdî Meddah'ın Maktel-i Hüseyin'idir. Araştırmada, bu üç eserde Kerbelâ'nın tarihî aktarımı, edebî kurgusu ve hangi mezhebî yansımaların olduğu karşılaştırmalı bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

Çalışma yalnızca adı geçen üç maktel ve maktel geleneğiyle sınırlandırılmamış Aleviliğin doğuşu ve Anadolu coğrafyasına gelişi, erken İslam tarihi döneminde halifelerin merkezi güç olarak belirlenme şekilleri, Hz. Ali taraftarlarının oluşum temelleri, Ehli Beyt

kavramı, on iki imamlar, Hz. Hüseyin'in biyografik ve sosyal kimliği ve Kerbela Vakası'nın seyrine de değinilmiştir.

Maktel inceleme hususunda Ebu Mihnef'in Maktel'ül-Hüseyin'i, Hüseyin Vaizi Kâşifi'nin Ravzatü's Şühedası ve Şadi Meddah'ın Makteli Hüseyin'i ile sınırlı kalınmıştır. Diğer maktel metinlerine ve modern Kerbelâ anlatılarına doğrudan girilmemiş, sadece gerekli görüldüğü ölçüde atıflarda bulunulmuştur.

1.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada Kerbela olayının gerçekleşmesinin nedenini anlamak için ilk ayrılık dönemlerinde tarihsel analiz yöntemi kullanılacaktır. Ebu Mihnef'in Maktelü'l Hüseyin'ini, Hüseyin Vaizi Kâşifi'nin Ravzatü's-Şüheda'sını ve Şadi Meddah'ın Makteli Hüseyin'ini karşılaştırırken de "karşılaştırmalı edebiyat" yöntemi kullanılacaktır.

Karşılaştırmalı edebiyat, farklı dillerde, kültürlerde ve ulusal edebiyatlarda yazılmış eserleri kıyaslayarak inceler. Bu çalışmada, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarına ait olan üç kurucu maktel, bu yöntem ışığında sistematik olarak analiz edilecektir. Ortak temaların, Şii (Ebû Mihnef), Sünni-Scholastic (Kâşifi) ve Alevi-Bektaşî (Şâdî Meddah) perspektiflerinden ele alınışındaki farklılıklar incelenecektir. Örneğin, 2'şehadet" temasının birinde nasıl siyasi bir direnişi temsil ettiğini, diğerinde ahlaki bir zafer olarak yansıtıldığını, bir diğerinde ise dini bir yükseliş olarak gösterildiği incelenecektir.

Bir diğer kıyaslama üslup, anlatım teknikleri, dil ve söylem bağlamında yapılacaktır. Metinlerin kullandığı dilin sade, şiirsel ya da tarihsel olması gibi ayrıma varılacaktır. Mezhebi aidiyeti yansıtan söylemler ele alınacaktır. Mesela kahramanların Müslüman muhaliflerine "mümin-kafir" ayrımı yapmaları gibi söylemler incelenecektir.

Çalışmanın eser kıyaslama bölümünde karakterizasyon ayrımı da yapılacaktır. Özellikle Yezid ve taraftarlarının her bir metinde nasıl temsil edildiği incelenecektir.

Eserlerde tür ve biçim kıyaslamasına da gidilecektir. "Maktel" türünün Arap, Fars ve Türk edebiyatlarındaki biçimsel farklılıkları (nesir-nazım karışımı, sade halk dili, ağır sanatlı dil) belirlenecektir.

Bu karşılaştırmalar aynı kök olayın farklı kültürel ve mezhebi süzgeçlerden geçerek nasıl farklı edebi eserlere dönüştüğünü somut bir şekilde ortaya koyacaktır. Yapılan kıyaslar çerçevesinde tablolar oluşturulacaktır.

Elimizde bulunan Ebu Mihnef'in Maktelü'l-Hüseyin'i derleme bir çalışma olup Türkiye Türkçesi ile yazılmıştır. Hüseyin Vaizi Kaşifi'nin Ravzatü's Şüheda'sı Âşık Çelebi'nin latinize edilmiş Osmanlı Türkçesi hâlidir ve Şadi Meddah'ın Makteli Hüseyin'i de Osmanlı Türkçesinin latinize edilmiş formudur. İncelenecek olan bu üç temel maktel Türkiye Türkçesine göre titizlikle incelenecektir.

Her bir eser ve yazarı hakkında tarihsel, biyografik ve mezhebi noktalara değinilecektir.

Ayrıca araştırmada Aleviliğin doğuşu, Anadolu coğrafyasında tarihi ilerleyişi, Hz. Ali taraftarlarının oluşum temelinin dört halife dönemine dayanması tarihsel analizle belirlenip ortaya koyulacaktır.

Bu yöntemler çalışmanın amacına ulaşmasında ve Kerbelâ Vakası'nın farklı geleneklerdeki edebi temsil biçimlerine dair kapsamlı ve özgün bir analiz sunmasında yardımcı olacaktır.

2.ALEVİLİĞİN TARİHSEL ARKA PLANI

2.1. GELENEKSEL ALEVİLİK ÇERÇEVESİNDE ALEVİLİĞİN DOĞUŞU

Aleviliğin doğuşu konusunu geleneksel Alevilik çerçevesinde ele aldığımızda kolektif bellek içinde mitik inanışlar ve imgelerle karşılaşmaktayız. Menkıbelerden elde ettiğimiz bilgilere göre Aleviliğin doğuşu üç ana dönemde toparlanmaktadır. Aleviliğin doğuşunun birinci dönemini ‘‘Âdem ve Yaratılış’’ başlığı altında inceleyebiliriz. Bu dönemi aktaran menkıbeler ilk yaratılanın Ehli Beyt nuru olduğunu ileri sürmekle beraber Ehli Beyt’in yaratılış döneminden üstünlüğü iddia edilmektedir. Buna iddiayı destekleyici örnek olarak Cebrail ve meleklerin yaratılış menkıbesi, Âdem’in yaratılışına dair menkıbe, Âdem’in yaratılmışların en üstünü olduğunu ancak ondan da üstün olan Ehli Beyt nurunun olduğunu ifade eden menkıbe, Şit ve Güruh-ı Naci menkıbesi verilmektedir. Aleviliğin Doğuşunun İkinci Dönemi Muhammed, Ali, Ehli Beyt ve İslam’ın Doğuşu Menkıbe sayısının en fazla olduğu dönemdir. Menkıbelerden Aleviliğin esas kurucu döneminin bu dönem olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönem menkıbelerini Hz. Ali ile ilgili olan menkıbeler ve Alevilik açısından İslam tarihinin kurulma noktalarını konu alan menkıbeler olmak üzere iki grupta tasnif edebiliriz. Hz. Ali menkıbelerinin çoğu Yemini’nin Faziletnâme’sinde yer almaktadır. Bu menkıbeler tarihi bilgi vermekten ziyade dinleyicilere Ali’nin kutsallığını, velayetini ve vasiliğini göstermeyi amaçlamaktadır. Bu menkıbeler birçok dini ve teolojik mesajlar içermektedir. Ancak hepsi tek leitmotif etrafında şekillenmiştir: Hz. Ali’nin yüceliği. Bu tür menkıbelere örnek olarak Hz. Ali’nin ilah olup olmadığını işeyen Nusayr’ın hikâyesini ve çok bilinen bir menkıbe olan Ali’nin Zıram’ın borcunu ödemesi menkıbesini verebiliriz. Bunların yanı sıra Aleviliğin İslami temelini açıklayan menkıbeler oluşturmaktadır ve bunlar arasında öne çıkanlar: Miraç Menkıbesi, Kırklar Meclisi Menkıbesi, Gadiri Hum Menkıbesi ve Hz. Peygamber’in vefatı Menkıbesi. Kerbela Menkıbesi ve Tarikat’ın kuruluşu menkıbeleri de önem teşkil etmektedir. Üçüncü dönem ise Hacı Bektaş Veli, Ocak Ataları ve Ocakların Kuruluşu şeklinde adlandırılabilir. Erken İslam dönemi ile Hacı Bektaş Veli dönemi arasındaki zamana dair izler adeta yok olmuş gibidir. Bu zaman diliminde öneli görebileceğimiz tek menkıbe Kerbela’nın uzantılarıdır. Hacı Bektaş için anlatılan menkıbeler genellikle Velayetname-i Hacı Bektaş Veli’den aktarılmaktadır. Hacı Bektaş Veli yol ve erkânı Anadolu ve Rumeli şartlarına uydurmuş günümüze kadar gelen Alevilik sistemini kurmuştur. Alevilerin gözünde Hz.

Muhammed ve Hz. Ali Yol'un birinci kurucusuyken Hacı Bektaş Veli de onu Anadolu'da diriltten ikinci kurucudur. Hacı Bektaş Veli'nin önemini gösteren menkıbeler de Alevi kolektif bilincinde mevcuttur (Yıldırım, 2018: 189-196).

Alevi sözcüğünün tasavvuftaki karşılığı “Hz. Ali’yi sevgiyle anmak, ona saygı duymak ve ona bağlı olmak”tır (Dalkıran 2002:96) Sözlük anlamı ise “’Ali’ye mensup” şeklindedir (Ocak, 1989: .368)

Hz. Ali’yi en önemli sahabe olarak niteleyen ve Hz. Peygamber’in vefatından sonra ilk halifeliğin onun hakkı olduğunu düşünen kişileri nitelemek için kullanılmaktadır.

2.2 . TARİH SAHNESİNDE ALEVİLİĞİN DOĞUŞU VE TARİHİ GELİŞİMİ

Araplarda Cahiliye Dönemi’nde Arabistan yarımadasında insanlar kabile merkezli yaşam biçimini esas almıştı. Söz konusu dönemde yerleşik bir merkezi otoritenin bulunmaması her kabilenin kendi var olma mücadelesi vermesini zorunlu hale getirmekteydi. Araplarda ataerkil yapı hâkim olduğu için kabileler de ataerkillik anlayışıyla sistematize olmuştu. Kabile gruplarında nesebcilik çok büyük önem arz etmekteydi. Aynı kabileye mensup olan fertler birbirine sıkı sıkıya bağlıydı. Bu bağın gücü, kabilelerin karşı karşıya kalmasının yanı sıra aynı kabile içindeki boyların dahi birbirlerine karşı ittifaklaşmasına bile yol açabilmekteydi. Bir problemde kişi kabilesi olmadan kendini koruyamazdı. Düşmanlık yaşadıklarına karşı kendi kabilesini yardıma çağırırdı. Mensup olduğu kabile de sorunun içinde bulunan akrabalarının zulmeden mi yoksa zulme uğrayan mı olduğunu sorgulamadan topyekûn ona destek olurlardı. Bu desteği zaruri olarak kabul ederlerdi (Kilinçli, 2012:59).

Her alanda toplumsal hukuk düzenin de kabile liderlerinin örfi hükümlerle verdikleri kararlara bağlı olduğu bu kabilecilik sistemi İslam’ın ortaya çıkışı ve devamında Hz. Peygamber’in tebliğleri sayesinde köklü bir şekilde değişerek zayıfladı. İslam’ın Cahiliye dönemi Arap toplumsal düzenine getirdiği bu olumlu değişim hukuk sistemini adil ve dengeli kıldığı gibi Arap toplum düzeni için de tarihi bir dönüm noktasıydı (Kelebek; İlbars, 2024:268).

Kur’an’ın savaş açarak yasakladığı bu kabilecilik anlayışını Hz. Muhammed’in yasaklamasına rağmen Hz. Peygamber’in vefatının hemen ardından iktidarı ele geçirme amacıyla tekrar Araplar tarafından ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda ilk hareket Ensar tarafından çıktığı bilinmektedir. Ensar’ın halife seçmek için toplandığını duyan ve Muhacirlerin ileri gelenlerinden olan Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Ebu Ubeyde Benî Saide

sofasına gidip halife seçme amacı etrafında birleşen topluluğa katıldılar. Muhacirlerin temsilcileri olan ve Hz. Peygamber'in görüşlerini ileri sürerek halifenin Kureyş'ten olması gerektiğini öne süren bu ekibin nesep konusunu istismar etmişti. Söz konusu toplantıda Ensar'dan büyük bir grup, Muhacirlerden az kişi olmasına karşın Haşimilerden ve Emevilerden kimse yoktu. Bu durum Muhacirlerin lehine olmuştu. Hz. Ebubekir halife seçilmişti ve buna ilk itiraz Haşimilerden gelmişti (Dönmez, 2003: 82-83). Bu durumu Hz. Ali taraftarının ayrılışlarının temel noktası olarak yorumlayabiliriz.

Peygamber'in vefatıyla Şii – Sünni ayrışmasına neden olan bazı olaylar mevcuttur. Bunlardan biri Kırtas hadisesidir. Kırtas hadisesi Hz. Peygamber'in hastayken "Bana bir kâğıt (Kırtas) verin. Uyguladığınızda sapıtmayacağınız bir şeyler yazdırayım." demesine dayanmaktadır. Ancak Hz. Peygamber'in bu isteği yerine getirilmemiştir. Hz. Peygamber'in bu isteği Şiiler tarafından "Hz. Peygamber bu isteğiyle kendinden sonraki halifeyi tayin edecekti. Bu kişi Hz. Ali olacaktı." şeklinde yorumlanırken Sünniler Hz. Peygamber'in isteğinin devamında kendisinden sonra kimin halife olması gerektiğini emredeceğini ancak Müslümanların kendisinden sonra Ebubekir'den başkasını seçmeyeceğini düşündüğünden yazdırmaktan vazgeçtiğini savunmaktadır. Bu hadise, Şiiler ve Sünnilerin muhalif olma sebeplerinden biridir (Azimli, 2019: 68).

Şii anlayış temelinde Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından Allah'ın emri ile halife tayin ettiği düşüncesi vardır. Bu perspektifte Şiileri ve Sünnileri fikir ayrılığına düşürün bir diğer hadise de Gadîri Hum vakasıdır. Hz. Ali'nin halife olmasının gerektiğine sundukları bu argüman Şiiler için hayati ehemmiyet taşımaktadır (Ulu, 2021:136). Şiilerin rivayetine göre Hz. Peygamber Veda haccı dönüşünde dinlenmek için elverişli olmayan Gâdiri Hum adlı yerde konaklamıştır. Bu sûre Hz. Peygamber'e ithafendir ve vahyi tebliğ etmesini emredip bunu yapmadığı zaman elçilik görevini yerine getirmemiş olacağını belirtmektedir (el-Mâide 5/67). Hz. Muhammed, kendisiyle olan kafilenin tüm fertlerinin toplanmasını istemiş, daha sonra öğle namazını kıldırılmış ve ardından yeni nâzil olan âyeti bildirmiştir. Tüm bunların ardından bir konuşma yapmıştır ve bu konuşmada Hz. Peygamber dünyaya veda etme zamanının yaklaştığını söylemişti. Kâfilesine elçilik görevini yerine getirip getirmediği hakkındaki düşüncelerini sormuş, olumlu cevap almıştır. Ashabına, Allah'a ve âhiret gününe olan imanına dair ikrarlarını tekrar ettirmiş ve devamında "Sekaleyn hadisi" diye anılan sözlerini dile getirmiştir: "Size paha biçilmez iki şey bırakıyorum: Allah'ın kitabını ve Ehli Beyt'imi... Benden sonra bunlara sarılırsanız asla sapıklığa düşmezsiniz.". Konuşmasının ardından Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi sağ tarafına alarak elini tutup kaldırmış

ve şu şekilde eklemiştir: “Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allah’ım, onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol!”. Bu açıklamanın ardından insanlar eksiksiz gelip Hz. Ali’yi tebrik etmişlerdir. Hz. Ali’yi tebrik eden bu kafilenin içinde Hz. Ebû Bekir ve Ömer de bulunmaktaydı. Medine’ye hareket edildiğinde ise yolda, hatta bazı söylemlere göre henüz oradayken “...Bugün sizin için dininizi ikmal ettim, üzerinize olan nimetimi tamamladım, din olarak sizin için İslâm’ı beğendim...” anlamına gelen âyet de indirilmiştir (el-Mâide 5/3) (Fığlalı, 1996: 279).

Milâdî 632 senesinde vefat eden Hz. Peygamber’in ailesi ve Hz. Ali onun defin işleriyle meşgulken Hz. Ebubekir’in halife olarak seçilmesinin oldubittiye getirilmesi Aleviler için kabul edilemez bir durumken Hz. Ebubekir’in halifeliği sırasında meydana gelen miras mevzusu olan Fedek hadisesi de Alevilerin hala kabul edemediği bir durumdur. Peygamber’in Hz. Fatma’ya bıraktığı bu mirasın Ehli Beyt’e verilmemesi insanların içinde hala bir uktedir. Hz. Ali’nin taraftarları Hz. Ali’nin halife olması gerektiğine inanırken Hz. Ebubekir’den sonra Hz. Ömer ve daha sonra Hz. Osman halife olmuştu (Dönmez, 2003:85-87). Hz. Ali taraftarlarının ayrıştığı ilk dönem bu ilk dört halife dönemidir diyebiliriz.

Müslüman Araplar, Hz. Osman’ın hilafeti döneminde Mısır, Filistin, Suriye ve Bizans’ın önemli bir bölümünü ele geçirmişlerdir. Bu süreçte Sasani İmparatorluğu da tamamen ortadan kaldırılmıştır. Türklerin İslâm’a tebliği de bundan sonra başlamaktadır. Nihâvent Savaşı sonucunda İslâm orduları komutanı Ahmet b. Kays, Ceyhun’u ele geçirince ilk temas başlamıştır ancak Türklerle Müslüman Araplar arasında ilk karşılaşmalar silahlı mücadele şeklinde olsa da Türklerin Müslümanlaşma sürecindeki askeri rolü fazla abartmamak gerekmektedir. Bu konuda araştırmacılar arasında bir fikir birliği olduğunu söylememiz mümkün değildir. Ancak Türkistan halkına İslâm’ı, yaklaşık 8. yy.dan itibaren Emevi ve Abbasi dönemindeki muhalif kolonizasyonların, Soğdlu tüccarların ve İran’ın tasavvuf mekteplerinin sûfîlerin ulaştırdığını bilmekteyiz. Türklerin İslamlaşmasında Arapları saf dışı bırakarak Türklerin İranlılar kanalıyla Müslümanlaştığı düşüncesine ağırlık veren araştırmacılar da vardı. Elbette Arapların da Türklerin İslamlaşması konusunda rolleri vardı. Fakat onlarınki daha çok siyasi ve askeri çerçevede gelişen aksiyonlardı ve Arap bağınazlığına dayanan keskin bir İslamlaştırma politikasına sahiplerdi. Bunların sonucunda Arap coğrafyasından Emevi baskısından kaçarak ya da fetih amaçlı Horasan’a ve Türkistan’a gelen Arap akınlarında Ehli Beyt sevgisi taşıyan kişiler Türklere İslâm’ı Ehli Beyt merkezli ve Ehli Beyt sevgisi şeklinde aşılamışlardır. Bir manada Türk İslamlaşması Ehli Beyt sevgisiyle başlar. Türkler İslamiyet’i kabul edince Müslümanlığı kabul eden

Türklerle, Oğuz Türklerine, Yabgulara, Korluklara ve Yağmalara ilk defa “Türkmen” denmeye başlanır. Dîvânu Lugâtî’t-Türk’ te de karşımıza çıkan bu terim Müslümanlığı kabul etmiş Türk boylarına verilen isimdir (Dönmez, 2003: 87-89).

Aleviliğin doğuşunun bir diğer ele alınış şekli de Türk insanı Ehl-i Beyt soyuna mensup olan ailelere hem sahip çıktığı hem de evlilikler yoluyla aile bağları kurarak İslam dairesi içinde yer alan diğer milletlerden farklı şekilde dedelerin varlığını ve görevini de kutsal bir aile bağı ile İslam’ın özüne bağlamıştır. Bu anlayış zamanla Alevilik adı altında günümüze kadar gelmektedir (Dönmez, 2016: 90-91).

2.3. ALEVİLİĞİN SELÇUKLU VE OSMANLI DÖNEMLERİNDE ANADOLUDAKİ DURUMU

Araplarla verilen mücadeleler, önceden tek parça olan Horasan coğrafyasının Arap ordularının eline geçmesi ile besici / kırsal hayat tarzını benimsemiş olan bölge halkının (yani Türklerin) yazlık ve kışlık mekânlarını kaybetmesi ile neticelenmiştir. Halk üretim faaliyetlerini kaybetmiş ve Emevi Arapların Mevali politikalarıyla karşı karşıya kalmıştır (Yiğit, 2004: 424-426).

Horasan’dan Anadolu’ya olan göçün üç önemli dönüm noktası vardır. Bunlardan biri 8 ve 9. yy.larda Müslüman Arap ordularının Horasan’ı fethetmeleri sırasında Türkmenlerin Doğu Anadolu’ya göç etmesi meselesidir. Göç sonucunda Doğu Anadolu bölgesinde ciddi bir nüfus sirkülasyonu meydana gelmiştir. Kaynaklar Horasan’dan ikinci dalga olarak gelenlerin daha çok savaşmak üzere gelen gruplar olduğunu göstermektedir. Bu verilere göre Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey bu Türkmen aşiretlerini kontrol altına alabilmek amacıyla Ermenistan ve Azerbaycan sınırına gitmeye zorlamıştır. Üçüncü dalga göç ise önce Azerbaycan üzerinde meydana gelen yoğun İlhanlı baskıları sebebiyle gerçekleşmiştir. Bu dönemde Türkmenlerin yaylaları elinden alınmış ve batıya doğru göçe zorlanmışlardır (Yalçın, 2010: 5-16).

Horasan’dan Anadolu’ya göç eden ve Anadolu’nun kırsal kesimine yerleşen bu besici / kırsal toplulukların bölgede önemli fonksiyonlarının olduğu da görülmektedir. Bu işlevlerden biri Bizans’ın kırsal bölgelerinde otorite kaybı yaşanan şehirler olmuştur. Anadolu Alevileri bu otorite boşluğunu doldurarak yeniden güven ve istikrarı sağlamıştır. Bir diğer işlevleri de Anadolu ile Çin arasında yapılan ticari amaçla ya da haberleşme amacıyla yapılan irtibatı Anadolu Aleviliğinin Ocakları sağlamıştır. Anadolu’ya gelen bu Türkmenlerin son sayacağımız görevleri ise madenlerden elde edilen metallerin şehirlere

taşınmasını sağlamalarıdır. Bu görevi de Anadolu Aleviliği bünyesindeki Ocaklar üstlenmiştir (Yalçın, 2010: 1-2).

Selçuklu Devleti'nin ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında Türkmenlerden yoğun destek aldıkları bilinmektedir. Başka bir deyişle bu devletlerin kurucu unsurları Türkmenlerdir. Ancak sonrasında Selçukluların Fars kültürünü, Osmanlıların ise Arap kültürünü benimsemesiyle Türkmenler kendi devletlerinde geri plana düşmüşlerdir. Bunun neticesinde de çeşitli ayaklanmalar Türkmenler tarafından baş göstermiştir (Gümüşoğlu, 2011:274).

Anadolu Selçukluları devrinde Anadolu Aleviliği denilince akla ilk gelen isyan Babaî İsyanı'dır. İsyanı Baba İlyâsı Horasânî ismindeki şahıs ve etrafında toplanan bir Türkmen grup gerçekleştirmiştir. Babai İsyanı olarak adlandırılmasının sebebi budur. II. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi'nde gerçekleştirilen İsyan dinî boyuttan ziyade sosyal yapının bir neticesidir. Babai İsyanı ile isyan sonrası hayatta kalanların dayanışma sonucu oluşturdukları Babailik hareketini birbirine karıştırılmaktadır. Her iki olay birbirinden farklıdır. Söz konusu isyanın temelinde ekonomik ve sosyolojik sebepler bulunmaktaydı. Kaynaklardaki verilere göre I. Alâaddin Keykubat'tan sonra otoriteyi II. Gıyâseddin Keyhüsrev ele almış olmakla beraber olumlu bir yönetim anlayışı yansıtamamıştır. Toprak yönetimi ve vergi alanında mali problemler oluşmuştur. Bu olumsuzluklar halkta ciddi anlamda tepkiye sebebiyet vermiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin II. Gıyâseddin safhasında Baba İlyâsı Horasânî halkın imdadına yetişmiştir. Bazı kaynaklarda hakkında Mehdi, bazılarında ise peygamber dedirten karizmaya sahip olan Baba İlyâsı Horasânî halk nezdinde olumlu bir profile sahiptir. Baba İlyas'ın bazı kaynaklara göre kendisine peygamber imajı oluşturması yer yer şahsının “Baba Resul” isyanının da “Baba Resul Kıyâmı” diye adlandırılmasına kaynaklık etmiştir. İsyan Miladi 1240 yılında ve bugünkü Güneydoğu Anadolu özellikle Kahta civarında başlayan isyan Anadolu'nun ortalarına kadar sıçradı. İsyanı özellikle söz edilmesi gereken Türkmenlerin rolüdür. İsyanı grubun faaliyetlerinden sonra Anadolu Selçuklu askeri kuvvetleri Amasya taraflarında Baba İlyas isyancılarını mağlup etti. Bastırılan isyan sonucunda Baba İlyas idam edildi. Tüm bunların ardından hareket devam ettirmek isteyen ve isyanı Konya'ya civarına taşıyan Baba İshak da (Köprülü, 1976: 207) Kırşehir taraflarında ona mensup olan kuvvetleri ile öldürüldü. İsyan sonrasında hayatta kalanlar tarafından senkretik yapıda Babailik hareketi meydana getirildi. Senkretik anlayış felsefi bir kavramdır ve “farklı inanışların bir araya gelerek bir bütün oluşturması” anlamına gelmektedir (Cevizci, 2013:1390). İsyanı katılan gruplar

Vefâî, Yesevî, Kalenderî ve Haydarî olmak üzere hep Türkmenlerdir. Bu yapılar isyanın bastırılması sonrasında Babailiğin teşkilatlanmasını sağladılar. Söz konusu hareket tasavvufî bir yapıdadır ve Sünnî değerler dizisinden oldukça farklı bir konumdadır. Çünkü yeni Müslüman olan Türkmenlerin yeni dinî anlayışı tam benimseyecek kadar zamanları olmamıştır ve dolayısıyla önceki kültürlerinin önemli ölçüde izlerini taşımaktadırlar (Eröz, 1990:183-184).

Selçuklu Devlet ‘i Sünnî anlayışı benimsemekteydi (Ocak, 2009: 375). Bu durumu Abbasiler ile olan ilişkisiyle açıklayabilmekteyiz. Ancak devletin benimsediği Sünnî anlayışa rağmen Anadolu’nun Müslümanlaşmasında bu Horasan Erenleri Türkmenlerin büyük bir emeğe sahip olduğu bilinmektedir. Söz konusu dönemde Horasan civarındaki Türklerin ve oralardan Anadolu’ya göçen Türklerin durumunu mezhepçilikten uzak ve hoşgörü ağırlıklı İslam anlayışlarını benimsedikleri şeklinde açıklayabiliriz (Öktem, 1999: 258).

Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletlerinde Alevilerle ilgili değinilmesi gereken başka hususlar da vardır. Bunlardan biri köylü / şehirli çatışmasına dönüşen insan ilişkileridir. Buradaki temel olay Türklerin ve Türkmenlerin hayat tarzlarını farklı tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır. Konargöçer Türkmenler ile yerleşik hayattaki Türklerin oluşturduğu bu ayrım toplumdaki gruplaşmaya işaret etmektedir. Fakat bu ayrım düşünce boyutunda kalmayıp ciddi bir düşmanlığa dönüşmüş hatta karşı tarafı aşağılamaya kadar varmıştır. Yerleşik hayat biçimini seçen Türkler, konargöçer olan Türkmenlere Etrâki bî idrak (akılsız Türkler), Etrâki Müttegallibe (zorba Türkler), Etrâki na-bâk veya na-pâk (korkusuz yahut temiz olmayan, pis Türkler), Etrâki Hâricî veya Etrâki Havâric (isyancı, dinsiz Türkler) gibi çirkin yakıştırmalarda bulunmuşlardır. Konargöçer Türkmenler de bu ifadeler karşılık olarak yerleşik Türklerle ilgili Yatuk (tembel) yakıştırmalarını yapmışlardır. Meselenin bir başka bir boyutunu ise yönetim anlayışı oluşturmaktaydı. Büyük Selçuklu Devleti de Anadolu Selçuklu Devleti de konargöçer olan Türkmenleri fazla dikkate almıyorlardı. Bunlara ek olarak devlet teşkilatında görev alan Fars kökenli bürokrat gruplar da Türkmenlere karşı yanlış tavır takınmışlardı. Dolayısıyla ortaya çıkan sonuç kendi devletlerinde dışlanan Türkler oluyordu. Türkmenlerin bu uğradıkları haksızlıkların birikimleri sonucunda da sosyal patlamalarla tepkilerini gösterdikleri söylenebilir. Bu yaklaşımın başka bir neticesi Sultan Sancar ile Türkmenlerin yaşadığı problemlerdir. Buradan Anadolu’da yaşayan Türkmenler ile Horasan’da yaşayan Türkmenlerin Selçuklulara benzer tepkiler verdikleri anlaşılmaktadır (Ocak, 2011:41-43).

Selçuklular döneminde Anadolu'ya gelen ve çoğu Müslümanlaşmış olan Oğuz boyları, hayat tarzlarının farklı olması sebebiyle Sünni İslam'dan farklı bir İslam anlayışı geliştirmişlerdi. Örneğin dinî eğitimlerini medreseden karşılamıyorlardı. Çünkü göçebe yaşam tarzlarından dolayı medrese gibi dinî öğretim kurumlarından eğitim almıyorlardı ve bunun sonucunda dinî inanışlarını dinî ihtisasın yapıldığı kurumlar değil de İslam öncesi Türk inanışları biçimlendirmekteydi. Medreselerde öğretim alamayan Oğuz boylarının İslam öğretilerini ise Türkmen babaları ve onların tekkeleri karşılamaktaydı. Bu bağlamda Oğuz boylarının anlayışındaki İslam daha çok kendilerine özgü bir halk yorumlaması olarak tanımlanabilir. Osmanlı'nın göçebe Türkmenlere takındığı tutumla beraber yerleşik hayata geçen önemli sayıda göçebenin Sünnileştiği bilinmektedir. Ancak bazı göçebelerde de Safevilerin etkisiyle Şia tesiri vardır. Osmanlı Dönemi boyunca iki gayeyi hedeflemekteydi: Kabile anlayışının ortadan kaldırılması, dinî anlayışta ortak bir uzlaşmaya varılması (Savaş, 2009: ss.58-60).

Osmanlı döneminde Alevi hareketleri açısından değinilecek ilk husus Şeyh Bedreddin'in isyan girişimidir. Bu hadise Osmanlı-Alevi ilişkilerinde oldukça önem taşımaktadır. Şeyh Bedreddin Simâvî'nin babası, Osmanlı'nın Edirne'yi fethi sonrasında buraya yerleşmiş olup Selçuklu soyundan gelmektedir. Annesi ise Rum asıllı bir Müslüman'dır. Babasının Selçuklulardan geldiği kesin değildir. Babasının Simavna'da kadı ya da gazi olması da söz konusudur. Ancak bunun da kesin bilgi olmamasıyla birlikte Simavna Kadısı Oğlu olarak anıldığı bilinmektedir (Dindar, 1992: 331-332).

Âşıkpaşazade'nin *Tevârîh-i Âl-i Osmân* adlı eserinde (Özcan, 2011: 579-581) isyana yardım edenlerin başında Börklüce Mustafa gelmekteydi. Yine Âşıkpaşazade'ye göre Börklüce Mustafa Aydın üzerinden Karaburun'a gelerek burada kendisini nebi ilân edip fazlaca taraftar toplamıştır. Bu esnada İznik'te olan Simavna kadısı oğlu Bedreddin, Börklüce'nin sayıca fazla taraftar topladığını duyunca Sinop'ta olan Candaroğulları'nın lideri İsfendiyar Bey'e (Günel, 2000: 512-514), oradan gemi yolculuğuyla Eflak'a ve nihayet oradan da sonraki süreçlerde Alevi nüfusun yoğunluğu artınca bir Türk kasabasına dönüşen Deliorman'a ulaşmıştır (Kiel, 1994: 141-144). Bunlar gerçekleştiği sırada Karaburun'daki Börklüce, Çelebi Mehmet'in gönderdiği ve başında Bayezid Paşa ile oğlu Murad olan kuvvet ile oldukça güç bir mücadelenin neticesinde mağlup oldu. Devamında Bayezid Paşa Börklüce'nin yardımcısı olan Manisa'daki Torlak Kemal'i de yakalatıp idam ettirdi. Deliorman'da padişahlığını ilân eden Şeyh Bedreddin bir yandan da isyana başlamıştır. Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlı'nın girmiş olduğu fetret devrinde padişahlık

isteyenlerden biri de Musa Çelebi'ydi. Onun sayesinde Kazaskerlik makamına getirilen ve bunun sayesinde büyük oranda tımar sahibi olan Şeyh Bedreddin, Deliorman taraflarında fazla nüfus toplamıştı. Ancak daha sonraları Şeyh Bedreddin'in kendi adamları onu Siros'ta bulunan Çelebi Mehmet'e gönderdi. Şeyh Bedreddin burada Mevlâna Haydar tarafından yargılanıp idam edildi. Şeyh Bedreddin İsyanı'nın bizim için önemi isyanın Alevi tabanlı olmasıdır (Savaş, 2024: 166-167).

Anadolu Alevilerini etkileyen bir diğer olay da Yavuz ve Şah İsmail vakasıdır. Türkmenlerden oluşan topluluklar olan Aleviler geçmişte kırmızı on iki bölmeli börk ve serpuşlar takmaktaydılar. Takan kişinin Şeyh Haydar'a mensup olduğunu gösteren bu kıyafet onların "Kızılbaş" diye anılmasında rol oynamıştır. Günümüzde Alevi inanç sistemi tarihteki "Kızılbaşlılık"tır. Kızılbaş terimi Safeviler'in Şeyh Haydar dönemine tekâmül etmektedir. Anadolu'da yaşayan Şeyh Haydar'ın yolundan giden insanlar da kırmızı başlık ya da sarık takmaktaydı. Söz konusu dönemde Osmanlı'da Şeyh Haydar'a karşı olan kişiler "Kızılbaş" ibaresini aşağılayıcı bir tabir olarak kullanmaktaydı. Bu süreçte Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın kızıyla Şeyh Haydar evlenmiştir ve Uzun Hasan aynı zamanda Şeyh Haydar'ın sayısındır. Şeyh Haydar, Akkoyunlu hükümdarı Yakup ile olan savaşında öldürülünce Şeyh Haydar'ın yerine oğlu Şeyh Ali geçmiştir. Daha sonra Akkoyunlu hükümdarı Rüstem Safevi tarikatını sonlandırmayı idealize etmiştir. Bunun sonucunda Şeyh Ali kardeşi İsmail'i alıp tarikatın merkezi olan Erdebil'e kaçmıştır. Erdebil'e ulaştıktan sonra kardeşi İsmail'i tarikatın yeni lideri tayin etmiştir. Kendisi de Akkoyunlu hükümdarı Rüstem ile savaşmaya gidip orada öldürülmüştür. Safevi tarikatının müritleri Şeyh İsmail'i korumak amacıyla onu Gilan'da saklamışlardır. Bir zaman sonra Rüstem ölünce dedesi Uzun Hasan'ın mirası olan devletin başına geçmek amacıyla Lahican'dan ayrılmıştır. Birçok askeri mücadeleye girip zafer elde eden Şah İsmail başarılı bir şekilde Tebriz'e ulaşmıştır. Burada saltanat tacını takarak Safevi tarikatını devlete dönüştürmenin adımı atmıştır. Safevi Devleti'nin tarih sahnesinde rol almasında Anadolu'daki Kızılbaş Türkmenlerin büyük payı vardır. Anadolu'daki Kızılbaş Türkmenlerle görüşmeler sağlayan Şah İsmail Akkoyunlu Elven ile girdiği mücadeleyi kazanarak Azerbaycan'ı hakimiyetine katmıştır. Şah, hâkim olduğu bölgelerdeki insanları resmi mezhep ilân ettiği Şii fırkası olan İsnâşeriyye mezhebinde birleştirmeyi hedeflemiştir ve Sünnileri de bu mezhebe girmeleri için zorlaştırarak muhtelif mezhepleri Şiileştirme amacıyla hareket etmiştir. Osmanlı Devleti'nin başına Yavuz Sultan Selim geçince Şah, halifesi olan Nur Ali'yi Anadolu'ya göndererek Tokat, Sivas, Çorum ve Amasya'da ayaklanmalar çıkarmayı planlamıştır. Söz konusu dönemde Yavuz Anadolu'daki Kızılbaşları katletmeye başlamış ve

Safevi Devleti'ne saldırmıştır. Bunların sonucunda I. Selim ve Şah İsmail arasında gerçekleşen Çaldıran Savaş'ında Şah mağlup olmuştur. Osmanlı zamanında ayaklanmalar gerçekleştiren Kızılbaşlar diğer mezhep ve inançlara karşı isyan etmemekte beraber Osmanlı yönetimine karşı gelmişlerdir. Yapılan bu isyanlar başarı elde edemeyince 17. yy. sonlarından Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadarki süreçte Anadolu'daki Kızılbaşlar merkezlerden uzak bölgelerde gettolaşarak kendi inanış çerçevesinde yaşamaya devam etmişlerdir. Merkezde yaşayan bazı Kızılbaşlar ise zamanla Sünnileşmişlerdir. Sünnileşmeyen kesim de Sünnilerle iyi ilişkiler kurarak Kızılbaş adlandırılması yerine "Alevi" terimini tercih etmişlerdi. (Tekin ve Aydoğdu, 2024: 87-89).

2.4. ALEVİLERİN İNANÇ TEMELLERİ VE ALEVİLİĞİN SÜNNİLİKTE VE ŞİİLİKTE FARKI

İslam dinine tabii olan Aleviliğin inanç temelleri belirli noktalarda Sünnilikle örtüştüğü gibi belirli yerlerde de Sünnilikten ayrılmaktadır.

Mesela Allah'ın varlığına, birliğine, ebedi ve ezeli olduğuna inanmaları; bağlı oldukları peygamberin son peygamber olarak kabul ettikleri Hz. Muhammed olması; kutsal kitap olarak Ku'an'ı görmeleri; Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar olan bütün peygamberlere inanmaları Sünnilikle Aleviliğin ortak paydalarıdır. Aleviliğin başka inanç temellerini ise Hz. Muhammed'in Ehli Beyt'inin Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i görüp Hz. Ali'nin soyunun devamı olan On İki İmamlar'ın yol göstericiliğine iman etmeleri; akla ve bilime büyük önem vermelerinden Alevi gençleri aklî olgunluk çağına gelince ikrar verip gerçek Alevi olabilmeleri; Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat adlı dört kapı ve bu kapılardan her birinin onar makamına uyma anlayışı; kadın-erkek, zengin-fakir ya da din-dil-ırk ayrımı yapmaksızın yetmiş iki millete bir "can" gözüyle bakmaları; ibadetlerinin cem olması ve ibadet hanelerinin de cemevleri olması Aleviliğin diğer inanç temelleri arasında sayılabilir (Çivi, 2017:62-63).

Alevilik de Sünnilik de Müslümanlığın mezhepleri olduğu için görüldüğü üzere aynı temelden gelmektedir. Görüldüğü üzere belirli noktalarda ayrışmalar meydana gelmiştir. Bu ayrışmalar da mezhepleşmenin doğal sonucudur.

Alevilik Sünnilikten ayrıştığı gibi Şiilikten de farklıdır. Bu farklılıkların temelinde siyasi yorumdan ziyade tarihi, sosyolojik ve kültürel gelişmeler öne çıkmaktadır. Her kültür İslam dinini kendine göre yorumlamıştır diyebiliriz. Bunu da Arapların kültüründen, değerlerinden ve

tarihinden şeklini almış yorumu olan Sünnilik; Acem-Fars kültüründen, değerlerinden ve tarihinden şeklini almış olan Şiilik, Horasan-Türkmen ve kadim Anadolu halklarının kültüründen, değerlerinden ve tarihinden sentezlenmiş olan Alevilik diye üç grupta tasnif edebiliriz. Bu gruplandırmada Aleviliğin dikkat çeken en belirgin farkı ise ibadet dilinin Türkçe olmasıdır (Çivi, 2017:63-64).

3.HULEFÂYİ RÂŞİDİN DÖNEMİ

İnsanoğlunun toplumsal bir varlık olması yönetici bir otoriteye ihtiyacı beraberinde getirir. Toplumsal adaletin, asayişin, düzenin kısacası toplumu ilgilendiren her şeyin sistemli ve adil bir şekilde sağlanması toplumun başındaki otoriter gücün kapasitesine bağlıdır. Bu bağlamda yöneticilik yalnızca siyasi bir görevi değil bunun yanında bu kavram ahlakî ve toplumsal bir sorumluluğu temsil etmektedir. Yükümlülüğü fazla olan yöneticilik statüsü İslam tarihinde birçok karışıklığa yol açmıştır.

Hayattayken Müslümanların devlet başkanı, savaşlarda komutanı, namazda imamları ve diğer işlerde kadıları olan Hz. Peygamber kendisinden sonra erkek çocuğu bırakmadığı gibi halifeliği veya devlet başkanlığını kimseye vasiyet etmediğinden halife seçiminde anlaşmazlık ve karışıklıklar baş gösterdi (Corci, 2004: 95).

İmâmet veya hilafet sorunu İslam düşünce tarihinin ilk önemli sorunudur (Kubat, 2014: 74). Aynı zamanda İslam'ın siyasi tarihine ihtilafa en çok konu olan hususlardan biri “hilafet” müessesesi olduğunu bilmekteyiz. Hilafet kavramı, ilk defa Hz. Peygamber'in (sav) vefatı sonrası Sakîfe olayından sonra ortaya çıkmıştır (Sarıbiyık, 2013: 170). İslâm tarihinde Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir'e biat edilmesiyle başlayan, daha sonra Hz. Ömer ve Osman'ın hilâfetleriyle sürüp Hz. Ali ile sona eren döneme Hulefâyî Râşidîn devri denilir (Fayda, 1998: 324-325).

Hulefâ kelimesi TDV'ye göre halîfe kelimesinin çoğuludur. Arapça kökenli olan “halife” kelimesinin TDK'ye göre Türkçe karşılığı ise “Hz. Muhammed'in vekili olarak Müslümanların imamlığını ve din koruyuculuğunu yapmakla görevli kimse.”dir. “Râşidîn” ise yine TDV'ye göre “doğru yolda olan, doğruya ve hakka sınıksız sarılan, kemale ermiş” anlamındaki “râşid” kelimesinin çoğuludur. Söz konusu döneme bu adın verilmesinin sebebi sahâbîden İrbâd b. Sâriye'nin rivayet ettiği, sünnetine uymanın ve bunun sınırlarını râşid halifelerin sünnetini de içine alacak şekilde genişletmenin gerekliliğini belirten Hz. Peygamber'in uzun bir hadisine dayandırılmaktadır. Bu hadiste Resûlullah kendisinden sonra yaşayacaklara hitaben, “Herhangi bir ihtilâfla karşılaştığınızda size düşen görev, benim sünnetime ve Hulefâyî Râşidîn'in sünnetine uymaktır” demiştir (Fayda, 1998: 325).

Hz. Peygamber'den sonraki Hulafâyî Raşidin Dönemi olarak adlandırılan bu dönemde Müslüman toplumunu yöneten dört halifenin seçimi de önem arz etmektedir. Bu dönem seçimleri İslam tarihinin ilk dört liderini seçmekle birlikte aynı zamanda ilginç seçim modelleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Azimli, 2007: 35).

Özetle Hz. Peygamber'in yerine halef bırakmadan vefat etmesi Müslüman toplumunu büyük bir sorunla karşı karşıya bırakmıştır: Yönetime kimin geçeceği. Bu sorun her halife değiştiği dönemde kendini yinelemiştir ve Hulefâyî Râşidin dönemi de İslam tarihinin kritik bir safhası olarak karşımıza çıkmaktadır. Benim kanaatime göre bu dönemin en dikkat çekici özelliği her halifenin farklı metotlarla yönetimin başına geçmiş olmasıdır.

3.1. HZ. EBUBEKİR'İN HALİFE SEÇİLMESİ

Hz. Peygamberin vefat etmesiyle İslam toplumu yöneticisiz kalmıştı. Söz konusu toplum yönetim açısından kritik bir dönemle karşı karşıyaydı. Peygamber'in vefatına kadar Müslümanların siyasi ve dini otoritesinin sadece Hz. Muhammed olması yeni liderin kim ve hangi kabileden olacağı konusunu daha da zorlaştırmaktaydı.

Müslümanlar, Hz. Peygamber'in vefat etmesi ile lidersiz kalınca her şeyi bir kenara bırakarak bir lider belirleme gereğini duydular. Bu iş onlar için o kadar önem teşkil etti ki lider belirleme işini Hz. Peygamber'in defin işinden bile önceye aldılar. (Azimli, 2007: 36).

Hazreti Muhammed vefat edince, öldüğü odaya gömülmüştür. Eşleri feryada başladılar, fakat bu esnada ensar Sahafî Nebi Saide'de toplanmış kendilerine bir halife seçmek için mücadele ediyorlardı (Şapolyo, 2004: 27). Medineli Müslümanlar bu hususta kendilerini yetkili görüyorlardı. Yetkili görme sebepleri onlar Medine'nin yerlileriydi ve hicretten önce de bu şehirde yaşıyorlardı ve çoğunluğunu Mekkeli muhacirlerin teşkil ettiği diğer Müslümanlar ise buraya sonradan gelip yanlarına sığınmışlardı. Bu sebeplerle Resûlullah vefat edince riyâsetin kendi hakları olduğunu iddia ettiler. Bu düşünce sonucunda toplantıda bu makama Sa'd b. Ubâde'yi aday gösterdiler. Sa'd b. Ubâde Hazrec kabilesinin reisiydi ve devlet başkanlığının ensarın elinde bulunmasını istediği için teklifi kabul etti. Sa'd b. Ubâde Hazrec yaptığı konuşmada ensarın İslâmiyet'i benimsemek ve korumak suretiyle fazilet kazandığını, Kureyşliler'in Hz. Peygamber'e eziyet ettiğini vurguladı. (Fayda, 1998: 326)

Ensâr'dan Sa'd b. Ubâde'nin halife olmasını istemeyen Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.); Ensâr'ın Sa'd'a biat etmek üzere oldukları öğrenince, Ebû Ubeyde b. Cerrâh (r.a.)'ı da yanlarına alarak Ensâr'ın toplantı yaptığı Benî Saide Sofası'na gitmişlerdir. Bu esnada Hz. Ali (r.a.), bazı Hâşimîler ile Hz. Peygamber (s.a.v.)'in teşhiz ve defniyle meşgul oluyorlardı (Kubat,2014: 76).

Ensar'ın konuşmalarını dinleyen Hz. Ebubekir, Hz. Ömer'in bu konuşmalara sert tepki göstererek ortamı daha da karıştırmamasından çekindiği için, onun konuşmasına engel oldu ve kendisi sözü aldı. Hz. Ebubekir, konuşmasında Ensar'ın üstünlüklerini anlattıktan sonra, "Arapların eskiden beri Medineli birisine itaat etmediklerini, Arapların ancak Kureyşli birini dinleyeceklerini, Hz. Peygamber döneminde Kureyş'in lider, Ensar'ın da ona vezir ve yardımcı olduğunu" anlattı (Azimli, 2007: 37).

Ensarlardan birisi "Bizden bir Emîr, sizden de bir Emîr olsun!" dedi (Şapolyo, 2004:28). Bu öneri başta Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.) olmak üzere muhacirlerin hepsi tarafından reddedilmiştir (Kubat, 2014: 76). Hazreti Ömer "İki Emîr cem olamaz. Peygamber hangi kabileden ise halifesi dahi o kabileden olmadıkça Arap kavmi kabul ve itaat etmez." diye karşılık verdi. Hz. Ebubekir de Hz. Peygamber (s.a.v.)'den "İmamlar Kureyş'tendir" hadisini nakletmiştir (Şapolyo, 2004: 28).

Sonrasında Hz. Ebubekir, Hz. Ömer'i ve Hz. Ebu Ubeyde'yi halifelğe aday gösterdi; fakat ikisi de bu teklifi kabul etmedi (Azimli, 2007:37). Sahabe Resûlullah (s.a.v.)'ın Ebubekir (r.a.)'ı Müslümanlara namazda imam olarak tayin etmesini göz önünde bulundurarak Resûlullah (s.a.v.)'ın namaz için öne geçirdiği sahabiyi hilafet için öne geçirdiler (Sallabi, 2016:167). Hz. Ömer "Hazreti Peygamber'in ileri geçirdiği zatın önüne kim geçebilir?" diyerek Ebu Ubeyde ile Hz. Ebubekir'e biat ettiler (Şapolyo, 2004:28). Ensar'dan Evs Kabilesi, yönetimin Hazrec kabilesine geçmesinden endişeleniyorlardı. Çünkü Hazrec Kabilesi nüfus açısından fazlaydı. Bu yüzden Evs Kabilesi Kureyşli bir halife seçimine destek vererek Hz. Ebubekir'e bey'at etti. Sonra da sıra ile bütün Medineliler biat ettiler. Hatta Hazreçliler tarafından halifelğe düşünülen Sâd b. Ubade'nin taraftarları bile bu çözümü makul bularak bey'at etti (Azimli, 2007: 37). Bu konudaki icmâ'a gelince sahabe Rasûlullah (sav)'in defnedilmesini bile beklemeden halifelerini seçmişlerdir. Ebubekir (r.a.) bu görevi kabul etmesinin sebebini Müslümanlar arasında fitnenin çıkma ihtimaline bağlamaktadır (Sallabi,2016: 70).

Bu seçim sonucu seçilen halifeye Sâd b. Ubade hiç bey'at etmedi. Ancak, Sâd'ın kabilesi Hazrec, bey'at ettiği için, Sad'ın beyat etmemesi önemsenmedi. Önemli olan çoğunluğun kararıydı. Hz. Peygamber: "Çoğunluğa uyunuz." diyordu (Azimli, 2007:38).

Hz. Ali'nin Hz. Ebubekir'e biat etme süresi hakkında erken dönem İslam tarihi kaynaklarında farklılık göstermektedir. Bazı kaynaklar Hz. Ali'nin ilk günden biat ettiğini belirtirken başka kaynaklar Hz. Fatıma'nın vefatına kadar (yaklaşık altı ay) biat etmediğini ortaya koymaktadır (Fayda,1994: 106; Genç, 2007:132). İddia edilen gecikmenin temel

sebeplerinden biri Fedek Meselesi olarak görülmüştür. Fedek meselesi Hz. Fatıma'nın babası Hz. Peygamber'den kalan Fedek arazisi üzerindeki miras talebinin Hz. Ebubekir tarafından "Peygamberler miras bırakmaz." hadisi delil gösterilerek kabul edilmemesi, Hz. Fatıma ile Hz. Ebubekir arasında bir kırgınlığa yol açmıştır. Hz. Ali'nin de eşinin bu durumdaki hassasiyetini gözeterek biatını ertelediği düşünülmektedir (Algül, 1995: 294). Hz. Ali'nin biatının gecikmesinin bir diğer sebebi ise "Neden Haşimîler'in görüşü alınmadı?" düşüncesi olduğu düşünülmektedir. Bu durum büyük yankı uyandırmıştı. Arkasında bir kitlenin bulunması yankının geniş ölçüde etkide bulunmasının nedeniydi. Hz. Ali yerine, Hz. Ebubekir'in halifelğe tercih edilmesi ve halifelğinin onaylanmasının nedeni Arapların riyasette veraseti kabul etmediklerindendi. Bir anlamda Hz. Ali, Hz. Peygamber'in sülalesinden olmasından dolayı destek göremedi. En kalabalık kabile olan Ensar da Hz. Ebubekir'i destekledi. Başlangıçta Hz. Ali bu seçime razı olmasa da sonradan gönüllüce biat etti. O da Hz. Ebubekir'in bu işe lâıyk olduğu fikrindeydi. Ancak Hz. Peygamber sülalesinden olmaları sebebiyle ve haklı olarak bu konuda kendilerine danışılması gerektiğini düşünüyordu. Hz. Ali, halifelğe istekli olmasına rağmen kendisini halife yapmak için asker toplayabileceğini belirten Ebu Süfyan'ın teklifine karşı çıkmış ve Hz. Ebubekir'in bu işe layık olduğu düşüncesini belirtmişti. Ancak, umumî bey'ati duyar duymaz koşarak biat ettiğini belirten rivayetler, Şia'nın iddialarına karşı "sahabe arasında hiçbir problem olmadığını" göstermek üzere ortaya koyulan rivayetlerdir (Azimli, 2007: 38).

Hz. Ebû Bekir, 13. hicrî yılın Cemâziyelâhir ayının başlarında (634 yılı Ağustos başları) hastalandı. Namaza çıkamayacak derecede halsizleşince imamlık görevini Hz. Ömer'e bıraktı. Bu süreçte kendisinden sonra hilafet makamına geçecek isim olarak Hz. Ömer'i düşünüyordu. Birinci Halife Hz. Ebubekir, 22 Cemâziyelâhir 13 (23 Ağustos 634) tarihinde altmış üç yaşında vefat etmiştir (Fayda, 1994:104). Cenaze namazını Hz. Ömer kıldırdı ve Hz. Peygamber'in kabrinin yanına defnedildi (Sarıçam, 2012: 89-92).

Peygamber'e olan yakınlığı ve Peygamber'in namazda imam olarak görevlendirmesi Hz. Ebubekir'in hilafet makamına intikalini sağlayan argümanlardır. Ayrıca onun seçiliş şekli İslam toplumunda şûra geleneğinin işlerliğiyle sağlanmıştır ancak Hz. Ebubekir'in seçildiği toplantıda Hz. Ali'nin ve Haşimoğullarının bulunmaması tam demokratik bir seçim gerçekleşmediğinin göstergesidir.

3.2. HZ. ÖMER'İN HALİFE SEÇİLMESİ

Hiz. Ebûbekir'in vefat etmesiyle Müslüman toplumu otoriter gücün eksikliğiyle karşı karşıya kalacaktı. Halifeliğin kime geçeceği meselesinin önemi siyasi bir karar olmasıyla birlikte İslam toplumunun birliğini ve düzenini devam etmesi idi.

Hiz. Ebû Bekir hastalandığı dönemde halefini belirlemek ve ilân etmek düşüncesiyle bir çaba içine girdi. Ona göre ölmeden önce halife olacak ismi belirlemek hem kendinden sonra fitnenin çıkmasının hem de yeni birini seçilinceye kadar oluşacak olan idarî boşluğun önüne geçmek anlamına geliyordu. Karar verdiği isim Hiz. Ömer'di. Hiz. Ebubekir, teklifini Hiz. Ömer'e bildirmeden önce devlet işlerinde yetkin diyebileceğimiz sahabelerle kendinden sonra kimin halife olacağını müzakere etti. Bunlar Abdurrahman b. Avf, Talha b. Ubeydullah, Said b. Zeyd, Hiz. Osman b. Affan, Useyd b. Hdayr gibi sahabelerdi (Azimli, 2007: 50). Hiz. Ebubekir kendisinden sonra halefi olarak Hiz. Ömer'i düşündüğünü belirtti. İstişare ettiği kişilerin Hiz. Ömer'in sertliği konusundaki tereddütlerini gidererek "İnsanlara insanların en iyisini bıraktığını" belirtmişti (Azimli, 2007: 50).

Bu sözler üzerine Hiz. Ebubekir, Hiz. Osman'ı çağırarak ona Medineliler için bir ahitname yazdırdı. Medineliler için yazdırdığı ahitname gibi ahitname daha yazdırarak Suriye'deki Müslümanlara ve ordu komutanlarına gönderdi. Komutanlar mektubu alınca Hiz. Ömer'e biat ettiler (Sarıçam, 2012: 90-91).

Arap örfünde ve Hiz. Peygamber'in uygulamasında olmayan bu usulü, ilk defa o yaptı. Hiz. Ebubekir, halka okunmasını istediği vasiyet mektubunda: "Size akrabam olmayan birini tayin ediyorum." demişti. Bu ifadenin önemi çoktur. Çünkü Hiz. Ebubekir bu tavrıyla saltanatı engelleyerek yönetimde akrabalıktan çok ehliyetin önemli olduğunu belirtir (Azimli, 2007:50).

Görüldüğü üzere iki görüş de Hiz. Ali'nin ümmetin birliği için ayrılığa düşmemek için makul davranmaya özen gösterdiği ve mevcut halifenin otoritesini tanıdığı konusunda hemfikirdir. Bu perspektif, Hiz. Ali'nin halife olma olanağından feragat ederek İslam toplumunun bütünlüğünü öncelediğini vurgular.

3.3. HZ. OSMAN'IN HALİFE SEÇİLMESİ

Hiz. Ömer'in şehit olmasıyla birlikte toplumda yine merkezi otorite eksikliği sorunu oluşacaktı. Kabilelerin görüş ayrılıklarına düşmesi İslam kabileleri arasında görüş

ayrılığı ve büyük bir çıkmaza yol açabilirdi. Kritik bir süreç olan bu dönemde ayrılıklara ve iç karışıklığa mahal vermeden çözüm bulmak önemliydi.

Hiz. Ömer defnedilince belirlediğı danışma meclisindeki altı kişi Hiz. Ayşe'nin evinde toplandılar. Görüşmeler başlayınca Abdurrahman bin Avf üç kişinin emir seşilmesini belirtti. Zübeyr, Hiz. Ali'yi, Talha Hiz. Osman'ı, Sa'd Abdurrahman bin Avf'ı seşti. Müzakere ve istişareler üç gün sürdü. Abdurrahman Bin Avf Medine'deki sahabilerle ve sahabilerin önde gelenleriyle ileri gelenleriyle istişare etti. Hiz. Ömer'in ölümünden dört gün sonra uzun süren istişarelerin sonucunda Abdurrahman bin Avf sabah namazından sonra kararını açıklamak üzere halkı meclise davet etti. Önce Hiz. Ali'ye Allah'ın kitabı, Rasulullah'ın sünneti ve ilk iki halifenin yolunu takip edeceğine dair söz istedi. Hiz. Ali, gücünün ve bilgisinin yettiğı kadar bunu yapabileceğini belirtti. Ardından aynı sözü Hiz. Osman'dan isteyince o tereddütsüz bir şekilde "evet" cevabını verdi. Tüm bunların sonucunda Abdurrahman bin Avf, Hiz. Osman'ı halife ilan etti ve ona biat etti. Onun ardından Hiz. Ali ve orada bulunanlar da biat ettiler. Hiz. Osman halife olarak atandı (Sallabi, 2016: 68-70).

Görüldüğü üzere Hiz. Ali halifelik gibi önemli bir makam için Abdurrahman bin Avf'ın sorduğı soruya bile olduğıunca dürüst bir cevap vermiştir ve Hiz. Osman gibi keskin hüküm ortaya koymamıştır. Hiz. Ali'nin bu şeffaf cevabı halifelik makamına yetersizlik olarak algılandığını görmekteyiz. Cevap veriş şekline göre halife seşiminin ne derece sağlıklı olduğı bana göre üzerinde kritiğe açık bir konudur.

Hiz. Osman'ın halife seşilmesini Hâşim Yahya el-Mellâh ve bazı kişiler Abdurrahman b. Avf ile aralarındaki akrabalık ilişkilerine bağlamıştır. İmadüddin Halil, Mellâh'ın iddialarına ve halife seçiminde akrabalık ilişkilerinin etkili olduğunu savunanlara seçim sürecinde Abdurrahman b. Avf'ın gizli hiçbir iş yapmadığını ve halkın görüşünü öğrenme doğrultusunda çalıştığını hatta istişare yapmak için Hiz. Ali ve Hiz. Osman'dan hangisini önce çağıracağı konusunda Misver b. Mahreme'den seşmesini istediğini öne sürmüştür. Bu gibi münakaşalar sonucunda herhangi bir taraf tutmanın söz konusu olmadığına karar verilmiştir (Hançabay, 2014: 390-391).

Halifelik döneminde pek çok siyasi kararlar alan ve bunları uygulamaya koyan Hiz. Osman'ın bu uygulamalarından bir kısmı kabul edilirken bir kısmı şiddetli eleştirilere maruz kalmış ve olumsuz sonuçlar ortaya koymuştur. İnsanda var olan iktidar gücü- yönetme arzusu, Araplarda olan asabiyet ile birleşince hükmetme gücünü sınırsızca kullanmak isteyen, iktidarın nimetlerinden yararlanma hırsına bürünmüş olan Ümeyyeoğulları Hiz. Osman'ın konumundan

ve kişiliğinden faydalanarak devlet işlerinde daima aktif olmuşlardır. Bunun sonucunda ilk olarak Emevî-Hâşimî rekabeti ve çatışması ortaya çıkmıştır. Başka bir sonucu da iktidar ve muhalefet arasında siyasî, sosyal ve dinî alanlarda çeşitli ihtilafları ortaya çıkarmasıdır (Fırat, 2023: 350).

Hiz. Osman'ı şiddetle eleştirenlerden biri de Hiz. Ayşe'dir. Medinelilere: "Resulullah'ın şu elbisesi daha eskimedi. Osman onun sünnetini eskitti. " demiştir. Mervan da Hiz. Ayşe'nin isyancılara mektup yazdığını ve onları kışkırttığını ileri sürmüştür. Artık Hiz. Osman'a gösterilen tepkiler eleştiri boyutunu geçmiş fiziksel şiddete kadar varmıştır. İsyancı taraftan olan Mısırlılar camide bulunan Hiz. Osman'ı bayılana kadar dövmüşlerdir. Bu olay üzerine Hiz. Osman'ın ziyaretine gelen Hiz. Ali, Ümeyyeoğullarınca yaşananların sorumlusu olarak gösterilerek tehdit edilmiştir. Olaylara çözüm arayan ve çabalayan Hiz. Ali de kızarak gitmiştir. Git gide artan kızgınlık üzerine isyancılar Hiz. Osman'ı evinin etrafını sarıp öldürmeye karar vermişlerdir. Bunun üzerine Mervan Hiz. Ayşe'den destek istemiştir. Hiz. Ayşe hacca gideceğini belirterek isteklerine olumsuz cevap vermiştir. Tıpkı Hiz. Ayşe gibi Ümeyyeoğullarının da Hiz. Osman'ın katli gelişimindeki aksiyonları son derece önemli ve dikkat çekicidir. Hiz. Osman'ın isyancılar tarafından evi sarıldığında ya da öncesinde hiçbir destek sağlamamalarının yanında Hiz. Osman ve asileri karşı karşıya bırakmışlardır. Ümeyyeoğullarının bu tutumlarının sebebi halifenin sonunun geldiğine inanmaları ve bu gelişmelerin sonucunda idareyi ellerinden bırakmamak için yeni ve daha kuvvetli bir halifeyi iktidara getirme düşünceleridir. Bu düşünceler etrafında hareket etmişlerdir. Muaviye'nin Hiz. Osman'a destek için gönderdiği askerler önce gecikir sonra da Medine dışında bekletilir. Muaviye'nin bu tutumu ve Hiz. Osman'ın öldürülmesinde pasif kalması onun iktidara geçme arzusuyla ilişkilendirilmiştir. Hiz. Osman bu adeta Ümeyyeoğullarının iktidara verdiği kurban rolündedir. Üçüncü Halife Hiz. Osman 35/656 senesi Zilhicce ayının 17 veya 18. (16/17 Haziran 656) günü katledilmiştir (Aycan, 2022: 92-96).

Hiz. Ali Hiz. Osman'ın evi kuşatılınca her gün oraya uğrayıp asileri vazgeçirmek için uyarmaktaydı. Üstüne asiler Hiz. Osman'ın suyunu kesince daha şiddetli tepki gösterdi. Hiz. Ali'ye Hiz. Osman'ın şehadet haberi bildirilince Hiz. Ali görevlendirdiklerinden başta oğulları Hasan ve Hüseyin, Talha oğlu Muhammed ve Zübeyir oğlu Abdullah olmak üzere bütün muhafızlara "Siz yaşıyorken onun şehit düşmesine nasıl imkân bıraktınız sorusunu sormuştu. Hiz. Osman'ın eşi Naile Hiz. Osman şehit edildiği sırada üstüne kapanınca onun parmakları da doğranmıştı. Hiz. Ali bu söylenenlerin doğruluğunu anlamak Hiz. Osman'ın evine gitti. Dışarı çıktığında vakur ancak gözleri ıslak olduğu söylenmektedir (Akıncı, 1966: 287-288).

Tüm bunlara rağmen Hz. Osman'ın öldürülmesinde Ümeyyeoğulları Hz. Ali'yi suçlu görmüşlerdir. Muaviye Medine'de muhacir ve ensarı hedef alarak tehdit etmiştir. Bunun yanında Medine'deki Ümeyyeoğulları Hz. Ali'ye "Sen bizi helak ettin, bu işi sen yaptın, eğer isteğine ulaşırsan dünyayı başına yıkarız." diyip onu halifelik makamı için rakip olarak görüp hedef almışlardır. Hatta Velid b. Ukbe "Haşimoğulları, Osman'ın yerine geçmek için onu öldürdüler." diyerek yine Hz. Ali'yi hedef almıştır. Hz. Ali'yi bu derece suçlamalarının sebebi hilafet için en güçlü aday olmasıdır (Aycan, 2022: 96).

Görüldüğü üzere Hz. Osman halifelik seçimi olduğu süreçte verdiği kesin cevaba göre yönetim şekli ortaya koyamamıştır. Hz. Osman'ın halifeliği sürecindeki aksaklıklar halifelerin seçimindeki ümmetin ayrışması korkusunun meydana gelmesine yol açmıştır. Ümeyyeoğullarının Hz. Osman'a asilere karşı destek vermemeleri ve Hz. Ali'nin Hz. Osman'a karşı oluşan karışıklıklarda sorunları çözme çabasına rağmen Hz. Ali'yi asilerle iş birliği yaptığı doğrultusunda suçlamaları Emeviler'in tek amaçlarının yönetimi ellerinde tutmak olduğunun, bunu da her şeyin üstünde gördüklerinin kanıtıdır.

3.4. HZ. ALİ'NİN HALİFE SEÇİLMESİ

Hz. Osman'ın asiler tarafından şehit edilişi Müslüman halkın birbirine güçlü bir şekilde muhalif olmasının hazin bir sonucudur. Siyasi ve toplumsal dengelerin bozulduğu bu çalkantılı dönemde bir liderin olmaması ortamın karışıklığını daha da arttırıp istenmeyen birçok olumsuz sonuca yol açabilirdi.

Medineli muhacirler ve ensarlar Hz. Osman'ın şehit edilmesinin ardından asilerden yirmi dört saatlik ultimatom almıştı. Bu zaman diliminde Hz. Ali'ye halifelik teklifiyle gittiler. O da bu isteklerine halifelik istemediğini belirterek ancak halife olana yardım edeceğini bildirerek karşılık verdi. Halife olmak istememesinin sebebi kulağına "Hz. Ali işi sıkı tutsa Hz. Osman öldürülmezdi." söylentisinin gelmiş olmasıydı. İnsanlar Hz. Ali hilafeti kabul etsin diye yoğun ısrar ettiler. Hz. Ali hilafeti kabul etti (Akıncı, 1966: 304-307).

Dördüncü Halife Hz. Ali hilafeti boyunca Hz. Peygamber'in yolunu takip etmekteydi. Hilafete inkılap ve kıyam ruhu vermekteydi. Toplumda çeşitli ıslahatlara gidiyordu. Bu süreçte Hz. Ali hilafetinde devlet hazinesini halka eşit olarak dağıtmıştı. Bu hadise halka çok ağır gelmişti. Köleleriyle eşit pay almaktan rahatsızlık duymuşlardı ve başta Talha, Zübeyr, Abdullah, Mervan olmak üzere Kureyş'ten birçoğu buna tepki gösterdiler. Talha, Zübeyr ve Abdullah Hz. Ali'ye bu durumdan rahatsız olduklarını bildirerek kendilerinin peygambere yakın olduğunu, Müslümanlığı ilk kabul edenlerden olduklarını ve bu yüzden daha fazla

almalarının gerektiğini dile getirmişlerdir. İlk üç halifenin Hz. Ali'nin bu yaptığını yapmadıklarını, onları daha üstün tuttuğunu ileri sürmüşlerdir. Hz. Ali de bunlara cevap olarak "Benden önce mi Müslüman oldunuz, benden daha mı yakınsınız benim kadar mı savaştınız. Ben benimle işçinin arasında bile fark görmüyorum." demiştir. Hz. Ali'nin bu yaklaşımı üzerine ertesi gün üçü birlikte parayı almamışlardır. Bu sırada Şam valisi Muaviye üçüncü halifenin kanlı gömleğini mihraba astırmış demagojik hareketlerle Şamlıları ağlatıyor onları kışkırtıp Hz. Ali'den öç almaya yemin ettiriyordu (Salihoğlu, 2012: 541-542).

Hz. Ali'nin hilafetinde iki problem baş göstermekteydi:

1. Biat etmeyenler ve biate yanaşmayanlar
2. valilerin azledilmesi meselesi.

Medine'de Hz. Ali'ye biat edilince siyasi rolleri sonlanan Emeviler Medine'yi terk ederek Mekke ve Şam'a kaçmışlar ve biat etmemişlerdir. Giden Ümeyyeoğullarının Hz. Aliye karşı olmalarına gerekçeler olarak yeni halife tarafından Bedir Savaşı'nda bazı yakınlarının öldürülmesini, Peygamber tarafından Taife sürgün edilen ve daha sonra Hz. Osman tarafından Medine'ye geri getirilen Mervan'ın babası Hakem'in Hz. Ali tarafından tepkiyle karşılanması son olarak da Hz. Osman'ın katlinde Hz. Ali'nin yardımcı olmaması gösterilmiştir; ancak gerçek sebep kendilerini güvende hissetmemekteydiler ve maktul halifenin kanının hesabını sormak için Muaviye'nin yanına gitmek istemişlerdi. Hz. Ali'ye Emeviler dışında da biat etmeyenler olmuştu. Bu kişiler içinde muhacir ve ensardan da şahıslar vardı. Ensardan olanlar baştan beri Hz. Osman'ın yanında yer almışlardı ve Hz. Osman döneminde memurluk vazifelerinde bulunmuşlardı. Şaşırtıcı nokta Hz. Osman Dönemi'nde ona karşı olup şimdi onun katillerinden intikam talep edenler de vardı ve bunlar da biat etmemişti. Bir diğer problem valiler meselesidir. Medine'de biat tamamlanınca eski valilerin azledilmiş yerlerine yeni valilerin yerleştirilmesine başlanmıştı. Hızlı bir şekilde vali değişikliğine giden Hz. Ali'ye valilerin değiştirilmesi konusunda biraz geç davranması önerilmiştir. Hz. Ali bu öneri karşısında önceki halifeyi eleştirenlerin gösterecekleri tepkileri öne sürmüştür ve kendi de zaten bu valiler hakkında olumsuz düşüncelere sahipti. Şam ve Kûfe biat etmediğinden Hz. Ali yeni valileri atmasına rağmen söz konusu yerlerde yeni valiler göreve başlayamamışlardır. Nihayetinde Kûfe valisi biati kabul ederken Şam valisi Muaviye kabul etmemiştir. Hz. Ali halifelik makamına gelince insanlar halife ve taraftarları, biat etmeyen Muaviye taraftarları, Zübeyr ile Talha taraftarları ve Hicaz'da hiçbir gruba üye olmayan kişiler olarak dörde ayrılmışlardır. Daha valiler meselesini

çözemeyen halife Hz. Osman zamanında Hz. Osman'a şiddetle muhalefet edenlerin onun katlinin hesabını sormasıyla karşı karşıya kalmıştır (Aycan, 2022: 98-106)

Hz. Ali'nin Müslümanların birbirine muhalif olduğu bu süreçte halifelik makamına gelmesi onun şanssızlığı olarak yorumlanabilir. Bu muhaliflik durumları sadece Hz. Osman'ın kanının hesabının sorulması üzerine olmayıp çoğunluk için gerçekte temel odağın iktidar mücadelesi olması dönemin gerginliğini daha çok şiddetlendirmektedir. Tartışmalar sözlü mücadele olmaktan çıkıp Müslümanlarda iç savaşa evrildi.

3.4.1 Cemel Savaşı

Toplumların istikballeri açısından en yıkıcı olaylardan biri iç savaştır. Aynı kültürde, inançta, coğrafyada ve kültürde olan insanların savaşması yalnızca insan kaybı değil toplumsal yapıdaki zayıflamalara da sebep olur. Farklı görüşteki insanların aralarındaki bağları uzun vadede zayıflatmakla kalmaz halk üzerinde derin izler de bırakır.

Hz. Ali'den yana olmayanlar Mekke'de toplanıyorlardı. Toplananların arasında Hz. Osman'ın Yemen valisi Ya'la b. Ümeyye'nin olduğunu ve Ya'la b. Ümeyye'nin Yemen'den 600 yüz deve ve 600 bin dirhem para getirmiş olduğunu bilmekteyiz. Hz. Osman'ın Basra valisi olan Abdullah b. Âmir de Basra'dan getirdiği fazla mallarla bu gruba katılmıştı. Mekke'de toplanan bu Cemel grubunun ilk isimleri Said b. el-Âs, Velid b. Ukbe gibi kişilerdi. Peygamberin önceden Hz. Osman'a muhalif olup onu şiddetle kınayan eşi Hz. Ayşe'de bu grubun önde gelenlerindendi. Hz. Ayşe'nin oluşturduğu bu muhalefet Ümeyyeoğullarınca desteklenmiş gruba daha sonra Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm'ın katılması ise onlara büsbütün güç kazandırmıştır. Hz. Ayşe manevi olarak bu topluluğa liderlik yapmıştır. Hz. Ayşe gruba bir konuşma yapınca bu konuşmadan etkilenen Hz. Osman'ın Mekke valisi Abdullah b. Âmir el-Hadremi de ona tâbî oldu. Bunun ardından Ali'ye biat etmek istemediği için Medine'den Mekke'ye kaçan Ümeyyeoğulları da gruba dahil oldular (Karadere, 2020: 51-52).

Cemel grubu önce Medine'ye gitmeyi planladılar. Bu fikrin mantıksız olduğuna karar verdikten sonra da Şam'a gitmeyi düşündüler. Daha sonra oradan da vazgeçip Basra'da karar kıldılar. Yanında 3000 kuvvet bulunan Hz. Ayşe, “asker” adlı meşhur devesiyle Mekke'den yola çıktı. Önce Zâtüürk, sonra da Merrüz zahrân'da zafer elde eden grup galip geldiklerinde yeni halifenin kim olacağını tartışmaya başladı. Tartışmalar Talha'nın, Zübeyr'in ya da III. Halife Osman'ın oğullarından birinin olması gerektiğinin etrafında dönüyordu. Hz. Osman'ın Kûfe valisi Saîd b. Âs hilâfetin Ümeyyeoğullarından alınamayacağını öne sürerek Hz. Osman'ın oğullarından birinin halife olması gerektiğini şart gördüğünü belirtip taraftarlarıyla birlikte

topluluktan ayrıldı. Bu ayrılışın ardından Mugîre b. Şu‘be de ona katıldı ve bu ayrılışların sonucunda asker sayısı düşen Hz. Ayşe, Talha ve Zübeyr yaklaşık 1000 kişilik orduyla Basra’ya varabildiler. Hz. Ayşe yolda köpek havlamalarını duyunca aklına Hz. Peygamber’in bir konuşması gelmişti. Bunun üzerine Hz. Ayşe nerede olduklarını sormuş ve Hav’eb suyu civarında cevabını almıştır. Peygamber’in zevcelerine “Acaba hanginize Hav’eb köpekleri havlayacak?” dediğini hatırlayan Ayşe, Peygamber’in bu hadiseyi tasvip etmediğini düşünerek yola devam etmekten vazgeçmişti. Abdullah b. Zübeyr ile bir grup sahâbî bulundukları yerin adını rehberin yanlış söylediği konusunda ısrar edip Zübeyr b. Avvâm da “Belki Allah Teâlâ senin sayende müminlerin arasını düzelterektedir.” diyerek onu yola devam etmeye ikna etmişlerdir. Cemel grubu Basra önlerine vardığında Basralıları kendi taraflarına çekmek üzere Abdullah b. Âmir’i gönderdiler ve bunun yanında Ayşe Basra’nın ileri gelenlerine mektuplar yazdı. Hz. Ayşe’nin kuvvetleriyle birlikte Basra yakınlarına geldiğini öğrenen Hz. Ali’nin Basra valisi Osman b. Huneyf, maksatlarının ne olduğunu öğrenmek için İmrân b. Husayn ile Ebû’l-Esved ed-Düelî’yi onlara elçi olarak gönderdi. Hz. Ayşe elçilere amaçlarının asilerin bozduğu düzeni geri getirmek, mazlum olarak katledilen maktul halife Hz. Osman’ın katillerini bulup cezalandırmak ve Müslümanlara tekrar barış getirerek onların arasını düzeltmek olduğunu söylemişti. Talha ve Zübeyr de aynı görüşte olduklarını söyleyip kendilerine Ali b. Ebû Tâlib’in zorla biat ettirdiğini eklemişlerdi. Bu gelişmelerin ardından Basralılar ikiye ayrılmıştı. Artık Basralılar arasında sert münakaşalara başlamıştı. Diğer taraftan Hz. Ali, Hz. Ayşe ile beraberindeki gruba Rebeze’de yetişebilme umuduyla 3000 dolayındaki askeri bir kuvvetle Medine’den ayrılmıştı. Hz. Ali Basra’da olup bitenlerin haberini yolda almıştı. Hemen Osman b. Huneyf’e bir mektup gönderdi. Mektupta Talha ile Zübeyr’in kendisine biat ettikleri sırasında hiçbir şekilde zorlama olmayıp kendi iradeleriyle biat ettiklerini söylemişti. Bu mektuptan sonra Osman, Hz. Ali’yi haklı gördüğünü belirtip diğerlerine Basra’yı terk etmelerini söyledi. Onlar da kendilerinin haklı olduğunu direterek Osman’ın şehri terk etmesini istediklerini söylediler ve bu münakaşanın sonucunda bir akşam namazı sırasında yapılan baskınla Vali Osman b. Huneyf ile adamları Cemel grubunun esirleri oldular. Hz. Ayşe, Osman b. Huneyf’in öldürülmesine engel olmuş hatta serbest bırakılmasını da sağlamıştı. Serbest bırakılan Vali’nin saç sakalı kökünden kazınmış ve kaşlarıyla kirpikleri de yolunmuştu. O sırada Zûkâr’da konaklamış olan Hz. Ali’nin yanına Vali ve adamları gidip Basra’daki durumu Hz. Ali’ye aktardılar. Bu sırada beytûlmâl de Cemel grubu tarafından alındı. İdaresine de Hz. Ayşe’nin kardeşi Abdurrahman getirildi. Talha ile Zübeyr’de Basralılardan müşterek biat almışlardı. Bu durumda Talha ile Zübeyr Basra’nın yönetimini birlikte yürütecekler ve namazları da yine Abdullah b. Zübeyr ile Muhammed b. Talha kıldıracaktı. Basra Hz. Ayşe ve

grubu tarafından ele geçirilmişti ancak şehrin tamamı kendilerine destek olmamaktaydı. Hz. Ayşe Kûfe'nin Hz. Ali'ye fiilen destek olmasını önlemek ve bu şehri kazanmak amacıyla Kûfe'nin önde gelenlerine mektuplar gönderdi. Bu sırada Hz. Ali de Kûfe'nin desteğini almak için şehre art arda üç heyet gönderdi ancak yine de olumlu bir sonuca ulaşamadı. Kûfe valisi Ebû Mûsâ el-Eş'arî tarafsız kalacağını belirtiyordu ve bunun üzerine Hz. Ali'nin iznini alan Mâlik el-Eşter, durumu kontrol altına almak için Kûfe'ye gitti ve Vali Ebû Mûsâ'nın konağını aldı. Hz. Ali askeri birliğiyle Basra'ya hareket etmekteydi ve şehrin dışında Zâviye tarafında konakladı. Anlaşma sağlamak amacıyla Hz. Ayşe'ye sahâbeden Ka'kâ' b. Amr'ı elçi olarak göndermişti. Basra'ya giden Ka'kâ' Hz. Ayşe, Talha ve Zübeyr ile görüşmüştü. Onları Hz. Ali'nin halifeliğini kabul edip onun etrafında toplandıkları zaman katillerin tespitin ve cezalandırılmasının kolay ve mümkün olabileceği konusunda ikna etmeye çalışmıştı. Onlar da halifenin bu görüşte olması durumunda barışı kabul edebileceklerini söylemişlerdi. Hz. Ali Talha ve Zübeyr ile bizzat görüşmüştü. Bu görüşmem olumlu sonuç vermişti. Ancak Zübeyr'in oğlu Abdullah onu korkak ve döneke olduğunu vurguladı. Olaylar bu şekilde gelişirken iki taraf da kendisini savaş içinde buldular. Taraflar savaştan o kadar uzaklardı ki askerlerine karşıdan bir saldırı olmadan kesinlikle savaşı başlatmamalarını emretmişlerdi. Söylenenlere göre Hz. Osman'ın katillerinden oluşan bir grup barış sağlandığında ceza alacaklarını düşünerek savaşı başlatmışlardır. Hz. Ayşe ile Hz. Ali savaşı durdurmak için gayret sarf ediyorlardı ancak savaş bütün şiddetiyle devam etmekteydi. Hz. Ayşe çabalarının işe yaramadığını görünce Kâ'b b. Sûr'a ön saflara gitmesini ve orada barış için bağırmasını ardından Kur'an'ın hakemliğini istemesini emretti. Fakat Kâ'b görevini gerçekleştiremeden bu sırada öldürüldü. Birdenbire şiddetlenen savaş kendi safındakilerin kaçmasını önlemeye çalışan Ayşe'nin etrafında cereyan ediyordu. Onun olduğu yere oklar yağınca onu korumak için Abdullah b. Talha dahil yaklaşık yetmiş kişi burada can verdi. Hz. Ali, savaşın Hz. Ayşe'nin bindiği devenin etrafında cereyan ettiğini fark etmişti. Devenin öldürülmesini emretti. Çünkü Hz. Ayşe'nin devesinin öldürülmesiyle savaş da sona ermiş oldu. Hz. Ayşe savaşı devesinin üzerinden idare ettiğinden dolayı bu olaya "Vak'atü'l-cemel" denilir. Savaşın sonunda Hz. Ayşe yara bile almadan kurtulmuştu. Rivayete göre Talha, savaşın daha başlarında Mervân b. Hakem tarafından atılan bir okla öldürülmüştü. Savaş meydanından uzaklaşmaya çalışan Zübeyr ise Vâdissibâ'da Ahnef b. Kays'ın kabilesine mensup bir kişi tarafından öldürüldü. Hz. Ayşe'nin devesi düşünce Ali taraftarı olan kardeşi Muhammed ve ayrıca Ammâr b. Yâsir hemen yanına koşarak onu kalabalıktan uzaklaştırdılar. Savaş sonunda Hz. Ali Hz. Ayşe yanına gitmişti ve Hz. Ayşe Hz. Ali'ye, "Sen galip geldin, artık müsamahalı davran" dedi. Hz. Ali de hem Ayşe'ye hem de onun yanında savaşa katılanlara son derece iyi davrandı (Fığlalı, 1993: 320-321).

3.4.2. Sıffin Savaşı

Cemel Vak'ası'nın ardından Hz. Ali Kûfe'ye dönmüştür ve Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi Muaviye'ye kendisine biata davet etmek üzere görevlendirdi. Hz. Ali'ye Biata çağrı için Muaviye'ye giden elçiye Muaviye üç dört ay oyaladı. Sürecin sonunda yine olumsuz dönüş yaptı ve ayrıca daha önce yaptığı gibi Hz. Ali'yi isyancıların suç ortağı olmakla suçladı. Maktul halife Osman'ın hesabını soracağını tekrarladı. Kûfe'ye dönen Cerîr b. Abdullah, Hz. Ali'ye Muaviye'nin savaşa hazır olduğunu ve Suriye halkının da Muâviye'nin yanında savaşacağını anlattı. Biraz zaman geçtikten sonra Muâviye Hz. Ali'ye bir mektup gönderdi. Mektupta biat etmesi için Osman'ın katillerinin kendisine teslim edilmesi gerektiğini söyleyip aksi halde savaşacağını söyleyerek tehdit etti. Mektupta yazılanların duyulup yayılmasıyla Medine'de Mescid-i Nebvî'deki bütün insanların dolduranların hep bir ağızdan "Osman'ın katilleri biziz!" diye bağırdıkları söylenmektedir. Savaş artık kaçınılmazdır. Hz. Ali bunu anlayınca Mısır, Kûfe ve Basra valilerine hazırlanmalarını emretmiştir. Hz. Ali'nin yola çıktığını öğrenen Muaviye de 657 yılında ordusuyla birlikte Irak istikametine doğru yola koyuldu. Hz. Ali Rakkalılar'a köprü kurdurmuştu ve bu köprü aracılığıyla Fırat nehrini geçen Hz. Ali, iki tarafın öncü birliklerinin karşı karşıya geldiğini öğrenince Eşter'i öncü birliğine yardıma gönderdi. Savaşı başlatan taraf olmamasını, öncü birlikleriyle yan yana savaşırken kumandayı üstlenmesini ve düşmanı yakından takip izlemesini emretti (Yiğit, 2009:107-108).

Su paylaşımı yüzünden başlayan Sıffin Savaşı'ı baştan sona muharebeler silsilesi halinde ilerlemiştir. Beklenenden uzun süren savaş 3-4 ay boyunca devam etmiştir. Bu sürenin sonunda savaştan somut bir sonuca varılamamıştır. Savaş boyunca topyekûn bir çarpışma meydana gelmemiştir. Savaş şu şekilde teşekkül etmiştir: Bir komutan idaresinden birkaç yüz asker karşı cepheye doğru ilerlemiş, hemen hemen aynı sayıda asker gönderen karşı taraftan öne çıkan bir birlik onları karşılamış, çarpışmalar öğlen sıcaklığına kadar devam etmiş, sıcak çökünce de savaş durmuş ve askerler kendi karargahlarına geri dönmüştür. Savaş başladıktan sonra Zilhicce ayı boyunca çarpışma yaşanmıştır. Muharrem ayı gelince askerler barış talebine başlamışlar ve bu istek üzerine savaş geçici olarak askıya alınmıştır. Silahların susturulduğu zaman diliminde barış için elçiler görevlendirilmişlerdir. Hz. Ali'nin görevlendirdiği elçiler daha önceki gibi barış argümanlarını tekrar ortaya koymuşlardır. Fakat bu yineleyen argümanlar karşı tarafı ikna edememiştir. Muaviye, Hz. Ali'nin elçilerinin sunduğu barış teklifine karşı kendi münazara teklifini ortaya koymuştur ve Muâviye'nin elçileri gelip Hz. Ali ile bu münazara hakkında görüşmüşlerdir. Her zaman olduğu gibi Hz. Osman'ın öldürülmesini merkezine alan Muâviye'nin teklifleri Hz. Ali tarafından reddedilmiş ve kendisi dahil dört Halife'nin nasıl başa

geldiğini özetlemiş, Muâviye'nin isyanı üzerinde durmuş ve onun dinde bir geçmişi olmadığını ileri sürmüştür. Zamanında Hz. Peygamber'e düşmanlık ettiğini, babasıyla düşmanlıklarını uzun zaman sürdürdüklerini ve nihayetinde mecburen Müslüman olduklarına dikkat çekip karşısındakileri Kur'an'a ve Peygamberin sünnetine davet ettiğini bildirerek sözlerini sonlandırmıştır. Muâviye'nin elçileri Hz. Ali'nin bu söylediklerine verebilecek mantıklı bir cevap bulamamışlardır. Onlar da alakasız bir şekilde her zaman söyledikleri "Osman'ın haksız yere öldürüldüğünü söyleyebilir misin?" sorusunu tekrar edip durmuşlardır. Hz. Ali'nin ise cevabı "Osman'ın ölümünün ne haksız yere ne de haklı yere olduğu yönünde olunca elçiler, "Osman'ın haksız yere öldürüldüğünü kabul etmeyenden uzağız." diyip gitmişlerdir. Anlaşılacağı üzere barış görüşmelerinde de bir sonuca varamamışlardır. Bu da orduların tekrar savaşacağı anlamına gelmektedir. Barış görüşmeleri kesilince taraflar tekrar savaş hazırlıklarını yapmaya başlamışlardır. Bu sadece Sıffin Savaşı'nın bu ikinci safhası değil aynı zamanda son safhasıdır. Muâviye de Hz. Ali de askerlerini savaşa teşvik etmişlerdir. Savaş tekrar başlamıştır. Bu seferki durum daha zordur. Günler geçmiş ve bu süreçte savaşa da tam anlamıyla girilmemiş şimdiye kadar muharebelerden bir sonuç da alınamamıştır. Bunlara giderek artan kayıplar da eklenince sinirler yükselmiştir ve bıkkınlık, yılgınlık çok yüksek derecededir. Savaşta karşı karşıya gelmeden önce aralarında tanışıklık olan, yıllardır yan yana arkadaşlık eden insanların şimdi karşı karşıya gelip birbirlerine kılıç çekmeleri ardından da kendi öldürdükleri insanların naaşlarını kendi elleriyle defnetmeleri insanları derinden yaralamaktadır. İki taraf da kendisini haklı görüp savaşmak konusunda istikrarlı olsa da artık insanlar tarafından kararlılık ve tahammül kalmamıştır. Bir kırılma noktasına doğru ilerleyen savaşın bu ikinci safhasında kayıpların sayısal olarak büyük oranda artmasının yanında büyük kumandanların da ölmesi ve özellikle Ammâr b. Yâsir'in şehâdeti her iki tarafta da büyük yankıya sebep olmuştur. Kumandanların ölümü savaşın geldiği noktanın ehemmiyetini göstermektedir ve askerlerin moral durumunun da tahmin edilmesini sağlamaktadır. Uzun süre devam eden Sıffin Savaşı'nın şiddet açısından en yüksek olduğu an ise "Leyletü'l-Harîr"dir. Leyletü'l-Harîr, Sıffin Savaşı'nın bir gece ve bir gündüz kesintisiz devam eden bir kısmının adıdır. Söz konusu süreç Temmuz'un 27'si ile 28'ini birbirine bağlayan gecedir. Bu gecede çalışmalar sabaha kadar ve yoğun bir şekilde aralıksız devam etmiştir. O geceye kadar sabah başlayıp öğle sıcağı bastırınca ara verilen muharebelerde o gün ara verilmemiş ve ertesi günün kuşluk vaktine kadar kesintisiz sürmüştür. Yirmi dört saatten uzun süren bu sıcak gecede savaş o kadar yoğun bir hal almıştır ki kılıçlarla kalkanların sesinden ve ağır yaralanıp ölmek üzere olan insanların çıkardığı hırıltıdan başka bir ses duyulmamaktaydı. Mızraklar kırılıyor, oklar tükeniyor ve yakın temas dövüş yoğun bir derecede yaşanıyordu. Bu gece uzun bir gece olmuştu ve savaş ancak ertesi

gün durdurulabilmişti. Bu geceden sonra artık bir daha böyle bir çarpışma yaşanmamıştı ve bir bakıma artık bitmişti. Şam cephesindeki askerlerin okların uçlarına Kur'an takarak gerçekleştirdiği Mushaflar seremonisi, Sıffin Savaşı'nın sonunu getiren taktik olarak tarihe geçmiştir ancak savaşı gerçekten bitiren bu değil, Leyletü'l-Harîr'dir. Leyletü'l-Harîr gecesinden sonra Hz. Ali'nin kumandanlarından Eş'as b. Kays daha önce böyle bir gün görmediğini söyleyerek böyle devam ederse bu savaş Arap'ın sonunun olacağını ve Arapların yok olmasına sebep olacağını belirtmiştir. Bu tür konuşmaların olduğu casuslar tarafından hemen karşı tarafa söylenmiştir. Nihayetinde Irak askerlerinin psikolojik durumunu gösteren bu tür konuşmalar Şam cephesinin artık savaşı bitirecek o taktik hamleyi geliştirmesine katkı sağlamıştır.

Savaşın uzun sürmesi ve kayıp sayısının artmaya devam etmesi her iki tarafın askerlerini bir anlaşma beklentisine girdirmiştir. Ancak Irak cephesi galibiyete daha yakındır ve bu sebeple savaşı durdurma adımı karşı taraftan açılmıştır. Ayrıca çarpışmalar yaşanırken Şam tarafı mücadelenin kendi aleyhlerine döndüğünü fark etmişlerdir. Muaviye ve Amr savaşı durduracak olan o etkili Mushaf seremonisi hamlesini uzun düşünceler sonucunda bulmuştur. Olay şu şekilde gelişmiştir: Büyük Dımaşk Mushafı beş kişinin taşıdığı ve birbirine ekli olan mızrakların ucuna bağlanıp havaya kaldırılmıştır. Aynı şekilde Muâviye'nin cephesindeki askerler de yanında getirdikleri Mushafları havaya kaldırmışlar ve iki taraf arasında at süren askerler de sembol olarak havaya kaldırılan Mushafların vermek istediği mesajın "Aramızda hakem Allah'ın kitabı olsun. Böyle giderse hepimiz yok olacağız." demek olduğunu dile getirmişlerdir. Verilen mesaj Irak askerlerince hemen kabul olunmuştur. Ancak bu kabule itiraz edenler de olmuştur. Irak askerleri bu konu üzerine tartışma gerçekleştirmiştir. Hz. Ali de bunun bir taktik olduğunu düşünüp dillendirmesine rağmen kaçınılmaz son olan savaşın durdurulması fikrine gelmiştir. Muaviye tarafından gelen bu hamle süreç içerisinde karşı tarafı bölecektir. Muaviye cephesi savaş gücü bakımından zayıf olsa da strateji perspektifinden güçlü olan taraftır. Irak ordusu birbirine çok da uygun olmayan bir koalisyondan oluşmaktayım Muaviye ordusu son ana kadar Muâviye'nin arkasında durmakla beraber organize olmayı başarmış bir ordudur. Tüm bunların neticesinde savaş Muâviye'nin bu taktiğiyle durdurulan savaşın sonucunda iki hakem seçilip uzlaşmaya gidilmiştir ve bir anlaşma imzalanmıştır. Bu tahkim kararına bazı kabileler "Allah'tan başka kimse hüküm veremez!" diyerek tepkilerini ortaya koymuşlardır. (Sıffin savaşı ve tarihin gizlediği bir gerçek Ali Muaviye mütarekesi 627-628)

3.4.3 Nehrevan Savaşı

Cemel ve Sıffin savaşlarında Hz. Ali'nin yanında olan Hariciler, Sıffin savaşındaki Hakem olayından sonra Hz. Ali'den ayrılmış ve ondan bağımsız bir fırka olarak ortaya çıkmışlardır. Hariciler Suffin Savaşı'nda hakemler buluşunca Hz. Ali'ye Kur'an'a aykırı davrandığını söyleyen gruptur. Artık birleşmemek üzere Hz. Ali'den ayrılan Hariciler bu ayrılıştan sonra Hz. Ali'nin aleyhinde hareket etmeye başlamışlardı. Kûfe yakınlarındaki Harûra'da Abdullah b. Vehb'i kendilerine lider olarak seçmişlerdi. Daha sonra Kûfe'den Basra'daki arkadaşlarına haber yolladılar ve Nehrevan'da buluşmaya karar verdiler. Nehrevan'da buluşan Haricilerin Hz. Aliye karşı olan olumsuz faaliyetlerini artırmaya başlayınca Hz. Ali Mehrevan'da onlarla savaşmaya mecbur kalmıştı. Haricilerin çoğu öldürülmüştü ve az sayıda kalmışlardı. Bazıları da daha savaş başlamadan eman isteyip savaş alanından önceden ayrılmıştı. Nehrevan savaşı Hariciler açısından büyük önem taşıyan sonuçlar doğurmuşlardır. Bu sonuçların en önemlisi Hz. Ali'yle ve iktidara gelecek olan güçlerle anlaşmayı tamamen ortadan kaldırmışlardır. Ayrıca Nehrevan Savaşı'nda uğradıkları yenilgi Haricilerde silinmez bir i olarak kalmıştır. Nehrevan Savaşı'nın intikamını almak için Harici düşünür ve şairler devrimci ayaklanmaya davet çıkaran şiirler yazmışlardı. Uğradıkları yenilgiye rağmen Hz. Ali'ye karşı olumsuz faaliyetleri devam etmekteydi. Bu faaliyetleri Hz. Ali'yi bir suikastla şehit edene kadar sürmüştü (Rençber, 2017: 259-260).

3.4.4. Hz. Ali'nin Şehit Edilişi ve Hilafetin Devamı

Haricilerden bir grup Mekke'de toplanıp aralarından üç kişiyi Hz. Ali'yi, Muaviye'yi ve Amr bin As'ı öldürmek için seçmişlerdi. Abdurrahman b. Mülcem el-Muradi Hz. Ali'yi, Berk bin Abdullah Muaviye'yi, Amr b. Bükr ise Amr b. As'ı öldürmek için görevlendirilmişlerdi. Kûfe'ye gelen Mülcem Kuddame bitti Amme'ye gitti. Kuddame'nin Babası ve kardeşleri Nehrevan Savaşı'nda ölmüşlerdi. Mülcem Kuddame'ye evlenme teklifi etti. Zamanında güzel olarak bilinen Kuddame mihrinin pek ağır olduğunu, bir köle ve 3000 dirhem talep ettiğini belirtmiştir. Bunlara bir de Hz. Ali'yi öldürmesi gerektiğini eklemiş yoksa kendisiyle evlenmeyeceğini söylemiştir. İbni Mülcem bu şartları kabul ederek Kûfe camisine gitti. Hz. Ali'de evden çıkmış mescide doğru yol almıştı. Yolda yürürken ‘‘ Ey insanlar! Namaza!’’ diye sesleniyordu. Hz. Ali mescitteyken onun arkasında duran İbni Mülcem elindeki kılıcıyla Hz. Ali'nin başından ortasına inecek şekilde ona vurdu. İnsanlar İbni Mülcem'i yakalayınca Hz. Ali onu hapse atmalarını eğer yarasından dolayı ölürse de ona kıssas

uygulanmasını emretmiştir. Hz. Ali'nin vefatından sonra da İbni Mülcem öldürülmüştür (Ayyıldız, 2019: 90-91).

Hz. Ali'nin yaralanarak öldürülmesinden sonra halifelik makamına oğlu Hz. Hasan geçmiştir. O da bir süre sonra halifeliği Muaviye'ye bırakmıştır (Hançabay, 2019: 234-236). Muaviye'de ölünce yerine Yezit b. Muaviye geçmiştir. Daha önceden veliaht olarak tayin edilmiş olması onun halifeliği babasının ölümüyle başlayan bir süreç olmamıştır (Namlı, 2019: 526).

4. EHLİ BEYT VE ON İKİ İMAMLAR

4.1. EHLİ BEYT SÖZCÜĞÜNÜN KÖKENİ VE ANLAMI

Türk Alevi-Bektaşîlerinde sevenlerini sevmeye “tevella”, sevmeyenlerini sevmemeye ise “teberra” (Dönmez, 2016: 92-93) kavramları oluşturacak kadar önemli bir kült olan "Ehli Beyt" tamlamasının ilk unsurunu oluşturan "ehl" kelimesinin fiil türü "evlenmek, alışmak ve bir

kimseyi bir işe layık görmek" anlamlarını karşılamaktadır. Bu sözcüğün tanımı genel olarak lûgatlarda:

1. Aile yakın akrabalar eş zevce
2. Bir bölgenin halkı, bir yerde bulunan insanlar topluluğu
3. Bir kimsenin etrafında ona inanan ve tâbî olan insanlar, taraftarlar

4. Bir şeyi hak eden, layık olan, ehil olan" şekillerinde yapılmaktadır. Kelimenin bu anlamlardaki kullanımlarını çeşitli hadis rivayetlerinde ve Kur'an'da da görmemiz mümkündür (Varol, 2004: 32).

Tamlamanın ikinci unsurunu oluşturan "beyt" sözcüğü ise "sükûnet, konaklama yeri, çadır ve bina kelimelerine karşılık gelmektedir. "Kişinin evi, hanesi, çadırı köşkü veya sarayı" ibarelerinin karşılığı "beyt" olarak ifade edilmektedir. Tabersî'nin açıklamasına göre Araplar kendisine sığındığı şeyi "beyt" olarak isimlendirdiği gibi, nesebi de "beyt" olarak isimlendirmektedir Nihayetinde "Ehl" ve "beyt" kelimelerinden oluşan bu isim tamlaması, bir isim tamlaması "ev halkı", "hane halkı" anlamlarını karşılamaktadır. Kelimenin karşılığı her ne kadar bu şekilde olsa da tâbir kavram olarak zamanla daha farklı anlamlar yüklenmiştir (Varol, 2004: 37-38).

Kökeni açısından "Ehli Beyt" tabiri Cahiliye Araplarının güçlü kabilecilik anlayışına dayanmaktadır. Tabir o dönemlerde kabile liderliğini elinde bulunduran aile için kullanılmış ve bu liderlerin ailelerini izah etmek için çoğulu olan "el-büyûtât" tabiri kullanılarak sonraki devirlere aktarılmıştır. Erken İslam dönemlerinde "beyt" ifadesinin çeşitli aileler tarafından kendilerine atfedilmiş olduğu da bilinmektedir. Örnek olarak Abdullah b. Ömer'in Hz. Ömer'in ailesini, Ömer b. Abdülaziz'in Emevî ailesini, Haccâc'ın ise "biz Ehli Beyt" derken kendi ailesini kastettiğini verebiliriz. Cahiliye devrinde kabilelerin hâkim ailesini ifade eden "Ehli Beyt" tabiri, İslâmî dönemden itibaren günümüze kadar terimleşmiş ve özel bir anlam kazanmıştır. "Ehli Beyt" tabiri Cahiliye Dönemi'nde İslâmî dönemde kullanıldığı anlamıyla kullanılmamaktaydı. İslami dönemde akla ilk olarak Hz. Peygamber'in ailesini getirmektedir ancak İslâm öncesinde kişiler kendi ailesini ifade etmek için de kullanılmaktaydı. Ebû Hureyre'den alınan şu rivayet bu tür kullanımını açıkça ortaya koymaktadır: Hz. Peygamber'e bir adam, "Allah'a yemin ederim ki, Medine hurmalarını toplamaya lâayık, benim Ehli Beyt'imden daha fakir bir Ehli Beyt yoktur" demiştir. Söz konusu kavramının Cahiliye Dönemi'nde siyasî bir işlevi olduğuna dair de iddialar bulunmaktadır. Ancak yapılan

araştırmalar o dönemde kullanılan "Ehli Beyt" tabirinin o dönemdeki sözlük manasıyla yani "Kâbe'nin sakinleri/oturanları" anlamında kullanıldığını göstermektedir. Bu görüşe destek olarak İbn Hişâm'ın "es-Sîretü'n-Nebeviyye" eserinde geçen hadise bu görüşü desteklemektedir: Kusayy b. Kilâb, her hac mevsiminde Kureyşliler'i toplayarak onlara şöyle derdi: "Ey Kureyş topluluğu! Sizler Allah'ın komşuları, O'nun Beyt'inin (Kâbe) ve Harem'inin ehlisiniz (sakinlerisiniz). Şüphesiz hacılar, Allah'ın misafirleri ve O'nun Beyt'inin (Kâbe) ziyaretçileridir. Onlar misafire ikram etmeye daha layıktır...". Ayrıca "Ehli Beyt" terkinin Kur'ânı Kerîm'de ise Hz. İbrahim'in, Hz. Musa'nın ve Hz. Muhammed'in ailesi için kullanıldığını görmekteyiz (Açıkel, 2009: 54-58).

Özetle "Ehli Beyt" tabiri Cahiliye Dönemi'nde bugünkü İslamî anlamıyla kullanılmamaktaydı. Günümüzde Hz. Peygamber ve ailesini temsil eden bu tabir İslamî dönemde ortaya çıkmış olmamakla birlikte o dönemde kişilerin ailesini ifade etmek için kullanılabilen bir tabirdi ve o dönemde "Kâbe'nin sakinleri/oturanları" anlamına gelmekteydi. Bunların yanında Kur'an'da bu tabir sadece Hz. Peygamber'in ailesi için değil ise Hz. İbrahim'in ve Hz. Musa'nın ailesi için kullanıldığı da bilinmektedir. İslam âlimleri bu kelimenin kimleri kapsadığına dair düşüncelerinde fikir ihtilaflarına düşmüşlerdir. Şîî ve özellikle İsnâaşerî âlimleri Ehli Beyt kapsamına ilk olarak Hz. Peygamber, Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'i daha sonra imam kabul edilen diğer dokuz kişiyi Ehlii Beyt'e dahil eder. Onlara göre Peygamber'in hanımlarıyla kızı Fâtıma dışındaki çocukları ile Hasan ve Hüseyin dışında kalan torunları Ehli Beyt'e dahil değildir. "Ehli Kisâ, Pençe-i Âli abâ" veya "Hamse-i Âli abâ" adı altında anılan ilk beş kişinin Ehli Beyt'ten oldukları mütevatir hadislerle ileri sürülür. Ehli Beytle ilgili âyetin öncesinde ve sonrasında Peygamber hanımlarına hitap edilmesi onların da Ehli Beyt'e dahil oldukları izlenimi verse de Ehli Beyt ibaresinin bulunduğu âyetin Hz. Peygamber'in hanımları hakkında değil doğrudan Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin hakkında olduğuna bazı hadislerle dikkat çekilmiştir. Söz konusu hadisler, Ehli Beyt ile ilgili âyetin öncesi ve sonrasında bağlantılı olmadığını göstermesinin yanında Ehli Beyt ibaresinin söz konusu beş kişiye mahsus olduğunu da ispat etmekte ve geneli kapsayan anlamını özele indirgemektedir. Ek olarak ehli beytin geçtiği âyette müzekker çoğul zamirinin kullanılması da bu görüşü desteklemektedir. Geriye kalan ehli beyt üyelerinden dokuz imama dahil olan on ikinci imam ve zuhuru beklenen Mehdî'nin Ehli Beyt'ten olduğu hadislerle sabittir. Onunla Hz. Hüseyin arasında yer alan sekiz imamın Ehli Beyt kelimesinin kapsamına girdiği hususuna "sekaleyn" hadisiyle birlikte başka rivayetler de işaret etmektedir. Hüseyin'den sonra gelen imamların bizzat yaptıkları açıklamalar da bu iddiaya birer delil oluşturur. Ehli sünnet mensubu alimlerin Ehli Beyt kelimesinin

kapsamına dair görüşlerini iki perspektiften ele almak mümkündür. Birinci görüşe göre Ehli Beyt kapsamını sadece Hz. Peygamber'in hanımları oluşturmaktadır. İbn Abbas'ın görüşüne göre Ehli Beyt âyeti onlar üzerinde durmuştur. Âyetin öncesi ve sonrası Peygamber hanımlarına seslenmekte ve sadece onlara bazı ilâhî emirlerle seslenilmektedir. Âyeti dil bilimsel açıdan ele aldığımızda müzekker çoğul zamirinin kullanıldığını görmekteyiz. Bu zamir Ali, Hasan ve Hüseyin'i temsilen değil Hz. Peygamber'in Ehli Beyt'in başında yer almasından ona hitaben kullanılmaktadır. İkinci görüşe göre ise Ehli Beyt ibaresinin geçtiği söz konusu âyet Hz. Peygamber'in hanımlarına hitap ederek başlayıp Ehli Beyt ibaresinin yer aldığı cümlelerin devamında da Peygamber'in hanımlarına hitap ederek devam ettiğine göre Ehli Beyt'ten öncelikle onlar anlaşılmalı ve bununla beraber müzekker zamiri kullanılmasının sebebi Ehli Beyt tamlamasının Hz. Peygamber'in bütün çocuklarıyla birlikte bütün akrabalarını diğer bir tabirle Benî Hâşim'i kapsayacak derecede geniş bir muhtevaya hitap ettiği ileri sürülmüştür. Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğu geniş kapsamlı anlamda hemfikirdirler (Öz, 1994: 498-501).

Genel anlamda Hz. Peygamber'in ailesini ve neslini ifade eden ve dar anlama indirgendığında çoğunlukla Hz. Ali, Fâtıma ve onların çocukları için kullanılan "ehli beyt" terimiyle aynı anlamda kullanılan başka tabirler de vardır. "Âl", "ître" ve "üsre" gibi kelimelerin ehli beyt tabirinin kelime karşılıkları yerine kullanılabilir. Bu tâbirlere örnek olarak Âl-i beyti Muhammed, Âl-i beyti'n-Nebî, Âl-i'n-Nebî, Âl-i'r-Resûl, Ehli Beyti Resûlillah, Ehli Beyti'n-Nebî, Üsretü Muhammed, Âl-i'l-beyt ve İtretü'n-Nebî'yi verebiliriz. Bu ifadeler direkt "Hz. Peygamber'in ailesi" anlamına gelmektedir. "Ehl-i Beyt" tabiri ilişkili bir diğer önemli ifade de "Ashâbü'l-Kisâ" veya eş anlamlısı "Âl-i Abâ"dır. Bu ifadeler direkt olarak Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e işaret etmektedirler. İslam'ın ilk dönemlerinde yaygın olarak bilinen ve kullanılan tabirler olmasalar da işaret ettiği kişilerin önemi ve netliği sebebiyle önemli terimlerdir. Ayrıca sadece Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i işaret eden "Reyhânetü Resûlillah" (Peygamber'in kokulu çiçekleri) ve "Seyyidâ Şebâbi Ehli'l-Cenne" (Cennet gençlerinin efendileri) gibi başka tabirler de vardır (Uyar, 2008: 31-33).

Bu terkiplerde geçen "âl" kelimesi kavramsal açıdan, yüksek mevkideki tanınan kişinin soyuna, kabilesine veya ideallerine bağlı olan kimseleri ve grupları kapsarken kelime anlamı olarak serap, dağ, dağın çevresi ve çadır direği demektir. Abdullah b. Abdülkadir et-Tüleydî, "âl" için "Kavram olarak Âl, kişinin akrabalarını, aşiretini ve kabilesini ifade etmektedir. Bu da kısaca neseb demektir. Diğer taraftan kişinin evinde bulunan kimseleri, özellikle hanımlarını da içerisine alan bu ifade, babaları, anneleri, amcaları, yengeleri, dayıları ve çocukları, kısaca neseb ve sıhriyet bağı olan tüm akrabalarına şamil olarak kullanılmaktadır." diyerek daha açık

bir tanımlama yapmaktadır. Diğer bir yandan dilbilimciler "kişinin eşi, ailesi, sülalesi, taraftarları ve dostu" anlamlarını ifade eden “âl” kelimesinin aslının “ehl” kelimesi olduğu ileri sürülmüşlerdir. Lügatler bu iki kelimenin aynısı olduğunu gösterse de “ehl” ve “âl” kelimelerin kullarımdaki bazı farklılıklar mevcuttur. Örneğin “ehl” kelimesi akıllı veya akılsız varlıkları temsil edilebilmesine karşın “âl” kelimesi sadece akıllı varlıkları temsil edebilmektedir. Bir diğer fark “ehl” kelimesi belirsiz isimlere veya eşyalarda da kullanılabilirken “âl” kelimesi yüce ve üstün kişilere kullanılabilir. Bir başka fark ise “ehl” temsil ettiği şey zamir veya açık bir kelime olabilmesine karşılık “âl” sözcüğünün bir zamiri temsil etmesi yaygın bir kullanım değildir (Varol, 2004: 32-33).

Kısacası "Ehli Beyt" tabiriyle aynı anlamlara gelen başka tamlamalar da mevcuttur. Bu tamlamalarda sıklıkla kullanılan "âl" sözcüğü farklı anlamları da olsa "ehl" sözcüğünün yerine kullanılabilir.

4.2. ON İKİ İMAMLAR

Ehl-i sünnet “on iki imam” kapsamını Şîa’nın kabul ettiği on iki imam kapsamından farklı yorumlamaktadır. Sünnî anlayıştaki on iki imam hepsi Kureys’ten olmak üzere on iki hükümdar yahut on iki halife olarak yorumlanmaktadır. Bu görüşün destekleyici örneği olarak Cabir b. Semure’den bir rivayet gösterilmektedir: “Babamla beraber Peygamber’in (s.a.s.) huzuruna geldik, onu şöyle buyururken işittim: ‘Gerçekten bu iş onların aralarında on iki halife geçinceye kadar bitmeyecektir.’ Sonra gizlice babama bir şey söyledi. Ben de babama ne söylediğini sordum. Babam, ‘hepsi Kureys’ten.’ buyurdu, dedi.” Bu hadisin yorumlanmasında İslam âlimlerince görüş birliği sağlanamamıştır. Hadiste belirtilen halifeler hakkında İbn Hacer üç bakış açısı varlığını ileri sürmekte ve kabul gören görüşün Peygamber’den (s.a.s.) sonra yönetime ilk halife olarak getirilen Hz. Ebû Bekir’den Ömer b. Abdülaziz’e kadarki İslam halifeleri kapsayan görüş olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca İbn Hacer, Muaviye b. Yezid ve Mervan b. Hakem’i bu listeye dahil etmemektedir. En kuvvetli görüş ise “liderlik için aynı anda birbirleriyle yarışan on iki hükümdar” anlamıdır ya da art arda gelmeleri zorunlu olmamakla birlikte içlerinde Hulefâyı Râşidîn’in de bulunduğu on iki hükümdardır. “On iki imam” ibaresi hadis kaynaklarının yanında Ehli sünnet tefsirlerinde de geçmektedir. Örneğin meali “Ey iman edenler! Allah’ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu İsa da havarilerine, 'Allah'a giden yolda bana yardımcı olacaklar kimlerdir' demişti.” olan ayette geçen havariler Katâde tarafınca sayısı on iki olarak belirlenmiştir. Onun görüşünde havariler Kureys’tendir ve bu isimler Ebû Bekr, Ömer, Ali, Hamza, Ca’fer, Ebû Ubeyde, Osmân b. Maz’ûn, Abdurrahman

b. Avf, S'ad b. Ebi Vakkâs, Osman, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm'dır. Şia ise on iki imam kavramını sadece Hz. Ali, onun çocukları ve torunları çerçevesinde toplamıştır (Al-Ezzi,2022: 8-9).

Şia ile aralarında keskin farklar bulunan Alevilik on iki imam listesinin kapsamında Şia'yla benzerlik göstermektedir. On iki imam kavramı Alevilikte önemli bir yer tutmaktadır. Bu görüşümüze birçok destekleyici örnek verebiliriz. Mesela Alevîliğin ahlâki kurallarını, inanç sistemini ve ilkelerini, ibadetlerini ve ibadetle şekillerini, geleneklerini anlatan kutsal kitap sayılan buyruklarda on iki imamlar yer almaktadır (Özkorkmaz, 2011: 27). Yine Aleviler için kutsal sayılan ve onlarla ibadet ettikleri nefeslerde on iki imamlara değinilmektedir (Özkorkmaz, 2011: 48). Alevilikte en önemli kabul edilen Muharrem Orucu Muharrem Kerbela'da şehit edilen İmam Hüseyin ve diğer Kerbela şehitleri anısına tutulan oruçtur. Muharrem Orucu'nun niyeti "Bism-i Şah... Allah Allah Er Hak Muhammed Ali aşkına, İmam Hüseyin Efendimizin susuzluk orucu niyetine, Kerbela'da şehit olanların temiz ruhlarına, Fatıma anamızın şefaatine, On İki İmamlar aşkına oruç tutmaya niyet eyledim. Ulu Dergâh kabul eylesin." şeklindedir. Muharrem orucu'nun on iki gün olmasının sebebinde on iki imamın etkisi görülmektedir (Özkorkmaz, 2011: 68-69). Yine Cem ibadetinin başlangıcında ve sonunda okunan Gülbanglarda on iki imam zikredilmektedir. Cemin başlangıcındaki gülbangda sadece ilk İmam Hz. Ali'nin ismi anılırken cemin bitişi bildiren gülbangda ise On iki İmam isimleri tek tek zikredilir (Özkorkmaz, 2011: 70).

4.2.1. On İki İmamlar Listesi

1. İmâm Ali (r.a.)

- Vefat yaşı: 63
- Kabri: Irak-Necef

2. İmâm Hasan (r.a.)

- Vefat yaşı: 46
- Kabri: Medine

3. İmâm Hüseyin (r.a.)

- Vefat yaşı: 57

- Kabri: Irak-Kerbelâ / Mısır-Kahire

4. İmâm Zeynel Âbidin

- Vefat yaşı: 56

- Kabri: Medine - Cennet'ül Baki

5. İmâm Muhammed Bâkır

- Vefat yaşı: 58

- Kabri: Medine - Cennet'ül Baki

6. İmâm Câfer-i Sâdık

- Vefat yaşı: 65

-Kabri: Medine - Cennet'ül Baki

7. İmâm Musa Kâzım

- Ölüm yaşı: 55

- Kabri: Irak-Bağdat-Merkez

8. İmâm Ali Rıza

- Ölüm yaşı: 55

- Kabri: İran-Tus-Meshed

9. İmâm Muhammed Tâkî

- Ölüm yaşı: 25
- Kabri: Irak-Bağdat-Merkez

10. İmâm Ali Nâkî

- Ölüm yaşı: 40 yıl
- Kabri: Irak-Bağdat-Sammera

11. İmâm-ı Hasan Askerî

- Ölüm yaşı: 28 yıl
- Kabri: Irak-Bağdat-Sammera

12. İmâm Muhammed Mehdi

- Ölüm yaşı: (Belirtilmemiş)
- Kabri: Irak-Bağdat-Sammera'da sırta kadem basmıştır.

Hz. Hüseyin'den sonra on iki imamlar Hz. Hüseyin'in oğlu İmam Zeynel Âbidin devamında ise Zeynel Âbidin'in çocuğu ve torunlarından devam etmektedir (Toker, 2013: 15).

Özetle on iki imam ibaresinin kapsamı hususunda Sünni ve Şia farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Şia ve Alevilik arasında farklılıklar ve benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerliklerden biri on iki imam anlayışıdır. On iki imam anlayışı Aleviliğin temelini oluşturan kaynaklar içinde yer almaktadır.

5. HZ. HÜSEYİN

5.1. HZ. HÜSEYİN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Hiz. Hüseyin, babası Hiz. Ali olan ve annesi Hiz. Muhammed'in kızı Fâtımatu'z-Zehra olan Hiz. Muhammed'in torunudur. İmam Âli'nin Fâtıma'dan olan iki çocuğundan küçüğü olmakla birlikte on iki imamın üçüncüsüdür. Hicretin 4. yılı şaban ayında Medine'de dünyaya gelmiştir (Toker, 2013: 248). Hiz. Hüseyin doğunca Resûlullah onun kulağına ezan okumuş ve ona Hüseyin ismini bizzat kendisi vermiştir (Özkan, 2012: 90-93; Toker, 2013: 248), Seyyid, Şehid, Sıbt" onun lakaplarıdır. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Göğsünden aşağısının dedesi Hiz. Muhammed'e çok benzediği söylenmektedir (Fığlalı, 1998 :518). Süt annesinin adı Kussem'dir (Köksal, 1984: 6).

Hiz. Hüseyin,7 hicrî 61 yılının Muharrem ayının 10. Günü öğle vakti Emevî ordusu tarafından -çok sayıdaki akrabası ile Kerbelâ'da katledilmiştir (Toker, 2013: 248; Özkan 2012: 90). Kabrine değinecek olursak başı Mısır'da, vücudu Kerbela'dadır. Soyu İmam Zeynel Âbidin (r.a.) tarafından devam ettirilmiştir (Toker, 2013: 248).

5.2. HZ. HÜSEYİN'İN DİNİ VE SİYASİ KİŞİLİĞİ

Peygamberin torunu olan ve yanında büyüyen Hiz. Hüseyin, kendisinden bekleneceği gibi yoğun imâna sahip, dinî kaidelere bağlı, özgürlük ve adalete düşkün, takvası derin bir dini kişiliğe sahipti. Tüm bunların yanında onun dini kişiliği kendini Arap geleneklerine bağlı, dini konularda cömertliği ve cesaretiyle ile de göstermektedir. Ehli Beyt mensubu olan Hiz. Hüseyin'in siyasî kişiliği ise aile terbiyesinin etkisiyle şekillenmiştir. Büyüdüğü ortam etkisiyle siyasî kişiliğini dinî temellerden, ahlâkından ve sosyal yaşam tarzından aldığını ileri sürebiliriz. Hiz. Hüseyin'in siyasî anlayışının dinî anlayışıyla hiçbir zaman ters düşmediğini ifade edebiliriz. Babası Hiz. Ali'nin siyasî yönünü örnek olarak almış ve bütün tecrübeleri onun tecrübelerinden şekillendirerek oluşturmuştur. Doğruyu uygulamada, değişim ve ıslahat anlayışında Kur'an ve hadis merkezi "emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker" algısı siyasî anlayışı olmuş ve karşı duruş felsefesinin de cevherini oluşturmuştur. Bu bağlamda Hiz. Hüseyin'in, Yezid'e karşı duruşunun ve ona karşı gösterdiği reflekslerin temelinde Kur'an ve sünnet olduğunu söyleyebiliriz. Onun perspektifindeki hakkı savunma görüşü, ümmetin özgürlüğü ve mallarıyla canlarının korunmasının yanında millitin hakkı olan eşitlik ilkeleri babasından kendisine intikalen aldığı prensiplerdir (Mahafzah, 2010: 154).

5.3. PEYGAMBER'İN HZ. HÜSEYİN'E OLAN SEVGİSİ

Hiz. Peygamber'in Hiz. Hüseyin'e olan sevgisinin birçok işareti vardır. Buna örnek olarak Hiz. Hüseyin'in doğumunun 7. Gününde Hiz. Muhammed'in bir kurban kesip o güne kadar Araplarca bilinmeyen bir şekilde sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okumasını ve saç miktarınca gümüş ve kurban sadaka eylesmesini verebiliriz. Buna bir diğer örnek olarak da Sahih-i Buhari'de peygamber şöyle buyurur: "Hüseyin bendendir, ben Hüseyin'denimdir!" hadisi verilebilir. Başka bir örnek de Peygamber'in "Allahu Teâlâ sever o kimseyi ki, o kimse Hüseyin'i sever. Doğrusu Hüseyin Esbat'tan bir sıbıttır." (Torumlarından bir torundur). Bir rivayete göre de birgün Hazreti Resûl (s.a.v.) namaz kılariken kulağına bir çocuk ağlaması sesi gelmiştir. Bunun üzerine Hiz. Peygamber namazı kesip dışarı çıkıp bir süre sonra geri gelmiştir. Ashâbı sebebini sorduğunda Hiz. Muhammed "Bir çocuk ağlaması işittim ve onu Hüseyin sandım. Yâ Allah, her kim Hüseyin'i ağlatırsa sen onu yarlıgama (Affetme)" diye buyurmuştur (Toker, 2013: 249-251; Fığlalı, 1998: 520-521).

5.4. HZ. HÜSEYİN'İN ŞEHİT EDİLMEDEN ÖNCE ŞEHİT EDİLECEĞİNİ BİLDİREN RİVAYETLER

Hiz. Hüseyin'in şehit edileceğini önceden işaret eden hadiselerin meydana geldiği söz konusu olmuştur. Bu rivayetlerden ikisini nakledeceğiz. Ancak aktardığımız rivayetlerin farklı şekillerde tasvirleri de bilinmektedir.

Birinci rivayet Hazret-i Aişe'den nakil olunmuştur ki: Birgün Cebrâil Resûlullah'ın yanına gelir. Cebrail gelirken torunu Hüseyin de yanlarına gelir. Hiz. Muhammed torununu kucağına alıp sever. Cebrâil Peygamber'e: "Onu seviyor musun?" diye sorar. Hiz. Peygamber de: "Evet seviyorum." cevabını verir. Peygamberin bu cevabından sonra Cebrâil: "Ümmetin onu öldürecek, istersen sana onun öldürüleceği yeri göstereyim." der. Resûlullah da "Peki, göster." deyince, Cebrâil Hiz. Hüseyin'in şehit edileceği yerden getirdiği bir avuç kırmızı toprağı ona verdi. Bunun üzerine Allah Elçisi ağladı. İkinci rivayette ise Ümmü Seleme şöyle anlatır: Bir gece Cenâbı Resûl (s.a.v.) benim evimdeydi. Nice zaman sonra geri döndü ki saçları dağılmış, yüzü tozlara bulanmıştı ve elinde bir şey tutuyordu. Ona "Yâ Resûlullah (s.a.v.) bu ne hâldir ki sende müşahede ederim?" dedim. Cenâbı Resûl de buyurdu ki: "Bu gece beni bir yere götürdüler ki, Irak'ta Kerbelâ denilen bir mahaldir. Hüseyin'immin maktelini ve diğer oğullarımın kabirlerini gösterdiler. Ben de onların kanım devşirdim. Elimde bulunan odur." Sonra elini açtı ve buyurdu ki, "Yâ Ümmü Seleme, bunları al ve sakla." Ben de aldım ki bir

kızıl toprak idi. Gün oldu İmam Hüseyin'in Irak'a sefer eylediğinin haberini aldım. Her gün o şişeyi çıkarıp nazar ederdim. Olduğu gibi dururdu. Birgün oldu ki, yine şişeye baktığımda şişe içindeki toprak taze kan olmuş ve sonra Medine'ye haber geldi ki İmam Hüseyin'i (r.a.) şehit etmişler. Çok ağladım sızlandım ama düşmanlarımız fark etmesinde diye kendime hâkim oldum. O gün pazar günü idi. Hicretin 61. yılı idi. Ömrü 57 yıl 5 ay olmuştu (Toker, 2013: 251).

6. KERBELÂ

6.1. KERBELÂ’NIN KELİME KÖKENİ VE COĞRAFİ KONUMU

Coğrafi konumu bakımından Kerbelâ Bağdat’ın yaklaşık 100 km güneybatısında, Kûfe’ye 70 km uzaklıktadır (Yılmaz, 2023: 71) Menşei bakımından ise Kerbela sözcüğü hakkında birden fazla görüşler öne sürülmüştür ancak kelimesin nereden geldiği hususunda kesin bir kanaate varılamamıştır. Bu görüşlerden biri Akkadca “sivri külâh” anlamındaki karballatu kelimesinin zamanla Kerbela şekline geldiği ile ilgilidir. Bir diğer görüş ise Orta İbrânîce ve Ârâmîce’de aldığı karbalâ şeklinden (Arapça “Bâbil çevresi” mânasına gelen Küver Bâbil’den ve yine Arapça “ayakların yumuşak zemine batması” anlamındaki kerbele kökünden geldiği yönündedir (Öz, 2022: 271)

Kerbela topraklarının Kerbela Vakası’ndan önce İslami çerçevede öneminin olmadığı bilinmektedir. Dağlık bir bölge olmayan Kerbela düzdür. Bölgede Hüseyin nehri çevresinde bulunan ağaçlık bir alan vardır ve bu alan da XIX. yy. Sonrasında oluşturulduğu bilinmektedir (Erkoçoğlu, 2010: 280).

6.2. KERBELÂ HADİSESİ

Muaviye iktidarındayken Mervan, Muaviye’ye Hüseyin’in fitne çıkaracağına dair mektup yazmıştı. Muaviye de bu mektuptan hareketle Hz. Hüseyin’e daha önce sakin kalacağına dair verdiği sözü tutması gerektiğini söyledi. Kûfelilerin onu ihtilâf çıkarmaya davet ettiğini duyduğunu ve Iraklıların daha önce babasına ve kardeşine baş kaldırıp düzeni bozduklarını hatırlattı. Hz. Hüseyin de Muaviye’ye öyle bir niyetinin olmadığını ve sözünü tuttuğuna dair bir mektup yazdı. Muaviye hastalanıp yatağında can çekişirken oğlu Yezit’i çağırdı. Ona Resulullah’ın kızı Fatıma’nın ve Ali’nin oğlu Hüseyin’e dikkat etmesi gerektiğini çünkü onun insanlar tarafından çok sevildiğini belirtti. Hz. Hüseyin ile ilişkilerini düzeltmesini ve ona iyi davranmasını söyledi. Amacı Hüseyin’in gönlünü ederek Yezitle iyi geçinmesini sağlamaktı. Eğer Hz. Hüseyin bir kusur işlerse de babasının öldürülmüş olmasını ve kardeşinin sonunu aklına getirerek ona acımasını öğütledi. Fakat Yezit babasının sözünü dinlemek yerine zor kullanmayı tercih etti. Hz. Hüseyin ve ashabı biat için zorlanınca Medine’den ayrılıp Mekke’ye gittiler (Akkoyunlu, 2014: 116-117). Kûfeliler Hz. Hüseyin’in Yezit’e biat etmediğini duyunca Sardü’l-Huzzâî’nin oğlu Süleyman’ın evinde toplanıp istişare ettiler.

Hüseyin'i Kûfe'ye çağırma konusunda hemfikir oldular. Kendisini destekleyeceklerine dair çağrı mektubu gönderdiler. Bazıları acele etmesine ve başlarına geçmesine dair istekte bulunan rivayete göre on iki bin mektup gönderildi (Gölpınarlı, 2014: 48). Bu davetlerin samimiyeti ve ısrarı gerçekten İmam'ın halife olmasını destekledikleri için yapıldığını düşündürmektedir.

Hiz. Hüseyin'i Kûfe'ye gitmemesi için uyarılar: Ebu Said el Hudri (s.118), İbni Abbas (119), Muhammed bin Hanife (121), Bekir bin Abdurrahman (124), Haremeyn naibi Amr bin Said (Akkoyunlu, 2014: 125).

Hiz. Hüseyin tüm bunların üzerine amca oğlu Müslim b. Akil'i Kûfe'ye gönderdi. Hiz. Hüseyin'in destek amaçlı Müslim'le iki kılavuz göndermişti. Onlar yolda susuzluktan yürüyemeyecek hale geldiler. Müslim onları orada bıraktı ve onların su bulsun diye tavsiye ettikleri yere ulaştı. Suyun başına varınca Hiz. Hüseyin'e bütün olanları, çektikleri sıkıntıları, kılavuzların durumunu anlatan ve seçtiği bu yoldan hayır gelmeyeceğini anlatan bir mektup yazdı. Kendi yerine de başka elçi göndermesini istedi. Mektubu Kays b. Müshir-üs Saydâvi ile Hiz. Hüseyin'e gönderdi. Hiz. Hüseyin de cevap olarak "Korkaklığı bırak, emrettiğim yere git!" ifadesini içeren bir mektup gönderdi. Müslim "Ben kendim için korkmuş değilim." diyerek yoluna devam etti (Köksal, 1984: 32-33). Müslim Kûfe'ye kavuşunca Muhtar b. Ebi Ubeyd-üs Sakafî'nin evinde konakladı. Herkes Müslim'in başına tolardı, konuştular. Müslim onlara Hiz. Hüseyin'den umut vaat eden mektubu okudu. Bu durum Kûfe'de yayıldı. Durum Kûfe valisi Numan b. Beşir'in kulağına gitti. Olaylar bu şekilde gelişirken Yezid'in casusları Yezit'e durumu anlatan mektup yazdı. Yezit de Numan'ın bu görevde başarısız olacağını düşünerek onu görevden azledip İbn Ziyad'ı yerine Kûfe valisi yaptı. İbn Ziyad Kûfe halkını tehdit eden konuşma yaparak Hüseyin karşıtı propaganda yaptı. Müslim yerinin bilinmesinden korktuğu için kaldığı yerden ayrılarak Hâni b. Urve'nin evine gitti (Köksal, 1984: 42). Müslim bu süreçte on sekiz bin kişinin bey'atını almıştı. İbn Ziyad Müslim'i bulması için Ma'kıl'ı görevlendirdi. Ma'kıl Müslim'in yerini tespit edip İbn-i Ziyad'a bildirdi. İbn Ziyad Hâni'yi yanına çağırdı. Evinde gerçekleşen işlerin hesabını sordu. Hâni b. Urve'den Müslim b. Akil'i getirip teslim etmesini istedi ancak Hâni evine sığınmış birine bunu yapmayacağını söyledi ve belirtti. İbn-i Ziyad bunun üzerine Hâni'yi öldürttü. Yeri tekrar bulunan Müslim Tav'a'nın evine sığındı. Tav'a'nın oğlu Bilal b. Esîd, erkenden Muhammed b. Eş'as'ın oğlu Abdurrahman'a Müslim'in yerini haber verdi. Müslim b. Âkil'in kaldığı evin etrafı sarılmıştı. Müslim bu durumu görüp çaresiz kaldığı zaman "İşte bu vefasızlığın, verilen emân sözünde durmamanın bir başlangıcıdır." dedi. Müslim b. Âkil İbn-i Ziyad'ın karşısına çıkarılmıştı. Ölümle cezalandırılacağını anladığı zaman Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkas'a isteklerini vasiyet etti. Üç

vasiyette bulunmuştu: Kûfelilere yedi yüz dirhem borcunu ödemesi, öldüğü zaman cesedinin kesilip biçilmeyerek bağışlanması ve Hüseyin b. Ali'ye onun hâlini, başına gelenleri, kendisine taraftar olduklarını söyleyen kişilerin ihanetini anlatacak bir elçinin gönderilmesini istedi. Çünkü daha önce Hüseyin'e Kûfe'de işlerin yolunda olduğuna dair mektup göndermişti. İbn-i Ziyad Müslim b. Âkil'in boynunu halkın göreceği şekilde köşkünün damında vurdu. Müslim'in cesedini sokaklarda çocuklara sürükletip sonra astırdı. Başını da Dimeşk'teki Yezid'e gönderdi. Müslim b. Âkil Hâşimoğullarından şehid edilip cesedi asılanların da başları Dimeşk'e gönderilenlerin de ilkiydi (Köksal, 1984: 60-69).

Hz. Hüseyin Müslim'in şehit edildiğini ve Kûfe'nin durumunu yolda öğrendi. Irak'a yakın bir yerde Ubeydullah tarafından gönderilmiş ve Hürri'nin komutasındaki bin atlı ile karşılaştı. Hürri, İmâm Hüseyin'e "Ben Vâli Ubeydullah bin Ziyad'ın emriyle seni Kûfe'ye götürmeye görevlendirildim!" dedi. Aradaki tartışmalar yaşandı ve uzadı. Bu Vali'nin gönderdiği adam, atlıların kumandanına Vali'nin İmâm Hüseyin'i (r.a.) ve beraberindekileri susuz ve otsuz bir yerde konaklandırmasını emrettiği haberini getirdi. Bu durumun neticesinde İmâm Hüseyin, "Yâ bırakınız döneyim yahut hududa gidip düşmanlarla savaşayım! " teklifinde bulundu. Teklifi kabul görmedi. Hz. Hz. Hüseyin; Hicretin 61. yılı Muharrem'in ikinci günü Kerbela'da konaklatılmıştı. Hz. Hüseyin ve maiyetinin Kerbela'da olduğu İbn-i Ziyad'a bildirdi. İbni Ziyad Hz. Hüseyin'e Yezid'e biat etmesini emreden bir mektup gönderdi. İmâm Hüseyin mektubu okuyunca yırttı ve böyle alçakça bir teklifi kabul etmeyeceğini söyledi (Toker, 2013: 256).

Ubeydullah bin Ziyad vaziyeti öğrenince Saad bin Ebi Vakkas'ın oğlu Ömer başlarında olmak üzere dört bin askerle Hz. Hüseyin 'in üzerine Kerbela'ya gönderdi. Oysaki İmâm Hüseyin'in ve yanındakilerin çevresini kuşatan Ömer bin Saad'ın babası Saad bin Ebi Vakkas Kibâr Ashâb'dan ve Aşere-i Mübeşşere'den ve de İran Fatihi'dir. Oğlu Ömer ise Ehli Beyt üzerine zulüm ve cinayet bulutları yağdırmaya giden ordunun kumandanıdır. Bu zulme razı olmasının sebebi ise ona Rey valisi olacağına dair söz verilmiş olmasıdır. Bu olayın üzerine Hz. Hüseyin Ömer b. Sa'd ile görüşmek istedi. Teklifi kabul edildi. Ömer b. Sa'd'a "Benimle savaşmak mı istiyorsun? Benim kimin oğlu olduğumu biliyorsun. Allah'tan korkmuyor musun?" gibi sözler söyledi. Buna karşılık Ömer b. Sa'd Kûfe'deki evini yıkmalarından korktuğunu dile getirince Hz. Hüseyin kendi parasından ona ev yaptıracığını söyledi. Daha sonra Ömer b. Sa'd bağının ve hurmalıklarının yağmalanmasından korktuğunu ifade etti. Hz. Hüseyin buna da "Ben Hicaz'da, Kûfe'deki olan bağlarından daha güzel bağ ve hurmalıkları sana veririm." dedi. Bu sefer de Ömer b. Sa'd "Çoluğum çocuğum Kûfe'dedir. Onların

öldürülmesinden korkuyorum.” diyince İmam onun bahane aradığını fark etti. Biraz daha devam eden münakaşanın sonunda İmam kalkıp gitti (Necmi, 1994: 206).

Başka bir rivayete göreyse Ömer b. Sa’d Hz. Hüseyin’e buraya niçin geldiğini sordurdu. O da Kûfelilerin kensini çağırdıklarını, mektup yazdıklarını ve eğer onu istemiyorlarsa Mekke’ye geri döneceğini söyledi. Hz. Hüseyinle savaşmaya gönlü olmayan Ömer b. Sa’d durumu İbn-i Ziyad’a bildirdi. İbn Ziyad teklifi kabul etmediği gibi Ömer b. Sa’d’a durumu daha da ağırlaştıran tedbirlerle dolu ve Yezit’e biat çağrısında bir cevap gönderdi. İbn-i Ziyad, Hüseyin ve ashabını susuz koymasını emretmişti. Ömer b. Sa’d bunu yerine getirdi. Hz. Hüseyin Ömer b. Sa’dla konuşmak istedi. Ona üç şart sundu:

1. Geldiği yere dönmesi için bırakmaları.
2. Yezit’le görüştürülmesi.
3. Sınır boylarından birine yerleştirilmesi.

Bu teklifler Ömer b. Sa’d’ın hoşuna gidince durumu İbn-i Ziyad’a bildirdi. Ubeydullah b. Ziyad bu teklife razı olmuş gibiydi ancak Zilcevşen oğlu Şemir Hüseyin’i serbest bırakırsa daha çok güçlenebileceğini ileri sürerek onu fikrinden vazgeçirdi. Bunun üzerine Ubeydullah Hz. Hüseyin’in teklifini reddeden bir mektup yazdı. Ayrıca mektupta “ Hükmü kabul edip teslim olurlarsa esir olarak bana gönder yoksa öldürüp uzuvlarını kesinceye kadar saldırmaya devam et ve vücudunu atlara çiğnet. Görevi kabul etmiyorsan Şemir’e devret.” diyordu. Ömer b. Sa’d Şemir’in Ubeydullah’ı olumsuz etkilediğini düşünerek ona kızıp komutanlığı ona devretmeyip kendisinin yürüteceğini söyledi. Bir müddet sonra Sa’d’ın Ömer ordusu toplayıp Hz. Hüseyin’e doğru ilerledi. Zeynep sesleri duyunca Hüseyin’e gidip sesleri sordu. Hüseyin şehit edileceğine işaret eden rüyasını anlatınca Zeynep ağlayıp figan etti. Hüseyin de onu susturup teskin etti. Hz. Hüseyin Abbas’ı amaçlarının ne olduğunu öğrenmek üzere onlara gönderdi. Onlar da ya itaate uymalarını ya da savaşacaklarını söyledi. Abbas bu durumu Hüseyin’e anlatınca Hüseyin yine Abbas aracılığıyla ibadet etmek amaçlı bir gece mühlet istedi. Ömer b. Sa’d Hüseyin’in isteğini kabul etti. Hüseyin’in oğlu Alî Zeyn el-‘Âbidîn bu sırada hastaydı. Hüseyin bu gece yarenlerine hakkını helal ettiğini ve onlara gitmeleri için müsaade ettiğini belirtti. Onlar da bunu kabul etmeyerek Hüseyin’in yanında kalmayı istediler. Bu gece Sa’d’ın ordusundan otuz iki kişi Hüseyin’in yanına geçti. Hüseyin bir yandan kılıcını biliyor diğer yandan şehadetini dile getiren şiir okudu. Kardeşi Zeynep bunu duyunca yine feryat etti ve kadınlar yüzlerine vurmaya, yanaklarını yırtmaya başladılar. Ümmü Gülsüm Hz. Hüseyin’e “Senden sonra halimiz ne olacak?” diyince Hz. Hüseyin “Ey kardeşim Ümmü

Gülsüm ve sen ey Zeynep ve sen ey Fâtıma ve sen ey Rebâb dedi, beni öldürülmüş görünce yakanızı yırtmayın, yüzünüze vurmayın, kötü söz söylemeyin.”. (Gölpınarlı, 2014: 79-81)

Hız. Hüseyin duayı, namazı ve tesbihi bitirdikten sonra tekrar yerine dönerek Resulullah'ın sarığını taktı. Peygamber'in "Zülcenah" adlı bineğine binerek savaş meydanında askerlerin başında yerini aldı. İki tarafta da saflar belirlenip savaşa başlanılacağı sırada Hüseyin meydana çıkıp yüksek sesle "Resûlullah'ın oğlu benim ki bu iftihar bana yeter. Ey merhametsiz kavim, başımdaki sarık, belimdeki kılıç, altımdaki binek hepsi Resulullah'ın seçkin emanetleridir. İşte onları taşıyan da gözünün nurudur. Yazıklar olsun ki mektuplar gönderip yalancı sadakatler göstererek beni buraya getirdiniz. Şimdi bu fitne ateşi ve fesadı alevlendirmek reva mıdır?" dedi. Ömer b. Sa'd bunların karşılığında dediklerinin fayda etmeyeceğini ya Yezit'e biat etmeye razı olacağını ya da hayatından vazgeçeceğini söyledi. Bunun üzerine Hız. Hüseyin cemaatine "Ey dostlar! Hazır olun, zaman şehadet anıdır!" dedi. Ogün hicretin atmış birinci senesi Muharrem ayının 13. günüydü (Rıza, 2019: 38-39).

Yoğun geçen çarpışmalar sonucunda elli yedi yaşındaki Hız. Hüseyin ve aralarında küçük çocukların da bulunduğu yetmiş iki yakını şehit edildi. 12 Hicri 10 Muharrem 61, Mildi takvime göre de 10 Ekim 680 tarihinde gerçekleşen ve İslâm tarihinin en büyük kırılma noktası sayılmaktadır (Yılmaz, 2023:74).

6.3. KERBELÂ ŞEHİTLERİ

Kerbela'da şehit olan kişi sayıları hakkında farklı veriler vardır. Bir kaynak Ehli Beyt ve Hız. Hüseyin'in de dahil olmasıyla otuz iki atlı ve kırk yaya olmak üzere toplam yetmiş iki şehitten söz ederken bir başka kaynak seksen dört sayısını vermektedir. Başka bir rivayet de otuz iki süvari seksen iki piyade olmak üzere sayının yüz on dört olduğunu söyler. İmam Muhammedü'l-Bakır ise elli beş süvari yüz piyade olmak üzere yüz elli beş Kerbela şehidinden bahsetmektedir (Gölpınarlı, 2014: 85).

6.4. KERBELA VAKASININ TÜRKLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

İslam tarihi açısından akıllardan silinmeyecek kadar derin izler bırakan Kerbela vakası Türklerin Müslüman olmasında etkili olmuştur. Bu elem hadise ve Ehli Beyt kavramı günümüzde Türk Sünni ve Alevi-Bektaşî inanç gruplarının bütünleşmesinde aktif rol oynayarak bu gruplarda sosyal mesafenin kapanmasını sağlamaktadır. Kerbela olayının Türk toplumunun İslamiyet ile bağ kurmasında önemli derecede etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağın gücü

sayesinde Türk milleti farklı coğrafyalarda varlığını sürdürürken asimile olmasını engellenmiştir. Türk toplumu, İslamiyet'i kabul etme sürecinde İslamlaşmalarından yüzyıllar önce gerçekleşmiş olan Kerbela Vakası'nda taraf olmak durumundaydı. Bu taraftarlık Türkler açısından siyasi boyutta değildi. Zaten Kerbela hadisesinin gerçekleştiği dönemde Türkler büyük bir topluluk halinde henüz Müslüman olmamışlardı. Taraf olmalarının temelleri Türk milletinin karakteristik özelliği olan mazlumun yanında durma prensibine dayanmaktadır. Türkler taraf olmakla kalmamış Ehli Beyt soyundan olan ailelere hem sahip çıkmış hem de evlilikler yaparak aile bağları geliştirmişlerdir. Türklerin, Alevilik anlayışı ve Kerbela'ya tavır almaları bazı araştırmacılar tarafından eleştirilirken bazıları tarafından övülmektedir. Eleştirenler Kerbela olayının Aleviliğin değil, Şiiliğin doğuşunu hazırlayan olgu olduğunu savunurken olumlu karşılayanlar Aleviliğin, Şiilikten doğmadığını ileri sürerek Kerbela olmasaydı da Aleviliğin var olacağını, Aleviliğin kökeninin Hz. Ali'nin hilafet mücadelesiyle, ya da mücadelenin cereyan ettiği mekân ve zamanla uzak yakın en ufak bir ilişkisi olmadığını savunurlar. Onlara göre Alevilik, 10. yüzyılda Türklerin İslamiyet'i etmeleriyle doğmuş ve gelişmeye başlamıştır. Bugün Aleviliğin ve Bektaşiliğin temel yapı taşı niteliğinde olan Hz. Ali, On iki imam ve Kerbela Matemi kültürleri adı o zamanlar Alevilik olmayan, ancak Türkler'e mahsus bir İslam heterodoksisi olduğu kesin bulunan olayın başlangıcında bulunmamaktaydı. Son olarak Türk Sünnilerin Arap Sünnilerinden farklı olduğunu Türklerin Ehli Beyt'e saygı ve sevgi besleyip Kerbela hadisesinde Hz. Hüseyin'den taraf olduğunu bu yönleriyle Türk Alevi-Bektaşilerle birleştirdiğini; Arap Sünni ve Alevilerinin ise Emevilerden yana olup Hz. Hüseyin'in baş kaldırmasıyla bu olayın gerçekleştiğini düşündüklerini söyleyebiliriz (Dönmez, 2016:88-96).

7. MAKTELİ HÜSEYİN

7.1. MAKTELİ HÜSEYİN NEDİR?

Maktel, “öldürmek” anlamındaki “katl” kökünden türemiştir. “Birinin öldürüldüğü yer veya öldürülme zamanı; vahşice öldürme; ölümlere sebep olan büyük savaş” anlamlarına gelmektedir (Güngör, 2003, s.455). Ferit Devellioğlu’nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat’ında ise bu kelimesin anlamı ‘katledilen, öldürülen yer’ olarak geçmektedir (Devellioğlu, 2015: 665).

Makteli Hüseyinler, Dördüncü Halife Hz. Ali’nin oğlu ve Hz. Peygamber’in torunu olan Hz. Hüseyin’in Kerbela topraklarında katledilmesini anlatan bir mersiye türüdür. Hz. Hüseyin’in şehit edilişi İslam tarihinde büyük yankı uyandırmış dolayısıyla Hz. Hüseyin’in öldürülmesi adına mersiyeler fazla işlendiği için bağımsızlaşmış ve Makteli Hüseyin adıyla müstakilleşmişlerdir (Akkuş, 2007: 136).

Makteli Hüseyinler, Muharrem ayının ilk on gününde ve Âşure geleneklerinde okunduğu bilinmektedir ve bu okuma geleneği Osmanlı döneminde camilerde de görülmüştür (And, 2002: 34-193).

7.2. MAKTELİ HÜSEYİNLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

İlk defa Kerbelâ Vakası çerçevesinde ortaya çıkan edebi örnekler Ehli Beyt kadınları ve Haşimoğulları tarafından dile getirilen manzumelerdir. Yaşanılan acılardan vücut bulan bu manzumeler, eski Arap toplumlarında çeşitli mücadeleler sonucunda ölenlerin yakınlarını intikama teşvik eden şiirlerin bir tezahürü, tutulan yas ve oluşan matemın yansımalarıdır. İslam tarihî perspektifinden önemli bir vaka olan Kerbela Olayı, yazılı eserlerde yerini ilk olarak ahhâr, tarih, ensâb kitaplarında “maktel” başlığı altında birer bölümde almıştır. (Alp, 2020: 58). Bu eserler zamanla müstakil bir hal almış ve “Maktel-i Hüseyin” başlığı altında kitaplaştırılmıştır. Bazı kaynaklarda müstakil biçimde yazılmış ilk eserin Câbir el-Cu’fi’ye ait olduğu bilgisi mevcutsa da elimize ulaşan ilk metin Arap edebiyatı sahasındaki Ebu Mihnef’in Maktelü’l-Hüseyin adlı eseridir (Özil, 2020: 507).

İlk olarak Arap tarihçiler tarafından aktarılan Kerbelâ olayı, sonraları Arap edipler arasında da yaygınlaşarak edebiyat sahasında da yerini almıştır. Fars edebiyatında 15. yüzyıl

sonu ile 16. yüzyıl başlarında, Şia'ya mensup hükümdarların Ehli beyte duyduğu derin sevgi sebebiyle bu gelenek oldukça önemli bir yer edinmiştir (Özil, 2020: 507).

Elem hadise Kerbelâ Olayı meydana gelince Hz. Hüseyin'in hayatı efsanevi ve menkıbevi bir hüvviyete bürünmüştür. Özellikle Şîî müelliflerinin mezhebi sebebiyle mübalağayla anlatılan bu şehadet hikâyesi yüzyıllarca kaleme alınmış, okunmuş, anlatılmış ve dinlenmiştir. Eserler, tarihî gerçekleri içermekle birlikte zaman zaman menkıbevi bir hale bürünmüş, olağanüstü hâdiseler maktel-i Hüseyin metinleri içerisinde genişçe yerini almıştır ve zamanla Kerbelâ adı adeta bir kült hâline gelmenin sonucunda Hz. Hüseyin'in şehâdeti için matem tutmak ve bu konuda eser vermek dahi sevap kazanmaya bir araç olarak kabul edilmiştir (Türkoğlu, 2016: 108; Özil,2020: 507).

Şîî yazarları eserlerini bilgi aktarmaktan çok mâtem toplantılarında halkı coşturmak amacıyla kaleme almaya başlamışlardır (Güngör, 2003: 456).

16. ve 18. yüzyıllar arasında belirli oranda artışı olan Kerbelâ mersiyelerinin özellikle 19. yüzyılda çok daha fazla artışı olmuştur. 20. yüzyılda da yazılmaya devam ettiği görülen bu mersiyelerin sayısı 1930'lu yıllardan sonra giderek azalmıştır (Kurt, 2022: 2).

7.2.1 İslami Arap Kültürü Çerçevesinde Makteli Hüseyin Geleneği

Kerbelâ Vakası'nı konu edinen ilk örneklerin Ehli Beyt kadınları ve Haşimoğulları tarafından söylenilen ve yaşanan acıyı dile getirmek için ortaya çıkan bu manzumeler, eski Arap toplumlarında çeşitli mücadeleler sonucu ölenlerin yakınlarını intikama sevk eden şiirler olmakla beraber tutulan yas ve oluşan matemın yansımasıdır. (Alp, 2020, s.58).

Arap edebiyatında kaleme alınmış ilk müstakil eser “Maktelü'l-Hüseyin”dir ve Câbir el-Cû'fî (ö. 128/746) tarafından yazıldığı ifade edilir. Bu eser günümüze ulaşmamıştır. Ebu Mihnef Lût b. Yahyâ (ö. 157/773-4) 'nın “Kitâbu Maktelü'l-Hüseyin”i ise günümüze ulaşan, başta Taberî Tarihi olmak üzere İslam tarihine temel kaynaklık eden ve kendisinden sonra yazılan maktelleri içerik ve sınıflandırma bakımından şekillendiren ilk eser olarak yer almaktadır. Ancak Helmut Ritter (ö. 1971) “Doğu Mitolojisinin Edebiyata Etkisi” adlı eserde bu bilgiye ihtiyatla yaklaşmakta ve kaynaklarda Ebû Mihnef'e atfedilerek yararlanılan eserin, bu isme ait olmadığını dile getirmektedir (Alp, 2020, s.58).

Ebü'l-Esved ed-Düeli'ye ait bir gazel, Arap edebiyatında konuyla ilgili bilinen ilk şiirdir. Süfyân b. Mus'ab'ın (ö. 120/738) Ehl-i beyt hakkındaki şiirinde de Kerbela Vakası'na değinilmiştir. On İki İmamların beşincisi Muhammed el-Bâkır'ın övgüsüne mazhar olan onunla görüşen Kümeit el-Esedî'nin (ö. 126/744) Hâşimoğulları (Ehli Beyt) üzerine tanzim ettiği "el-Hâşimiyyât" adıyla tanınan kasideleri arasında Kerbelâ hadisesiyle ilgili güzel örnekler yer almaktadır. Seyyid el-Himyerî'nin Ehl-i beyt imamları üzerine kaleme aldığı şiirler içinde de Kerbelâ Olayı'nı konu edinen kasidelere bulunmaktadır. Di'bil el-Huzâî de Kerbela Faciası'nı şiirine yansıtmış olan şairlerdendir (Kurtuluş, 1998:273).

Emevî döneminde Kerbela Faciası ile ilgili şiirlerde içten bir üzüntü ve açıkça öç alma duygusu ve arzusu hâkimdir. Bu bağlamda Emevi döneminle bu muhtevayı işleyen şairler Emevî iktidarınca tehlikeli görülmüştür. Abbâsîler devrinde de Kerbelâ hadisesiyle ilgili şiirler kaleme alınmış, söz konusu dönem şairleri Ehli Beyt'in haklarını savunacakları beklentisine girdikleri Abbâsî iktidarından bekledikleri çabayı göremeyince hayal kırıklığına uğrayarak onları vefasızlıkla nitelemişler ve Emevîler'in devamı olmakla suçlamışlardır. Bu konuyu işleyen Abbasi devri şairleri arasında Mansûr en-Nemerî, Di'bil el-Huzâî, İbnü'l-Mu'tez ve Kâdî et-Tenûhî 'yi sayabiliriz (Rıza Kurtuluş,1998:273).

Tüm bunlara ek olarak Hz. Hüseyin'in şehâdetiyle Kerbelâ olayı Fâtımîler döneminde yoğun biçimde işlenmiştir (Kurtuluş,1998:273).

7.2.2. İslami Fars Kültürü Çerçevesinde Makteli Hüseyin Geleneği

Farsça yazılmış ilk ve en meşhur maktel olan Ravzatü's-Şühedâ, Hüseyin Baykara döneminde, Hüseyin Vâiz-i Kâşifî tarafından H. 908 yılında yazılmıştır (Özil, 2020:507; Çağlama, 2020: 196).

Uzun zaman Ravzatü's-şühedâ'nın gölgesinde ilerleyen Fars maktel edebiyatı özellikle Kaçarlar döneminde yükselmiş ve bu dönemde Belâ vü İbtîlâ, Envâr-ı Hüseyinî, Mâtemgede, Dâstân-ı Gam, Esrârü's-şehâde, Hikmet-i Şehâdet gibi çok sayıda eserler yazılmıştır. Siyasî nedenlerden Pehlevîler döneminde terkedilen maktel yazımı az sayıda da olsa günümüzde kaleme alınmaya devam etmektedir (Güngör, 2003: 456).

7.2.3. İslami Türk Kültürü Çerçevesinde Makteli Hüseyin Geleneği

Makteli Hüseyinler ilk olarak Arap edebiyatında, sonra Fars edebiyatlarında ve daha sonra da Türk edebiyatında kendini göstermiştir (Demirel, 2012, s.50).

Anlaşılr bir üslupla halk için yazılan ve halka okunan Makteli Hüseyinler, kimi zaman destansı özellikler taşıyan eserlerdir. Türk Edebiyatında yazılan Makteli Hüseyin sayısının ve nüsha sayısının geniş yer tutması Türk edebiyatınca Maktel-i Hüseyinlere verilen kıymet anlaşılabilir.

Türk edebiyatında bilinen ilk maktel Kastamonulu Şâzî'nin Dâstânı Makteli Hüseyin'idir (Demirel, 2007: 5). Fakat Kenan Özçelik, çalışmalarında bu bilginin doğru olmadığını belirtmekte ve Türk edebiyatında yazılan ilk maktel-i Hüseyin'in Yûsufî Meddah'a ait olduğunu iddia etmektedir (Özil, 2020: 508).

Edebiyatımızda yazılan önemli maktellere örnek olarak Yahya b. Bahşî'nin Maktel-i Hüseyin'i, Sâfî'nin Maktel-i Hüseyin'i, Nûreddin Efendi'nin Vak'a-i Kerbelâ'sı, Lâmiî Çelebi'nin Kitâb-ı Maktel-i Âl-i Resûl'u sayabiliriz. Fuzûlî'nin Hadikatü's-Sü'edâ adıyla kaleme aldığı eseri Makteli Hüseyin türünün şaheseri kabul edilmektedir. Türk edebiyatında yazarı belli olan maktellerin yanında yazma eser kütüphanelerinde müellifi belli olmayan çok sayıda maktel-i Hüseyin eseri bulunmaktadır (Özil, 2017: 32).

Anadolu Türk Edebiyatında Makteli Hüseyin hakkında ilk bilimsel çalışma Abdulkadir Karahan'ın "Maktel-i Hüseyinler" adıyla hazırladığı mezuniyet tezidir. Ayrıca makteller üzerine yapılan ciddi ve önemli bir çalışma ise Şeyma Güngör'ün Fuzûlî'nin Hadikatü's-Sü'eda'sı üzerinde çalıştığı doktora tezidir (Demirel, 2012: 50).

Tüm bu ilerlemelerin yanında XVII. yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında maktel sayısı oldukça azalmıştır. Bununla birlikte Tanzimat'tan sonraki süreçte olduğu gibi günümüzde de Şîî ve Sünnî yazarlar tarafından Kerbelâ Vak'ası ile ilgili eserlerin yazılmasına devam edildiği bilinmektedir." (Güngör, 2003: 457).

8. ÜÇ MAKTELİ HÜSEYİNİN GENEL BİLGİLERİ VE YAZARLARI

8.1.EBÛ MİHNEF, ESERLERİ VE MAKTEL'ÜL HÜSEYN'İ

8.1.1Ebû Mihnef

Adının tamamı “Ebû Mihnef Lût b. Yahyâ b. Saîd b. Mihnef el-Ezdî el-Gâmidî” şeklindedir. Kûfe’de doğan Ebu Mihnef’in doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamasıyla benzer şekilde vefat tarihi de net bilinmemektedir; ancak genel kabul gören varsayıma göre 157/773-774 yılında vefat ettiği etmiştir. Ebû Mihnef Emevîler Dönemi tarihçisi olarak bilinmektedir. Ehl-i Sünnet âlimleri genel kanaat olarak onun Şîî olduğunu ileri sürmektedirler ve bu sebeple Ebû Mihnef’in rivayetlerine dikkatle ve temyizle yaklaşmışlar nihayetinde Ebû Mihnef’i güvenilir bir râvi olarak kabul edilmiştir. Diğer yandan Şîî âlimlerin perspektifinde onun aktardıklarının güvenilir olduğu konusunda hemfikirlerdir (Yaprakdal, 2025: 256-258).

Ebu Mihnef’in ailesi savaşlarda yer almışlardır. Babasının dedesinin adı Mihnef b. Süleym’dir. Süleym büyük bir sahabidir ve Irak fethinde o da bulunmuştur. Cemel Vakası ve Sıffin Savaşı’nda da kardeşleri ve çocuklarıyla birlikte katılan Süleym Hz. Ali’nin tarafında bulunmaktaydı. Hz. Ali’nin hilafeti döneminde Hz. Ali Mihnef b.Süleym’i İsfahân valisi olarak atamıştır. Hz. Hüseyin ’in Kerbela’da şehit edilmesinden sonra da onu desteklemekten vazgeçmemiştir. Süleym, Süleyman b. Sard ile Aynu’l-verd’de öldürülmüştür. Kûfe’deki Arap kabilesi olan Ezd’in reisi Mihnef b. Süleym ’in ölümünden sonra liderlik vasfı oğlu Abdurrahman’a geçmiştir. Abdurrahman b. Mihnef, Ezarika Savaşı’nda Muhtar ve Muhalleb’e karşı yer almış ve bu savaşta öldürülmüştür. Ömer b. Mihnef de Tıpkı Abdurrahman b. Mihnef gibi Muhtar’a karşı savaşa katılmıştır. O da katıldığı bu savaşta öldürülmüştür. Mihnef ailesinden Cafer b. Abdurrahman b. Mihnef de Katrî b. Fücâe el-Hâricî’yi öldürmek için savaşa girmiştir. Diğer yandan Sabra b. Abdurrahman b. Mihnef de Şebîb el-Hâricî’ye karşı gelmek için savaşa girmiştir. Bütün bu saydıklarımız Mihnef ailesinin tarihî olaylarda doğrudan aktif bulunduğunu göstermektedir. Tarihi olayların aktarımlarının yanı sıra Peygamber’den aktardıkları rivayetler de bulunmaktadır. Büyük dedesi Mihnef b. Süleyman’ın, Ali b. Ebî Tâlib’in arkadaşlarından biri olduğu ileri sürülmektedir ve Hz. Peygamber’den hadis aktardığı bilinmektedir. Ancak bu rivayetler Belâzürî’nin Ensâbu’l-Eşrâf’na nakledilmediği ve kitapları günümüze ulaşmamış olduğu için bu hadisleri bu eserlerde aktarmış olduğu düşünülmektedir (Bakhtyar, 2023:10-11).

8.1.2.Eserleri ve Maktelü'l Hüseyni

İbnü'n-Nedîm'in aktarımına göre Ebû Mihnef'in 30'dan fazla eseri vardır. Bu eserlerin çoğu, Ehli Beyt ve onların muhalifleriyle hadiseleri üzerinedir. Söz konusu eserlerin isimleri: Kitabu'r-Ridde (İrtidat Kitabı), Kitabu Futuhi's-Şâm (Şam'ın Fethi Kitabı), Kitabu Futuhi'l-İrâk (Irak'ın Fethi Kitabı), Kitabu'l-Cemel (Cemel Kitabı), Kitabu Siffîn (Siffîn Kitabı), Kitabu Ehli'n-Nehrevân ve'l-Havâric (Nahrevan ve Hariciler Kitabı), Kitâbü'l-Ġârât (Saldırmalar Kitabı), Kitabu'l-Harîs b. Râşid ve Beni Nâciye (Haris b. Râşid ve Naciye Kabilesinin Kitabı), Kitabu Makteli'l-Ali (Ali'nin Ölümü Kitabı), Kitabu Makteli Hucr b. Adi (Hucre b. Adi'nin Ölümü Kitabı), Kitabu Makteli Muhammad b. Ebi Bekir ve'l-Eşter ve Muhammed b. Ebi Huzeyfe (Muhammed b. Ebû Bekr, Eşter ve Muhammed b. Ebi Huzeyfe'nin Ölümü Kitabı), Kitabu's-Şura ve Makteli Osman (Şu'râ ve Osman'ın Ölümü Kitabı), Kitabu'l-Müstevrid b. Alfe (Mustevrid b. 'Alfe'nin Kitabı), Maktelü'l-Hüseyn (Hüseyin'in Ölümü Kitabı), Kitabu Vefat-ı Muaviye ve Velayeti İbnihi Yezid ve Vak'atı'l-Harre ve Hisârı ibni Zübeyr (Muaviye'nin Vefatı, Oğlu Yezid'in Halifeliği, Harra Olayı ve İbn Zübeyr'in Kuşatılması Kitabı), Kitabu Muhtar b. Ebi Ubeyd (Muhtar b. Ebi 'Ubayde'nin Kitabı), Kitabu Süleyman b. Sard ve Aynu'l-Verde (Süleyman b. Sard ve 'Aynu'l-Verde'nin Kitabı), Kitabu Merc Râhit ve Bey'atı Mervan ve Makteli'd-Dahhâk b. Kays (Merc Rahit Olayı, Mervan'ın Halifeliği ve Dahhâk b. Kays'in Ölümü Kitabı), Kitabu Mus'ab ve Velayetuhu ale'l-İrak (Mus'ab ve Irak Halifeliği Kitabı), Kitabu Makteli'l-Abdullah b. Zübeyr (Abdullah b. Zübeyr'in Ölümü Kitabı), Kitabu Makteli Said b. el-As (Said b. el-As'ın Ölümü Kitabı), Kitabu Hadis Ya Humeyra ve Makteli İbni'l-Eşas (Ya Humeyra Hadisi ve İbn el-Eşas'ın Ölümü Kitabı) Kitabu Bilal el-Harici (Bilal el-Hâricî Kitabı), Kitabu Necdeti Ebi Kubeyl (Ebû Kubeyl'in Kurtuluşu Kitabı), Kitabu Hadisi'l-Ezârika (Ezârika Hadisi Kitabı), Kitabu Hadisi Rüstekban (Rüstekban Hadisi Kitabı), Kitabu Şebîbi'l-Harici ve Salih b. Mesrah (Şebîb el-Hâricî'nin ve Salih b. Mesrah'ın Kitabı), Kitabu Mutarref b. el-Muğîre (Mutarref b. el-Muğîre'nin Kitabı), Kitabu Deyru'l-Cemâcim ve Hal'i Abdurrahman b. el-Eş'as (Deyru'l-Cemacîm ve Abdurrahman b. Eş'as ın Feragatı Kitabı), Kitabu Yezid b. el-Muhalleb ve Maktelihi bi'l-Akr (Yezid b. el-Muhalleb ve Akr'daki Ölümü Kitabı), Kitabu Hâlid b. Abdullah el-Kasri ve Yusuf b. Amr ve Mevte Hişam ve Velayeti'l-Velid (Halid b. Abdullah el-Kasri, Yusuf b. 'Amr, Hişam'ın Ölümü ve Velid'in Halifeliği Kitabı), Kitabu Yahya (Yahya Kitabı), Kitabu'd-Dahhâk el-Harici (Dahhâkel-Haricî Kitabı). Nitekim bu kitapların günümüze ulaşmadığı bilinmektedir. Ebu Mihnef'ten günümüze

ulaşan rivayetlerin çoğu Taberî, Belâzürî ve diğer tarihçilerin eserlerindeki aktarımları sayesinde bilinmektedir (Bakhtyar, 2023:11).

Bu eserler arasında bizim için önem teşkil eden eser incelediğimiz Maktelü'l-Hüseyin'dir. Ancak bu kitabın orijinali ne yazık ki zaman içerisinde kaybolmuştur. Elimizde hiçbir nüshası da mevcut değildir. Elimizdeki incelediğimiz çalışma şu dört önemli kitapta bulunan Ebu Mihnef'in aktardığı İmam Hüseyin'le (a.s) ilgili bilgilerin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur: Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk (Taberî), Makatilu't-Talibiyyîn (Ebu'l-Ferec-i İsfahanî), El-İrşad (Şeyh Müfid), Tezkiretu'l-Havâs (Sıbt b. Cevzî). Bu dört kaynak kitap içinde Ebu Mihnef'ten en çok rivayet aktaran eserler sırasıyla Taberî, sonra Şeyh Müfid, ondan sonra Ebu'l-Ferec ve son olarak da Ebu'l-Ferec şeklindedir. Araştırmacı Hüccetü'l-İslâm ve'l-Müslimîn Muhammed Hâdî Yûsufî Garevî, Ebu Mihnef'in maktelini ilmî yöntemlerle Taberî tarihinden derleyip daha sonra verileri Şeyh Müfid, Ebu'l-Ferec ve İbn Cevzî'nin naklettiği Ebu Mihnef'in rivayetleriyle kıyaslamıştır. Yaptığı bu çalışma "Vak'atu't-Taff li-Ebî Mihnef" adıyla basılmıştır (Mihnef, 2021: 16-17).

8.2. HÜSEYİN VAİZİ KÂŞİFİ ve RAVZATÜ'Ş-ŞÜHEDA

8.2.1 Hüseyin Vaizi Kâşifi

Tam künyesi, Kemaleddîn Hüseyin b. Ali Vâ'izî-i Kâşifi Beyhakî-i Sebzevârî (Mevlânâ) olan yazarın Beyhak veya Sebzevâr şehrinde doğmuş olduğu düşünülmektedir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir (Dodangeh, 2024: 34). Ancak 830/1427 tarihinde doğmuş olabileceği düşünülmektedir. Gençlik yılları Sebzevâr ve civarında geçen Kâşifi eğitimi bitince meşhur bir vaiz olmuştur (Özçelik, 2022: 13).

Ünü yayılan Kâşifi ülkesini bırakarak Nişâbur'a oradan da Meşhed'e gitti. Döneminin önemli ismi Nakşibendî şeyhi Sa'deddîni Kâşgarî'nin Herat'ta öldüğünü öğrendiği sıralarda rüyasında söz konusu şeyhi gördü ve mezarını ziyaret etmek amacıyla Herat'a gitti. Herat'ta Sa'deddîni Kâşgarî'nin müridi sûfi ve şair Abdurrahman-ı Câmî ile tanıştı. Müridin yönlendirmesiyle Nakşibendî tarikatına katıldı. Herat'ta verdiği vaazlar meşhur olmasını sağladı. Bir müddet sonra Hüseyin Vâiz, Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevâî'nin himayesine girmişti. Câmî'nin ölümünden (898/1492) sonra Herat'tan ayrıldı ve 910 (1504-1505)'da Sebzevâr'da vefat etti. Kâşifi'nin Türbesi Sebzevâr'ın güneybatısında Dervâzei Nişâbûr denilen yerde bulunmaktadır. Mezhebi tartışma konusu olan Kâşifi halkın çoğunluğu Şîî olan Sebzevâr'da Sünnîliğe mensup olduğu, Herat'ta yaşadığı dönemde ise Şîîliğe mensup olduğu

ileri sürülmüştür. Ravzatü's-şühedâ' adlı eseri onun Şii olarak algılanmasını etkilemiştir. Söz konusu eserin bir beytinde, "Ali içinde doğduğu için Müslümanlara Kâbe'yi tavaf etmek vâcib olmuştur" demesi Kâşifi'nin Şîlik eğiliminin daha kuvvetli olduğunu desteklemektedir (Karaismailoğlu, 1999: 16-18).

8. 2. 2. Eserleri ve Ravzatü's-Şüheda'sı

Çeşitli alanlarda eserler veren Kaşifi'nin eserlerini Cevâhirü't-tefsîr li-tuḥfeti'l-emîr (Tefsîrü'l-'arûs, Tefsîrü'z-zehrâveyn), Mevâhib-i 'Aliyye (Tefsîr-i Hüseyinî), Câmi'u's-sittîn, Ravzatü's-şühedâ', Ahlâk-ı Muḥsinî, Envâr-ı Süheylî, Maḥzenü'l-inşâ', Esrâr-ı Kâsımî, Fütüvvetnâme-i Sultânî, Bedâyi'u'l-efkâr fî şanâyî'i'l-âşâr, Risâle-i Hâtimiyye (Kıssa u Âşâr-i Hâtim-i Tâ'î), Leṭâyifü't-tavâ'if, Lübbü Lübbâ-i Ma'nevî, er-Risâletü'l-'aliyye fî'l-eḥâdîşî'n-nebeviyye, Şahîfe-i Şâhî şeklinde sıralayabiliriz. Kaleme aldığı bu eserlerinin yanında hocası Fahreddin Hâce Ehad'ın Lübbü'l-iḥtiyârât fî ta'yîni'l-evkât adlı eserini tamamlamıştır. Bu eser astronomiyle ilgilidir. Hüseyin Vâiz'in müstakil olarak kendisine ait olan astronomi ve astrolojiye dair Mevâhibü'z-Zuḥal, Meyâminü'l-Müşterî, Kavâṭi'u'l-Mirrîḥ, Levâmi'u's-Şems, Mebâhicü'z-Zühre, Menâhicü'l-'Uṭârid ve Levâ'ihu'l-Kamer adlı risâleleri de bulunmaktadır (Karaismailoğlu, 1999: 16-18).

Bizim inceleme alanımızda olan eseri ana konusunu Hz. Hüseyin ve yakınlarının Kerbela'da şehit edilmesinden alan Ravzatü's-Şüheda'sıdır. Hüseyin Vaiz-i Kâşifi tarafından 908/1502 yılında kaleme alınmış Farsça bir eserdir. Eserin adının Türkiye Türkçesindeki karşılığı "Şehitler Bahçesi"dir. Yazılmasından hemen sonra halkın ilgisini kazanan kitap Kerbela'yı anma toplantılarının yapıldığı Muharrem ayında okunmuştur ve eser yazıldıktan sonra kısa süre içinde matem törenlerinin adını kendi adıyla özleştirerek "Ravzahâni" yapacak kadar etkilidir (Çelebi 2022:13-21).

Eser Hüseyin Baykara'nın kızıdan torunu olan Mirza Mürşidüddin için yazılmıştır. Eserini adına telif ettiği kişi olan Seyyid Mirza'nın adını Abdullah şeklinde yazmıştır. (Mahdum, 2001: 118)

Eserin yazma nüshalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Süleymaniye Ktp. Ayasofya, k. 3219
2. Süleymaniye Ktp. Ayasofya, o. 3220
3. Süleymaniye Ktp. Ayasofya, k. 3221
4. Süleymaniye Ktp. Ayasofya, o. 3222

5. Süleymaniye Ktp. Ayasofya, k. 3223
6. Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbi Efendi, 1240 (Müntahab)
7. Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbi Efendi, 1688
8. Süleymaniye Ktp. Fatih, 4367 (Müntahab)
9. Süleymaniye Ktp. Nafiz Paşa, 1011/3
10. Nuruosmaniye Ktp. 3302
11. Nuruosmaniye Ktp. 3301

Bu nüshaların yanında Ravzatü's-şühedâ'nın yurt dışındaki bazı kütüphanelerde de yazmaları bulunmakla birlikte eserin birden çok basıldığını da görmekteyiz:

Bombay, h.k. 1285; Bombay taşbaskı, vezîrî, 636 s.; Bombay, tarihsiz, taşbaskı, ruk'î, 268 s.; Lekno m. 1873 taşbaskı, vezîrî, 394 s.; Lahor h.k. 1287 (m. 1870), taşbaskı, vezîrî, 396 s.; Lahor h.k. 1331, Ganpur m. 1891, taşbaskı, 394 s.; Tahran h.ş. 1333, 334 s.; Tahran, h.ş. 1334, 335 s.; Tahran h.ş. 1331, Muhammed Ramazanî'nin tashihi ile, 440 s.; Tahran h.ş. 1349, Ebulhasan Şârânî'nin tashihi ile, 440 s. (Mahdum, 2001:120).

Bu çalışmada kullanılan kitap Ravzatü's-Şüheda'nın orijinal metni ya da nüshası değil Âşık Çelebi'nin Osmanlı Türkçesine çevirdiği Ravzatü's Şüheda metni kullanılmıştır.

8.3. ŞADİ MEDDAH VE MAKTELİ HÜSEYİN'İ

8.3.1. Şadi Meddah

Eserin müellifi Şadi Meddah hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Sadece Köprülü 14. yy.da Anadolu'da yazılan eserlerden bahsederken Şadi ya da Seyyad adlı bir şairin Kastamonu'da yazdığı bir Dâstânı Makteli Hüseyin'den bahsetmiştir (Güder, 1997: 21). Şadi Meddah hakkında elde edilen bazı bilgiler ise eserinin bazı nüshalarının hatimesinden çıkarılmaktadır (Şadi, 2015: 28). Bu bilgiler doğrultusunda Şadi, Kastamonu'da Âdil Bey oğlu Celâleddin Bayezid devrinde h. 763 yılının Şevval ayının bir pazar günü başlamış, eserini Zilhicce ayının sonlarına doğru bitirmiştir diyebilmekteyiz. Yani eser miladi olarak 1362 yılında yazılmış ve bazı araştırmacılar tarafından Yûsufi Meddâh'a ait gösterilmiştir. Ancak genel kabul gören görüş eserin sahibinin isminin Şâdî Meddah olduğu yönündedir (Şadi, 2015: 29).

Eser kendi türünde yazılmış ilk Türkçe örnektir. Müellif eserin kaynağının Ebu Mihnef olduğunu söylemektedir. Mesnevi tarzında yazılan eser Muharrem ayında akşamları okunmak üzere tertip edilmiştir (Şadi, 2015: 6).

Eserin nüshaları:

- 1) Milli Kütüphane, 06 Hk 45
- 2) Hacı Selim Ağa Yazma Eser Ktp., Kemankes 528
- 3) Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Yazma Bağışlar 4041
- 4) Millet Yazma Eser Kütüphanesi, AE MNZ 1313
- 5) Millet Yazma Eser Kütüphanesi, AE MNZ 1314
- 6) Milli Kütüphane, 03 Gedik 17179
- 7) Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 8082 (Şadi, 2015: 34-35).

9. ÜÇ MAKTELİN KİYASI

9.1. YAZILDIKLARI DİL VE ÜSLUP BAKIMINDAN FARKLILIKLAR

Arap edebiyatının ilk makteli olmasının yanı sıra maktel yazma geleneğinin ilki olma özelliği taşıyan Ebu Mihnef'in Maktelu'l-Hüseyin'i Arapça, Fars edebiyatının ilk makteli olarak bilinen Hüseyin Vaiz-i Kaşifi'nin Ravzatü's Şüheda'sı Farsça, Türk edebiyatının ilk makteli olarak bilinen Şâdi Meddah'ın Makteli Hüseyin'i Türkçe kaleme alınmıştır.

Ebu Mihnef'in Maktelu'l-Hüseyin'ine ulaşamadığı için elimizdeki eser araştırmacı Hücetü'l-İslâm ve'l-Müslimîn Muhammed Hâdî Yûsufî Garevî'nin Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk (Taberi), Makatilu't-Talibiyyîn (Ebu'l-Ferec-i İsfahanî), El-İrşad (Şeyh Müfid) ve Tezkiretu'l-Havâs (Sıbt b. Cevzî) de geçen Maktelu'l Hüseyin'den alınan pasajların toplanmasıyla oluşturduğu "Vak'atu't-Taff" adlı eserinin Türkiye Türkçesine çevrilmiş halidir. Bu açıdan orijinal eserin dilini değerlendirememekle beraber Garevi'nin derlemesinden yola çıkarak tarihi bilgi aktardığı için yalın ve süssüz bir dil kullandığını söyleyebiliriz. Yani çalışma üslup açısından öğretici tarzda yazıldığı için tamamen sade bir dil kullanılmıştır diyebiliriz. Olay kişilerinden aktarılan şiirler de anlaşılır dille ve sade Türkçeyle aktarılmıştır. İçinde yer alan diyalog bölümleri de yalın Türkçeyle verilmiştir. Eserde olay kişilerinin konuşmalarında geçen ayetler de sade Türkçeyle aktarılmaktadır. Bu bağlamda eserin üslup bakımından didaktik olduğunu ve bilgilendirme amacıyla yazılıp her kesime hitap ettiğini söyleyebiliriz.

Farsça eser olan Ravzatü's-Şüheda'nın da orijinal nüshası elimizde bulunmamakla birlikte Kenan Özçelik'in hazırladığı çalışmada bulunan Âşık Çelebi'nin 16. yy. Osmanlı Türkçesine çevirdiği Ravzatü's-Şüheda metnini inceleyebiliyoruz. Eserde Arapça-Farsça kelime ve tamlama gibi unsurların yoğun bir şekilde kullanıldığını görüyoruz. Kullandığı dil süslü, secili ve ağırdır. Âşık Çelebi'nin çevirdiği Ravzatü's-Şüheda ciddi-dramatik bir üslupla yazıldığını ve didaktik yönünün ağır bastığını görmekteyiz.

Şadi Meddah, Makteli Hüseyin'i ise Osmanlı döneminde Türkçe yazılmış bir eserdir. Türkiye Yazma Eserler Kurumu'ndan faydalandığımız nüsha Osmanlı Türkçesinin latinize edilmiş hâlidir. Coşkulu -dramatik hitabının yanında didaktikliğiyle beraber epik yönünün de ağırlığını hissettirmektedir. Şâdi Meddah'ın Makteli Hüseyin'inde ise yine sanatlarsan faydalanılmıştır ancak dil daha sade ve daha anlaşılır Türkçe şeklindedir. Bu bağlamda Ebû Mihnef'in herkese, Âşık Çelebi'nin aydın zümreye hitap ederken Şâdi Meddah'ın herkesin anlayacağı şekilde yazdığı maktelinin her kesime hitap ettiği iddiasında bulunabiliriz.

Ebu Mihnef'in Maktelu'l-Hüseyn'inde	Hüseyn Vaiz-i Kaşifi'nin Ravzatü's Şüheda'sında	Şâdi Meddah'ın Maktel-i Hüseyn'i
• Orijinal dil Arapça • Sade ve anlaşılır dil • .Didaktik bir eser	• Orijinal dil Farsça • Arapça Farsça tamlamaların olduğu ağır bir dil • Didaktik bir eser	• Orijinal dil Osmanlı Türkçesi • Sanatlı ancak anlaşılır bir dil • .Epik bir eser

Eserlerin dil ve üslup kıyaslamalarını yukarıdaki tablodaki gibi özetleyebiliriz.

9. 2. ŞEKİL BAKIMINDAN FARKLILIKLAR

Ebu Mihnef'in Maktelu'l-Hüseyn'inin aslı elimizde olmadığı için şekil bakımından bir yargıya varamıyoruz. Elimizde bulunan çalışma ise bilgilendirici metin şeklinde yazıldığı için nesirdir fakat yer yer nazımlar da bulunmaktadır.

Ravzatü's Şüheda nesir formatında kaleme alınmıştır ancak nesir aralarına fazlaca şiirler eklenmiştir. Bu yüzden manzum-mensur eser şeklinde meydana getirilmiştir diyebiliriz.

Şadi Meddah ise Maktel-i Hüseyn'ini sadece şiir şeklinde yazmıştır.

Şadi'nin maktelinde sık sık diyaloglara başvurulurken Ravzatü's-Şüheda'nın, daha monolojik yazıldığını görebilmekteyiz.

Âşık Çelebi'nin Ravzatü's-Şüheda'sında menkıbeler, Kur'an ayetleri ve hadisler geniş ölçüde yer alınıp telmihler yapılırken Şâdi Meddah'ın Maktel-i Hüseyn'inde fazla yer almamaktadır.

Maktel-i Hüseyn'de Şadi Meddah okuyucuya sık sık seslenir, okuyucuyla konuşur. Sohbet havasında yazmıştır. Ravzatü's-Şüheda da yazarın metne çok müdahale ettiğini görmeyiz. Daha çok okunulacak metin tarzındadır. Kısacası Âşık Çelebi daha kitabî, Şâdi Meddah daha çok sözlü gelenek ürünü tarzında eserlerini kaleme almışlardır.

9.3. BABLAR ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

Maktel yazma geleneğinde her maktelin “on bab”dan oluşması gerekmektedir. Ebu Mihnef’in Maktel’ul-Hüseyin adlı eserinin bölüm tasnifini inceleyemiyoruz ancak elimizdeki çalışmanın “on bab” kuralına uymadığını söyleyebiliriz. Söz konusu kitap 8 bölümden oluşmaktadır ve her bölümün bir başlığı vardır:

- Bölüm: İmam Hüseyin (a.s) Medine’de,
- Bölüm: İmam Hüseyin (a.s) Mekke’de,
- Bölüm: Müslim’in Kûfe’ye Girmesinden Sonraki Olaylar,
- Bölüm: İmam Hüseyin’in (a.s) Mekke’den Çıkışı,
- Bölüm: Mekke ve Kûfe Yolundaki Konaklamalar ve Olaylar,
- Bölüm: Muharrem’in Üçüncü Gününden Aşura Gecesine Kadar,
- Bölüm: Aşura Gecesinin Olayları,
- Bölüm: Aşura Günü ve Sonrası Yaşanan Olaylar.

Sekiz bölüm bu başlıklarla sınıflandırılmıştır. Bu sıraladıklarımız bölümlerin ana başlıklarıdır. Her başlık kendi içinde olayların seyrine göre farklı başlıklar almaktadır. Eserin bu şekilde tasniflenmesi incelediğimiz diğer iki esere göre fark oluşturmaktadır. Bu şekilde bölümlendirilmesinin sebebi eserin aslının bulunmamasından olabilir.

Her iki eser de maktel yazma geleneğine uygun olarak “on bab”dan oluşmaktadır. Ancak bablar işledikleri konu bakımından farklılıklar göstermektedir

Şadi Meddah bablarını kitapta “meclis” adıyla sınıflandırılmıştır. Genel hatlarıyla şu şekilde tasnif edebiliriz:

1. Meclis: Hz. Hüseyin’in Kufeliler tarafından Kufe’ye davetlerini ve Hz. Hüseyin’in Kufe’ye gitme hazırlıklarından bahsediyor.
2. Meclis: Müslim ibn Akîl’den ve onun iki çocuğu olan Muhammed ve İbrahim’in akıbetlerinden bahsediyor.
3. Meclis: Hz. Hüseyin ve yakınlarının Kerbela’ya ulaştıklarını ve Yezid’in ordusuyla karşılaştıklarını anlatıyor.

4. Meclis: Savaşın başlaması ve Abdullah İbn-i Müslim Pehlivan ile genç Kerbela şehidi Hür'ü anlatıyor.

5. Meclis: Hz. Hasan'ın oğlu ve Hz. Hüseyin'in yeğeni Kasım'ın savaş mücadelesi ve şehadeti anlatılıyor.

6. Meclis: Avn ibn Ali ve Ebu Bekir ibn-i Ali'nin savaşta mücadelesi ile şehadeti anlatılıyor.

7. Meclis: Hz. Hüseyin'in oğlu Ali Ekber'in savaştaki yiğitliği, şehit edilişi ve yine Hz. Hüseyin'in oğlu Ali Asgar'ın Yezid ordusunca katledilişi. Hz. Hüseyin'in şehit edilişi.

8. Meclis: Hz. Hüseyin'in başının tüm olup biteni rahibe anlatması ve rahibin Müslüman olması.

9. Meclis: Yezit ordusunun Hz. Hüseyin'in başını Kerbela'dan Yezit'in sarayına getirilmesi ve Ehli beyt kadınlarının Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra sürgünde yaşadıkları.

10. Meclis: Zeynelabidin'in minbere çıkıp fetva vermesi ve Kerbela Katliamı sonrası ehli beytin durumu.

Hüseyin Vaizi Kâşifi'nin yazdığı Ravzatü's-Şüheda'da bölümler Şadi'nin Makteli Hüseyin'deki gibi Kerbela Vakası odaklı değildir. Her bâb insanı düşünce olarak Kerbela olayına götürür ancak Kerbela olayının müstakil olarak anlatılması 7. bâbdan itibaren başlamaktadır. Bâbların tasnifi şu şekildedir:

1.Bâb: Peygamberlerin başına gelen musibetlerin anlatılmaktadır.

2.Bâb: Hz. Peygamber'e Kureyş'ten gelen sıkıntılar anlatılmaktadır.

3.Bâb: Hz. Peygamber'in vefatı anlatılmaktadır.

4.Bâb: Doğumundan vefatına kadar Hz. Fâtıma'nın ahvali anlatılmaktadır.

5.Bâb: Hz. Ali anlatılmaktadır.

6.Bâb: Hz. Hasan anlatılmaktadır.

7.Bâb: Hz. Hüseyin'den bahsedilir, onun Kûfe'ye çağrılışı ve yola çıkmadan önceki hazırlıkları anlatılmaktadır.

8.Bâb: Hz. Hüseyin'in Kûfe'ye göndermiş olduğu amca oğlu Müslim b. Akil'in yaşadıkları anlatılmaktadır.

9.Bâb: Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'ya gelişi ve şehit edilmesini anlatılmaktadır.

10.Bâb: Kerbela hadisesinden sonra meydana gelen olayları anlatmaktadır.

Görüldüğü üzere Şadi Meddah sadece Kerbela olayının üzerinde durmaktadır ancak Hüseyin Vaizi Kâşifi Kerbela Vakasını daha ayrıntılarıyla aktarmaktadır.

Burada göze çarpan bir diğer husus da 10. bâblarda Şadi Kerbela'da yaşananlar sonrası Yezid ve Ehli Beyt hakkında bilgi verirken Hüseyin Vaiz-i Kâşifi'nin Âşık Çelebi tarafından yapılan çevrisinde bu noktalara değinilmemiştir.

9.4. ESERLERİN KONU AKTARIMINDA MEZHEPSEL BAKIŞ

AÇILARI

9.4.1. Hz. Hüseyin'in Kerbela'da Konaklaması

Söz konusu eserlerde Hz. Hüseyin, ailesinin ve taraftarlarının Kerbela'da konaklaması üç farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ebû Mihnef'in aktarımı Hz. Hüseyin'in koşullar sonucu Kerbela topraklarında konaklamasıyken diğer iki eserde kadersel motifler görmekteyiz.

Ebû Mihnef bu durumu Kerbela toprağı diye aktarmak yerine “Neyneva” olarak söylemektedir. Hz. Hüseyin bu eserde karşılaştıracığımız diğer iki eserden farklı olarak ilâhi belirtilerle değil, Hürr ve ordusunun Hz. Hüseyin ve taraftarlarını bir süre kovalaması, zor durumda bırakması sonucu Hz. Hüseyin'in konaklamak için seçtiği yerdir. Ele alınan eserin diğer iki eserden mekân bağlamından başka bir farkı da Hz. Hüseyin'in Yezid b. Muaviye taraftarı orduyla karşı karşıya geldiği coğrafyayı Kerbela diye anmamasıdır. Felaketin yaşanacak olduğu topraklar “Neynava” adıyla anılmış ve aynı isimle bir bölüm yazılarak Kerbela Vakası'nın gelişimi seyrettirilmiştir.

Şâdi Meddah'ın Makteli Hüseyin'deki şu beyitler:

“İndi atından Hüseyin-i pehlûvân

Bir avuç toprak kokuladı hemân (728)

Kokuladı didi bunda konalum

Ne yazıldı alnımıza görelüm (729)” (Şâdi, 2015, s.140).

Hz. Hüseyin'in Kerbela'ya varınca atından inip hemen bir avuç toprak kokladığını ve “Burada konaklayalım alnımıza ne yazıldıysa görelim.” diyerek başına gelecekleri hissettiğini

ve kaderine razı olduğunu görmekteyiz. Hz. Hüseyin Allah'ın yazdığına kendi rızasıyla gitmektedir. İmam Hüseyin masum ve Allah'ın seçilmişidir.

Hüseyin Vaizi Kaşifi'de ise bu durum Hz. Hüseyin Kûfeliler tarafından kandırıldığını ve başlarına gelecek olanları anlayınca Medine'ye dönmek için yola koyulduğu ancak atının Kerbela topraklarında durduğunu Hz. Hüseyin ne yapsa da atın bir adım dahi hareket etmediğini görüyoruz. (Çelebi, 2022, s.317)

Hz. Hüseyin'in Kerbela toprağında durma sebebini özetleyecek olursak:

Ebû Mihnef'in Maktel'ül Hüseyin'inde	Hüseyin Vaizi Kaşifi'nin Ravzatü's Şüheda'sında	Şadi Meddah'ın Maktel-i Hüseyin'inde
Hür ve ordusunun Hz. Hüseyin ve taraftarlarını bir süre kovalaması, zor durumda bırakması sonucu Hz. Hüseyin'in konaklamak için seçtiği yerdir.	Hz. Hüseyin Kûfeliler tarafından destek görmeyeceğini anlaması üzerine başlarına gelecek olanları anlaması ve Medine'ye dönmek için yola koyulduğu ancak atının Kerbela topraklarında durduğunu Hz. Hüseyin ne yapsa da atın bir adım dahi hareket etmediğini görüyoruz.	Hz. Hüseyin'in Kerbela'ya varınca atından inip hemen bir avuç toprak kokladığını ve “Burada konaklayalım anlımıza ne yazıldıysa görelim.” diyerek başına gelecekleri hissettiğini ve kaderine razı olduğunu görmekteyiz.

Hüseyin Vaizi Kaşifi'nin ve Şadi Meddah'ın eserlerinde Hz. Hüseyin bu kader için seçilmiş kişidir. Bundan kaçması zaten mümkün değildir. Bu iki eserde Hz. Hüseyin'in misyonu Allah'ın emrine boyun eğmektir. Kadere teslimiyet vurgusu vardır. Ravzatü's Şüheda'da İmam Hüseyin'in Allah tarafından şehitliğe seçildiğini görüyoruz ancak burada Şiiliğin imamet anlayışındaki masumiyet ögesi zayıflatılmıştır. Bu bağlamda eserin “Sünni bakış açısıyla” yazıldığını ileri sürebiliriz. Ebu Mihnef'in Maktel'ül Hüseyin'inde ve Şadi Meddah'ın Maktel-i Hüseyin'inde Hz. Hüseyin'in Kerbela'ya varınca geri dönme çabası olduğuna rastlamıyoruz. Orada bulunması Ebû Mihnef'e göre zorundalıktır ancak Şadi Meddah'ın Makte-i Hüseyin'inde tamamen kadere teslimiyet görürüz. Hz. Hüseyin bu iki eserde çaresizdir, kadere

teslim olmuştur. Dolayısıyla Kerbela’da konaklama hadisesinin “Alevi bakış açısıyla” yansıtıldığını söyleyebiliriz.

9.4.2. Yazarların Hz. Hüseyin Karşıtlarına Kötü Hitapları Bakımından Kıyaslanması ile Yezit ve Taraftarlarının Yansıtılma Şekli

Ebu Mihnef’ten derlenen Kerbela Vakası (Vak’atu’t-Taff) adlı eserde Hz. Hüseyin ve ashabı tarafından ağır hakaretler ya da ithamlar bulunduğunu görmemekteyiz. Ancak Hz. Hüseyin ve taraftarlarının çok nadir bedduaları yer almaktadır. Burada dikkat çeken husus eser boyunca Yezid b. Muaviye taraftarlarının acımasız ve gaddar gösterilmesidir. Özellikle Ubeydullah b. Ziyad’ın fazlaca kötü rol üstlendiğini hatta Yezid b. Muaviye’nin bile Ubeydullah b. Ziyad’ın yönettiği bu vahşetin sonucunda ona beddua ettiğini görmekteyiz. Eserde Yezit b. Muaviye taraftarlarına şiddetli tepki gösterilmemesi ancak o taraftakilerin karakter olarak çok kötü ve günahkâr tanıtılması Alevi bakış açısıyla yazıldığını ayrıca olayların birilerini coşturmak ya da birilerine ağıt yaktırmak amacıyla yazıldığını değil de birilerine bu vahşeti anlatmak amacıyla yazıldığı sonucunu çıkarabiliriz. Ayrıca eserde geçen bir hadisede Ehl-i Beyt kadınları ve çocukları Yezid’in karşısındayken Şam ehlinden bir adamın Hz. Hüseyin’in kızı Fatıma’yı cariyeye olarak istediğini görüyoruz. Ancak Zeynep’in mümkün ya da caiz olmadığını belirtmesiyle Yezid’in böyle bir hakkının aslında var olduğunu ve kendisinin bunu isteği üzerine yapmadığını söylediği görülmektedir. Burada Yezit kendini her şeyden üstün gören bir hükümdar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yezid’in bu şekilde tasvir edilmesi de eserin Alevi bakış açısıyla yazılmış olabileceğini desteklemektedir.

Ravzatü’s-Şüheda’da Yezid taraftarları yer yer çok sert mizaçta gösterilmektedir. Yaptıkları eylemlerden ötürü herhangi bir ilâhi ceza korkusuna değinilmemektedir. Örneğin Müslim, öldürülmeden önce üç isteğinden birinde Hz. Hüseyin’e Kûfelilerin onu kandırdığını açıklayan mektup gönderilmesini istemiştir. Bu isteğe karşılık İbn Ziyâd’ın “... Hüseyin bize kastetmezse biz ona kastederiz, Can damarından keskin bir neşterle kanını alırız...” diyerek daha savaş meydanında karşılaşılmadan Hz. Hüseyin’in öldürülmesi hakkında hüküm verildiğini görmekteyiz. Bu tiplemelere rağmen Hüseyin Vaizi Kaşifi’den Yezit ve çevrisine ağır bir hakarete ya da bedduaya rastlamamaktayız. Bu bizi Sünni eğilimde yazıldığı düşüncesine götürmektedir. Ancak incelediğimiz eserin Âşık Çelebi’nin çevrisi olduğunu bundan ötürü Çelebi’nin müdehâlelerinin bulunabileceğini de hesaba katmalıyız.

Şadi Meddah'ın eserinde önceden Hz. Hüseyin'in ölümü kararının kesin hükmüne rastlanılmamaktadır. Yezit taraftarlarının bu yaptıklarından zaman zaman korktuğunu hatta ehli beyte karşı aşırılıklara kaçanların Müslim'in çocuklarını öldüren adama verilen cezadan anlamaktayız. (658-659. Beyit 130. sayfa) Şadi Meddah'ın maktelinde ise sık sık Yezit'e ve onun tarafındakilere hakaretler ve beddualar yer almaktadır. Örnek olarak ‘‘ (O imansız sapkın Yezit, o kötü dünyaya hüküm sürdü.” anlamına gelen

‘‘Dünyâya hükmin giçürdi ol pelîd

Ol Yezid-i bî-imân mîsl-i merîd ’’ (Şadi, 2015:46).

beytiyle ‘‘O birisi de Mervan'ın görkemli oğlu Abdülmelik'tir. / Her ne olursa olsun o köpeğin de ötesindedir, köpekten aşağılıktır.” anlamına gelen

‘‘Ol biri ‘Abdü’l-Melik Mervân-ı har

Her ne olur ol la‘în itden biter’’ (43) (Şâdi, 2015:46).

beyitlerini verebiliriz. Şadi Meddah sadece bu tarz ifadelerle de kalmamış hakaret seviyesi bazen o kadar yükseğe ulaşmıştır ki

‘‘ Hindi-zâdedür ve evlâd-ı zinâ

La‘net ana dahi anı sevene ‘‘(948) (Şâdi, 2015, s.168).

beytinde olduğu gibi olay kahramanlarının ağızından Yezid'i zina sonucu dünyaya gelmiş biri olarak nitelemiştir.

Şâdi Meddah ise eserinin hemen her babında gerek kendi doğrudan gerek karakterler vasıtasıyla ağır ithamlarda ve beddualarda bulunmaktadır. Bu durumdan yola çıkarak Ravzatü’ş-Şüheda’nın Sünni çerçevede Makteli Hüseyin’in Alevi çerçevede meydana getirildiğini ileri sürebiliriz.

Özetle kitaplarda Hz. Hüseyin karşıtlarına olumsuz ifadelerle seslenilmesini ve eserlerdeki Yezit ve taraftarlarının lanse edilme şeklini tasnif edecek olursak:

	Ebû Mihnef'in Maktel'ül Hüseyn'inde	Hüseyn Vaiz'i Kaşifi'nin Ravzatü's Şüheda'sında	Şadi Meddah'ın Maktel-i Hüseyn'inde
Hz. Hüseyin karşıtlarına hakaret ve beddua	Ağır itham yok. Yer yer kahramanlardan beddua var.	Ağır hakaret ya da beddua yok.	Oldukça ağır ithamlar ve beddualar mevcut.
Yezit ve tarafklarının yansıtılma biçimi	Acımasız, gaddar ve zalim.	Zalim ve acımasız.	Yezit diğerk iki esere göre daha yumuşak ve bu eserdeki Yezit tiplemesinde Allah korkusu var

9.4.3. Eserlerde Hz. Hüseyin Açısından Şehitlik Anlayışı

Başka bir açıdan mezhepsel bakış açılarını değerlendirdiğimizde Ebu Mihnef'ten alınan bilgilere göre Hz. Hüseyin şehit olmak istememektedir. Birçok kez Yezid'in ordusuyla konuşup vazgeçirmeye çalışmıştır. Ancak ibn. Ziyad'ın Ömer b. Sad üzerinden gönderdiği itaat etmesi çağrısını kabul etmeyip savaşmayı tercih etmiştir. Burada Hz. Hüseyin'in haklı gördüğü davası üzerine gittiğini Ehli Beyt imametine bağlılığın bedelini ödemeyi kabul ettiğini görmekteyiz. Bu Alevi bakış açısına uymaktadır. Ayrıca Hz. Hüseyin rüyasında Hz. Peygamberden kendi şehadetinin haberini alıyor. Burada Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilişinin kader olduğu vurgulanmaktadır.

Ravzatü's-Şüheda'da Şimr, Hz. Hüseyin'i şehit ederken Hüseyin'in kendini öldürecek olan katilin alametlerinin Hz. Peygamber tarafından önceden belirtildiğini ifade edip Şimr'deki katilinin alametlerini görünce kabul ve sükûnetle kendini Hakk'a bırakır.

Şadi Meddah'ın Makteli Hüseyn'inde ise

“Seyyid eydür ana ki ey bî-edeb

Bu benim hançerüm-ile kıl ta'ab (2150)

(Seyyid ona ‘‘Ey edepsiz / Bu benim hançerim ile zahmet çek)

Boğazımı öpdî benim Mustafâ

Kesemez hançer anı ey bî-vefâ (2151)

(Mustafa (Hz. Peygamber) benim boğazımı öptü/ Onu hançer kesemez ey vefasız)

Beyitlerinden anlaşılacağı üzere Şadi Meddah'ın hikâyetinde şehit edilirken bile Hz. Hüseyin'in zalimlere karşı sinmemesi Şii bakış açısıyla yazılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Ebu Mihnef'in Maktel'ül Hüseyin'inde	Hüseyin Vaizi Kaşifi'nin Ravzatü's- Şüheda'sında	Şadi Meddah'ın Makteli Hüseyin'inde
Hz. Hüseyin şehit olmak istememektedir.	Hz. Peygamber'in söylediklerinin çıkması sonucu şehit olacağını anlamış ve kabullenmiştir. Buruktur.	Şehadeti baştan kabul etmiştir. Son nefesine kadar geri adım atmamıştır.

9.5. ESERLERDE GEÇEN KARŞIT GRUPLARIN DİNSİZLİK ÜZERİNDEN BİRBİRİNİ SUÇLAMASI

Ebû Mihnef'in Mektelü'l-Hüseyin'inden oluşan kitapta Yezid'in Hz. Hüseyin ve taraflarını günahkâr olarak nitelediğini görmekteyiz. Yezit o yüzden başlarına bunların geldiğini vurgulamaktadır. Buna cevap olarak Hz. Hüseyin'in oğlu ise tüm bunların Allah'tan gelen kader olduğunu söylemektedir.

Şadi Meddah Makteli Hüseyin'inde Ehli Beyt soyunu ve onları destekleyenleri Müslüman olarak niteliyor, haricileri, Yezit ve taraftarlarını "dinsiz ve sapkın" olarak görüyor. Örnek olarak Müslim'in çocuklarını bulan hizmetçinin "Siz Müslüman çocuklarısınız..." ve çocukları saklamak amacıyla götüreceği hanımı için "Benim hatunum mümin ve Müslüman'dır." dediği beyitleri verebiliriz. Bu örnek beyitlere ek olarak Şadi Meddah'ın Haricileri Müslüman olarak görmediği "O zamanda Hariciler çoktu/ Müminler azdı, gücü yoktu." anlamına gelen beytiyle Yezit'e dinsiz dediği "O kötü dünyaya hüküm sürdü / O Yezit imansız sapkın biriydi." beyitleri ek olarak verilebilir. Bu anlatın tarzından Şadi Meddah'ın "Müslüman" sözcüğünü sadece Ehli Beyt ve taraftarları için kullanıp diğerlerini dinsiz olarak görmesini Alevi bakış açısıyla eserini meydana getirdiğini değerlendirebiliriz.

Hüseyin Vaiz-i Kaşifi'nin Ravzatü's-Şüheda'sında ise Yezit, taraftarları ve Haricilerin dinsizlikle değil sadece cehalet sapkınlıkla suçladığına rastlamaktayız. Bu da eserdeki Şii fanatizminin yumuşatıldığını düşündürmektedir.

Ebu Mihnef'in Maktel'ül Hüseyin'inde	Hüseyin Vaizi Kâşifi'nin Ravzatü's-Şüheda'sında	Şadi Meddah'ın Maktel-i Hüseyin'inde
Bu eserde iki taraf da birbirini dinsizlikle suçlamaz. Yezit'in Hz. Hüseyin ve Hz. Hüseyin'in taraftarlarını günahkarlıkla suçlar.	Hz. Hüseyin ve taraftarları Yezit ve taraftarlarını dinsizlikle değil, sapkınlıkla suçlamaktadır.	Yezit ve Yezit'in adamları dinsizlikle suçlanır. Hz. Hüseyin ve taraftarlarına "Müslüman" diye hitap edilir.

9.6. ESERLERDE KERBELÂ HADİSESİ'NDE BULUNAN KADINLARIN ROLLERİ

Ebû Mihnef'ten derlenen Kerbela Vakası adlı eserde kadınlar tamamen pasiftir. Onların ne savaş alanında rol üstlendiğini ne de onlara herhangi bir şey sorulduğunu görmemekteyiz. Örneğin Hz. Hüseyin taraftarı olan Kelbî şehit düşünce Kelbî'nin eşi savaşmak istemiştir ancak Hz. Hüseyin "...Kadınlar için savaş yoktur." diyerek kadını saf dışı etmiştir.

Âşık Çelebi'in Hüseyin Vaizi Kâşifi'den çevirdiği Ravzatü's-Şüheda da Kerbela Vakası gerçekleşirken az da olsa kadın karakterlerin de aktifliğini görmekteyiz. Örneğin Ehli Beyt taraftarlarından on yedi günlük evli Vehb adında bir gencin önce annesinden izin alıp sonra eşinden izin alması, eşinin de onaylaması ve "Keşke kadınlar topluluğunda da kılıç kullanma geleneği olsaydı." diyerek savaşa kendisinin de girmeyi arzuladığını belirtmesi, Vehb şehir düşünce annesinin Vehb'in kesik başını alıp "Allah sana en güzel karşılığını bahşetsin. Şimdi senden razıyım." diyerek önce başı geline getirmesi, gelinin başı kucaklayıp kanından gözüne sürme yapması ve daha sonra annenin başı tekrar alıp öfkeyle başın katiline fırlatıp onu öldürmesi küçük ayrıntı da olsa kadının fiilen savaşa girdiğini görmekteyiz.

Ancak Şâdi Meddah'ın maktelinde kadınlar savaşa fiilen hiçbir şekilde katılmamıştır. Maktel-i Hüseyin'de kadınların sadece şehitlerinin ardından yas ve matem geleneklerine uygun davrandıklarını görmekteyiz.

Yine söz konusu eserlerde kadınlar üzerinden bir fark da Hz. Hüseyin 'in şehit edilişinden sonra ehli beyt kadınlarına Yezit tarafındakilerin yaklaşımlarından ortaya çıkmaktadır. Üç eserde de mantık eziyet üzerine kurulu olsa da olaylar farklı şekilde cereyan etmektedir.

Ebu Mihnef'in aktarımında Hz. Hüseyin şehit edilince çadırı yağmalanmış ve kadınların değerli eşyalarıyla kıyafetleri alınmıştı. Kadınlar ve çocuklar Yezid'in bile rahatsız olacağı kadar kötü hâlde Yezid'in huzuruna çıkarıldılar. Ancak burada Hz. Hüseyin'in kızı Zeynep'in Yezid'in karşısında korkusuzca konuşabildiğini görebiliyoruz. Bunun yanında Yezid esirler Şam'dan çıkmak istediklerinde Yezid onların hizmetine insanlar ayarlayarak saygı çerçevesinde onları göndermiştir.

Şadi Meddah Makteli Hüseyin'inde bu konuya genişçe yer vermiştir. Yezit taraftarları ve Yezit, Ehl-i Beyt kadınlarına ve ehlibeyt yanlısı kadınlara aşağılayıcı ve kötü davranmıştır. Mesela:

Şehribânû ol Hüseyin'ün hatunı

Başı açık götürürlerdi anı (Şadi, 2015:400).

beytinde Hz. Hüseyin'in eşinin başının açık getirildiği ifade edilmektedir. Diğer ehli beyt kadınlarına da aynı saygısızlığı yapmışlardır. Bir başka saygısızca tutuma örnek olarak

“Didi kangısı gerekse yâ Züheyr

Al yürü git sana virdim ben esîr (Şâdi, 2015: 420).

(Dedi ki hangisi gerekliyse ya Züheyr/ Sana ben esir verim, al yürü git.)”

Beytini verebiliriz. Beyitte sarayına getirilen Ehli Beyt yanlısı kadınlara nasıl davrandığını ve onları istediği gibi tasarruf edeceğini göstermektedir.

Âşık Çelebi'nin tercümesinde ise kadınların yaşadıkları ayrıntılarla gözler önüne serilmemektedir. Sadece zulüm ve eziyet eliyle felaket kapısının onlar için açıldığı belirtilmektedir.

	Ebû Mihnef'in Maktel'ül-Hüseyn'inde	Hüseyn Vaizi Kaşifi'nin Ravzatü's-Şüheda'sında	Şadi Meddah'ın Makteli Hüseyn'inde
Kadınların Savaşta Rolü	Kadınlar tamamen pasiftir	Az da olsa aktiflik var	Hiç yok. Sadece matem ve yas tutuyorlar ancak o bile kısıtlı.
Hz. Hüseyn'in Şehit Edilişinden Sonra Yezit ve Taraftarlarının Ehli Beyt Kadınlarına Davranış Biçimi	Yezit'in huzuruna çıkarıldıklarında Yezit durumlarına acıyacak kadar kötü davranılmıştır. Yezit de iyi ve saygılı davranmamıştır.	Kadınlara olaydan sonra nasıl davranıldığı net anlatılmamıştır. Sadece durumlarının iyi olmayacağına dikkat çekilmiştir.	Aşağılayıcı ve kötü davranmışlardır.

9.7 ESERLERDEKİ BENZERLİKLER

Üçünün de yazılma üslubu farklı olsa da yazılma amacı karşıdaki insanı bilgilendirmektir. Üçü de Kerbelâ hadisesini ve Hz. Hüseyn'in şehitliğini konu almaktadır.

Üçünün de Kerbela Hadisesi'nin aktarımında konu sıralaması aynı şekildedir: Hz. Hüseyn'e Kûfelilerden mektup gelmesi, Hz. Hüseyn gitmeye karar verirken yakınlarının Kûfelilere güven olmayacağı konusunda onu uyarmaları, Hz. Hüseyn yola çıkmadan önce amcasının oğlu Müslim'i Kûfe'ye oranın durumuna bakması için göndermesi, Kûfe valisi Numan'ın görevden alınıp yerine İbn Ziyad'ın getirilmesi, Ma'kıl Şamil 'in Müslim'in yerini tespiti, Hani'nin İbn Ziyad'ın yanına çağırılması, Müslim'in yalnız kalışı, Müslim'in şehadeti, İmam Hüseyn'in Mekke'den Kûfe'ye doğru çıkışı, Hz. Hüseyn'in yolda Kûfeliler tarafından kandırıldığının işaretleriyle karşılaşmasına rağmen geri dönmemesi, Kerbela topraklarında konaklamış oluşu, Ömer bin Sa'd'ın ordusuyla Hz. Hüseyn'i karşılaması, Ömer b. Sa'd'ın yaptığı işe rağmen içten içe Hz. Hüseyn'in kurtulmasını istemesi, Hz. Hüseyn'in isteyen

gitmesi için konuşmalar yapması, Haşimoğullarının olay karşısındaki tutumu, Hz. Hüseyin'in İbn Ziyad'ın ordusuna seslenişi, Kûfe ordusundan Hz. Hüseyin'e katılanların olması, savaşı onların başlatması, Hz. Hüseyin'in ordusunda şehit düşenlerin isimlerinin zikredilerek savaş esnasında anılması, Hz. Hüseyin ve tarafının susuz bırakılması, Hz. Hüseyin'in susuzluktan ağlayan küçük oğlunun Yezit ordusu tarafından şehit edilmesi, Hz. Hüseyin 'in şehit edilişi, Hz. Hüseyin tarafındaki kadınların matemleri sonunda Hz. Hüseyin'in başının Yezid'e sunulması ve geriye kalan Ehli Beyt kadınları ve çocuklarının Yezid'e gönderilmesi. Bu noktaların işleniş şekli farklı olsa da gerçekleştirmeleri açısından üç eserde de aynıdır.

Anlatımların dini ve duygusal boyutları da benzerlik göstermektedir. Üç eserde de Kerbela Vakası salt bilgi vermek amacıyla yazılmamıştır. Eserlere göre Kerbela olayı sadece tarihsel bir vaka değildir. Dini mesaj taşıma özellikleri de görülmektedir. Şehitlik teması üç kitapta da ön plandadır. Kitaplar arasında en didaktik olanı Ebû Mihnef'in Maktel'ül Hüseyin'i olmasına rağmen onda bile Yezit ve taraftarlarının kötülü yönleri gösterilerek insanların duygularına değinilmiştir.

Mezhepsel yönü benzerliklerden değerlendirdiğimizde üç eser de Şii temellindeki konuyu ele almaktadır. Bu üç eserde bir başka benzerlik yönü de Hz. Hüseyin üç eserde de haklı, cesur ve kaderine teslim olmuş masum bir İmam olarak gösterilmektedir. Üç eserde zulüm ve mazlumluk çatışması da aynı şekilde işlenmiştir. Üç eserde de Yezid ve etrafındakiler zalim gaddar ve dünyevi işler peşinde koşan insanlardır. Hz. Hüseyin, ailesi ve taraftarları ise üç eserde de mazlum, masum ve hak için çile çeken kimselerdir.

Söz konusu üç eserde de Kerbela topraklarının kavuruculuğu, suyun kesilmesi ve çocukların susuzluktan inlemesi anlatılır. Bu olay üç eseri de daha dramatik kılmakla birlikte üç eserde de Hz. Hüseyin ve onun destekçilerinin hak yolunda çektiği sıkıntıları ve yaptıkları fedakarlıkları anlatıyor. Bir diğer benzerlik yönü Kerbelâ'da Hz. Hüseyin taraftarlarının içinde ailesinin de bulunmasıdır. Hz. Hüseyin'in eşinin, çocuklarının ve kardeşlerinin yaşadıkları tam bir aile trajedisidir.

Üç eserde şehadet anlayışı da benzerlik gösterir. Üçünde de Hz. Hüseyin'in şehit düşmesi şuradan bir ölüm değil ilahi bir şehadettir. Ayrıca Hz. Ali üç kitapta da İslam uğruna bir kurban olarak sunulmuştur. Bunlara ek olarak üç eserde de olağanüstü durumların mevcudiyetinden söz edebiliriz. Özetle:

- Söz konusu eserlerin yazılış amacı da aynıdır. Üçü de temelinde okuyucuyu bilgilendirmek amacıyla yazılmıştır. Ancak salt bilgi vermek amacıyla yazılmamış olup mesaj verme amacı taşımaktadırlar.
- Konu bakımından birleşmektedirler. Üçü de Kerbela olayını ve Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini konu edinmiştir.
- Olayların kronolojik sırası aynıdır. Üç eserde de Kerbela hadisesinin oluşum seyri aynı şekildedir.
- Farklı bakış açıları ve mezhep anlayışıyla kaleme alınmışlardır. Ancak üç eser de aynı derecede olmasa da Alevi-Bektaşî izleri görülmektedir
- Üç eserde de Hz. Hüseyin'in şehit olması kutsal boyut taşımaktadır

9.8. EBÛ MİHNEF'İN MAKTEL'ÜL-HÜSEYN'İYLE ŞÂDÎ MEDDAH'IN MAKTELİ HÜSEYN'İNDE İÇERİK FARKLILIKLARI

Makteli Hüseyin türünün ilk örneği olmakla beraber Arap edebiyatının da ilk makteli Hüseyin'i olan Ebû Mihnef'in "Maktelü'l-Hüseyin" adlı eserinin kaç yılında kaleme aldığına dair kesin bir bilgiye rastlanılamamaktadır. Ancak Ebû Mihnef'in 773-774 yılında vefat ettiği varsayımını göz önünde bulundurduğumuzda 680 yılında meydana gelen elem hadise Kerbela olayından en fazla 94 yıl sonra yazılmıştır. Türk edebiyatının ilk makteli Hüseyin'i olarak kabul edilen Şadi Meddah'ın "Maktel-i Hüseyin'i ise 1361-1362 yıllarında tamamlandığı bilinmektedir. Türk edebiyatının ilk maktel örneği olan bu eserin yazılmasıyla Kerbela hadisesinin gerçekleşmesi arasında yaklaşık 682, söz konusu iki eserin yazılış tarihi arasında ise tahmini 588 yıl bulunmaktadır. Bu kısımda aralarında uzun yıllar bulunan iki eserin içerik bakımından farklılıklarını genel hatlarıyla inceleyeceğiz. Amacımız Kerbela hadisesinin gerçekleşme zamanına en yakın tarihte yazılmış olan Arap edebiyatının ilki Ebû Mihnef'in Maktelü'l-Hüseyin'inde hadisenin nasıl işlendiğiyle gerçekleşme zamanından uzun yıllar sonra yazılmış olan Türk edebiyatının ilki Şadi Meddah'ın Makteli Hüseyin'inin işleyişinde nelerin değiştiğini saptamak olacaktır.

Ebû Mihnef'in Makteli Hüseyin'i, konuyu kendinden sonra başa geçireceği oğlu Yezit için herkesten biat toplayan ve halifelik makamını oğlu için hazır hale getiren Muaviye'nin Yezit için yazdığı vasiyetle başlatmaktadır. Oğluna onun için herkesten biat aldığını ancak Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyir ve Abdurrahman b. Ebûbekir'in buna yanaşmadığını ve bu kişilerden korktuğunu ifade edip onlara nasıl davranması gerektiğini öğüt

eder. Daha sonra Yezit halifeliğin başına geçer. Babasının tüm çabalarına rağmen kendine biat etmeyenlerden biat almayı amaç edinir. Velid'e biat etmeyen söz konusu kişileri tutuklamasını, onlar biat edene kadar şiddetli şekilde baskı altında tutmasını söyleyen bir mektup yazar. Velid Mervan'a bu konu hakkında danışır ve ikisi izlenmesi gereken yol hakkında konuşurlar. Adam yollayıp bu kişileri çağırırlar. Hz. Hüseyin adam geldiğinde Zübeyir ile camidedir. Hz. Hüseyin Muaviye'nin öldüğünü ve sessiz sedasız biat işini tamamlamak için çağrıldığını tahmin eder. Hz. Hüseyin Velid'in yanına gider. Mervan da Velid'in yanındadır. Hz. Hüseyin'i Yezit'e biate davet ederler ancak Hz. Hüseyin bu işin gizli yapılmasının doğru olmayacağını belirterek biraz süre ve çıkmak ister. Mervan tepki gösterse de Velid çıkar. İkinci gün Hz. Hüseyin'e ulaşırlar ve Hz. Hüseyin yine sabaha kadar izin ister. Bu izin sürecinde Hz. Hüseyin Medine'den Mekke'ye göç etmek için yola çıkar. Bu süreçte Muaviye'nin ölmesinin ardından Irak halkı Yezit'in aleyhine kıyam ederler. Iraklılar "Hüseyin ve Zübeyir Yezit'e biat etmemek için Mekke'ye gitti. Biz de etmeyelim." derler. Bu tepkilerden sonra içlerinden Süleyman b. Surad "Siz Ali'nin Şiilerisiniz. Ona destek mektubu yazın. Eğer korkuyorsanız onu öldürtmeyin." der. Mektup yazarlar ve Abdullah b. Sebu el-Hemdanî ve Abdullah B. Val et- Temimi ile gönderirler. Aradan iki gün geçince yüz elli mektup, yine iki gün sonra mektup gönderirler. Hz. Hüseyin de onlara cevap yazar. Şadi Meddah ise Maktel-i Hüseyin'ini Muaviye ve Yezit'in iktidar olma çabalarından değil Yezit'e tepkisini belli ederek Yezit'in adamlarını tanıtarak başlar. Hz. Hüseyin'in taraftarlarını anlatır. Hz. Hüseyin taraftarları intikam yemini eder. Aynı olayın farklı akışlarındaki benzerlik Kûfelilerin Hz. Hüseyin'i Mekke'den çağırmalarıdır. Şadi Meddah'ın bu eserinde Hz. Hüseyin taraftarlarının istişarelerini Hâni b. Urve'nin evinde yapıldığını söyler. Ebû Mihnef'in eserinden farklı olarak Şadi Meddah'ın eserinde Kesiroğlu Muhammed'in Hz. Hüseyin'e mektup göndermelerine dair onu uyarır. Şerih Kadioğlu'na Hz. Hüseyin için mektup yazdırırlar. Salih adında birine mektubu verirler ve Hz. Hüseyin'e gönderirler. Bu iki eserdeki mektup gönderme konusundaki farklılıklar:

- Kûfelilerin Hz. Hüseyin'i desteklemek için yanlarına çağırırken Kûfelileri uyaran isimlerdir. Ebû Mihnef Süleyman b. Surad'ın bu işi yaptığını söylerken Şadi Meddah Kesiroğlu Muhammed'in uyardığını ifade eder.
- İki eserde mektubu Hz. Hüseyin'e götürenler de farklıdır. Ebû Mihnef Abdullah b. Sebu el-Hemdanî ve Abdullah B. Val et- Temimi'nin mektupla yola çıktığı bilgisini verirken Şadi Meddah Salih'e bu görevin verildiğini ifade eder. Ayrıca Ebû Mihnef Kûfelilerin Hz. Hüseyin'e yüz ellinin üzerinde mektup gönderdiklerini ifade ederken Şadi Meddah sadece bir mektuptan söz etmektedir.

Ebu Mihnef'in Makteli Hüseyin'inde Hz. Hüseyin, Yezit'e biat etmemek için Mekke'ye gider. Burada Kûfelilerin mektubu Hz. Hüseyin'e ulaşır. Hz. Hüseyin Kûfe'ye gitmeden önce amcasının oğlu Müslim b. Âkil'i Kûfeye gidip oradaki insanların kendisine karşı tutumunu öğrenmesiyle görevlendirir. Onu Kays b. Mushir es-Saydavi, Umare b. Ubeyd es-Selulî ve Abdurrahman b. Abdullah b. Kîden el-Erhabî ile kûfeye gönderir. Müslim önce Medine'ye uğrayarak ailesiyle vedalaşır. Kays Kabilesinden iki rehber kiralayarak yola çıkar. İki rehber yolu kaybedince susuzluktan ölür. Ölmeden önce Müslim'e de suyu bulabileceği yolu tarif ederler. Müslim bu hadisenin üzerine bu yolculuğu uğursuz bulduğuna dair Hz. Hüseyin'e mektup yazar. Bu görevden kendisinin alınmasını ister. Hz. Hüseyin de Müslim'e korkaklık yapmamasını ve görevine devam etmesini söylediği bir mektup yollar. Müslim yoluna devam eder ve Kays b. Mushir es-Saydavi, Umare b. Ubeyd es-Selulî ve Abdurrahman b. Abdullah b. Kîden el-Erhabî ile Kûfe'ye girer. Direkt Muhtar b. Ebu Ubeyd'in evine gider. Şiiler sık sık bu eve Müslim'i ziyarete gider gelirler. Müslim onlara Hz. Hüseyin'in mektubunu okur, Şiiler ağlarlar. İnsanlar çok gidip gelince Kûfe valisi Numan b. Beşir Müslim'in geldiğini öğrenir. Minberde halka ayrılığa düşmeyin, savaş açmayın diye nasihat verir. Numan'ın bu hareketine Abdullah b. Müslim b. Said el- Hazremi tepki göstererek "Bu hareketin zayıflıktır." der ve Yezit'e olan biteni anlattığı bir mektup yazar. Mektupta Yezit'e "Senin gibi güçlü birini gönder. Numan zayıf." der. Umare b. Ukba da aynı içerikte mektup yazarak Yezit'e gönderir. Bu süreçte Hz. Hüseyin Basra'ya mektup yazarak ileri gelenlerinden destek ister. Basra'nın büyükleri bu olayı gizlerken Münzir b. Ceruc bunun bir oyun olduğunu düşünerek mektubu söyler. Bunun üzerine Basra valisi Ubeydullah b. Ziyad Basralıları tehdit eden bir hutbe verir. Kendisi Numan'ın yerine Kûfe valiliğine atandığı için yerine kardeşi Osman b. Ebu Sufyan'ı bırakır. Yüzünü sarıp Kûfe'ye girer. Hz. Hüseyin'in geleceğini düşünüp onu bekleyen halk gelenin Hz. Hüseyin olduğunu düşünerek sevinir. Ubeydullah bu duruma kızar. Ardından İbn Ziyad Kûfe'de ilk hutbesini verir. Yabancıların ve Yezit'e karşı çıkanların listesini isteyip halkı tehdit eder. Yeri bilinen Müslim kendini güvene almak için Muhtar'ın evinden Hani'nin evine intikal eder. Hani bu durumdan rahatsız olur. Hani'nin evine yerleştikten sonra 18.000 kişi kendisine biat eder. Müslim bu olumlu olayın sonucunda Hz. Hüseyin'i davet eden mektup yazar. Bu süreçte İbn Ziyad Ma'kıl Şami'ye 3.000 dirhem verip Müslim'i bulmasını, bu dirhemleri de onlara destek için verdiğini söyleyip kandırmasını ister. Ma'kıl önce Müslim b. Avsece'ye ulaşır. Biat verip onun gözüne girerek Müslim b. Âkil'in yanına gider ve yerini öğrenir. Müslim'in yerinin tespitinden önce Hani hastalandığı için Ubeydullah Hani'yi ziyarete gelmişti. Müslim o an Ubeydullah'ı öldürebilirdi ancak öldürmedi. Daha sonra Ubeydullah Hani'nin ailesini çağırıp onlara Hani'nin artık neden gidip gelmediğini sorar. Onlar da "Hastalıktan." derler. Ancak

Ubeydullah inanmaz. Hani'nin ailesi eve dönünce Hani'ye Ubeydullah'ın yanına gitmesi gerektiğini söylerler. Hani gidince Ubeydullah Hani'ye evinde olan bitenleri sorar. Hani inkâr eder. Bunun üzerine Ma'kıl getirilir. Hani olanları itiraf ediyor. Ubeydullah Hani'den Müslim'i istiyor. O da getiremeyeceğini, evine sığınan birin, teslim etmesinin doğru olmadığını söyler. Ubeydullah Hani'nin yüzüne vurur, yüzünü parçalar, burnunu kırar. Hani'yi hapse attırır. İbn Ziyad Hani'yi tutuklattıktan sonra yine hutbe verir. Halkı yine tehdit eder. Müslim b. Âkil Hani'nin durumunu öğrenmek için Abdullah b. Hazim'i saraya gitmekle görevlendirir. Kûfeliler İbn Ziyad'a katılmaya başlarlar. Halkın ileri gelenleri de İbn Ziyad'a katılır. Müslim ve ordusu kıyam için 3.000 kişi dışarı çıkarlar ancak bu sayı 30'a düşer. Daha sonra kimse kalmaz. Ne yapacağını bilemeyen Müslim Tav'a adında bir kadının evine sığınır. Tav'a'nın oğlu Bilal durumu öğrenince haberi İbn Ziyad'a ulaştırır. Ubeydullah Kays kabilesinden 60-70 kişiyi Amr b. Hureys ile Müslim'e göndererek onu tutuklamalarını emreder. Müslim bu kişilerle savaşı. Muhammed b. Eş'as ona doğru gelerek "Amandasın." der. Müslim bunu duyunca teslim olur. Müslim'in boynundan kılıcını çıkarıp bineğine bindirirler. Müslim kandırıldığını, öldürüleceğini anlar ve "Bu hıyanetin başlangıcıdır." der. Hz. Hüseyin ve ailesi için ağlar. İbn Eş'as'a Hz. Hüseyin'e olanları anlatmasını vasiyet eder. İbn Eş'as kabul eder. Müslim Ubeydullah'ın yanına götürüldüğünde Ubeydullah ona "Şüphesiz öldürüleceksin." der. Bunun üzerine Müslim orada bulunan akrabası Ömer b. Sa'd'a vasiyet bırakmak istediğini dile getirir. Ubeydullah izin verir. Öncelikle Kûfe'de borcu olduğunu söyledi ve onu kapatmasını ister. Daha sonra "Ben öldükten sonra bedenimi İbn Ziyad'dan al ve defnet." der. Son olarak da Kûfe yolundan geri çevrilmesi için Hz. Hüseyin'e adam göndermesini ister. Daha sonra Müslim yine İbn Ziyad ile yüzleşir. İbn Ziyad onu Medine'de şarap içmekle suçlar. Müslim bunun iftifa olduğunu söyleyerek tartışır. Tartışmanın devamında Ziyad Hz. Hüseyin'e, Hz. Ali'ye ve Müslim'e hakaret eder. Ardından İbn Ziyad Müslim'in yakalanırken yaralandığı Bukeyr'e "Sarayın damına çık ve kendin Müslim b. Akil'in başını vur." der. Dediği yapılır ve Müslim'in kesik başı Ubeydullah'a getirilir. Müslim'in vasiyetinin yerine getirilmesine izin verir. Hani b. Urve de öldürülür ve kesik başı Ubeydullah'a getirilir. Kesik başlar Yezit'e gönderilir. Yezit bu durumu onaylar ve Ubeydullah'a övgü mektubu yazar.

Şadi Meddah ise bu durumu bazı farklılıklarla anlatır. Kûfelilerin Salih ile gönderdiği mektup yine Mekke'de Hz. Hüseyin'e ulaşır. Hz. Hüseyin o an gitmeye karar verir ve "Bizimle kim bu yolda yoldaş olur?" diye seslenir. Müslim "Ben varım!" diye atılır. Hz. Hüseyin yakınlarına mektubun gereğinin yerine getirilmesini emreder. Hz. Hüseyin'in amcası oğlu İbn Abbas Kûfelilere inanmadığını belirterek Hz. Hüseyin'i dikkatli olması konusunda uyarır. Hz.

Hüseyin “Her ne takdir edildiyse o gerçekleşecek.” diyerek Kûfe’ye gitmeyi görev ediniyor. Abdullah ile emin olmak için Kûfe’ye birini göndermeye karar veriyorlar. Bu görevi Müslim istiyor. Hz. Hüseyin hazırlık yapmasını Sa’d ile onu göndereceğini söylüyor. Müslim Muhammed ve İbrahim adındaki iki oğlunu da yanına alıyor. Kûfe’ye yaklaştıklarında dinleniyorlar. Sa’d orada beklemelerini kendisinin bilgi toplayıp geleceğini söylüyor. Kabul ediyorlar. Sa’d gidip gelir. Kûfe halkı Müslim’i büyük bir coşkuyla karşılar. Müslim’i Hani’nin evine götürürler. Hani’nin evi Müslim’in Kufe’deki karargâhı olur. Kısa süre içinde tam 35.000 kişi toplanır. Her şeyin yolunda gittiğini gören Müslim Hz. Hüseyin’e gelmesi için haber göndermeye karar verir. Hz. Hüseyin’e mektup gönderir. Hazreti Hüseyin mektubu okuyunca gitmeye karar verir. Amcası oğlu Abbas yine kendisini uyarır. Ancak Hazreti Hüseyin gitmeye karardır. Hazreti Hüseyin’in kardeşleri gelir. Yola çıkmak için hazırlık yaparlar. Mekke halkıyla vedalaşıp atlara binerek yola koyulurlar. Kadın, erkek, aşiretler ve kabilelerin çocukları herkes yola koyulmuştur. O onları gören Mekke halkı ağlıyordu. Hazreti Hüseyin’i tekrar görmemekten korkarlar. Hazreti Hüseyin amcasının oğlu Abdullah İbn Abbas’ı şehirde güvenilir kimse kalmaması nedeniyle geri gönderir. Numan’a Müslim’in Mekke’de olduğu haberi gönderilir. Kûfe halkını yoldan çıkardığı söylenir. Aynı zamanda Numan’a Hazreti Hüseyin’in de yola çıkıp geldiğinin haberi verilir. Numan Yezit’e bu olayları haber veren bir mektup yazar. Yezit mektubu alıp okuyunca korkar, rengi sararır. Yezit Ubeydullah’a “Sen zevk ve sefa içinde yaşarken eğlenirken Kûfe şehrini aldılar. Neden boş duruyorsun? Hüseyin Kûfe’ye yaklaştı. Hazır ol” diye mektup yazdı. Ubeydullah 18.000 askerle Basra’dan çıkıp Kûfe’ye doğru yol aldı. Ubeydullah 500 kişi yanına alıp kılık değişerek Mekke yoluna girer. Mekke yolundan Kûfe’ye gelir. Halk Hz. Hüseyin geldi sanır. Herkes sevinçle Hz. Hüseyin’i karşılamak için hazırlık yapar. Müslim’e ne yapmaları gerektiğini sorarlar. Müslüm o gün hasta olduğu için çıkamaz. Halk gelenin Hz. Hüseyin olduğunu sanıp Ubeydullah’ı karşılar. O da halka kibirle davranır peçesini açmaz. İnsanlar Hz. Hüseyin’in kibirli davrandığını düşünerek üzülür. Ubeydullah saraya gider oturur. Halkın ileri gelenleri valilikte Ubeydullah’ı görürler, kim olduğunu anlarlar. Ubeydullah onları öldürse yeri olduğunu ancak kendilerinin cömert oldukları için bunu yapmayacağını ifade edip onları biat etmeye davet eder. Hepsi teker teker biat eder. Muhtar ve Hani etmez. Onlara Müslim’in nerede olduğunu sorar. Hani Müslim’in burada olmadığını söyler. Ubeydullah Hani’ye onu teslim etmesini ya da öldürmesini emreder. Hani tepki gösterince Hani’ye eziyet ettiler. Halk tepki gösterince Numan Ubeydullah’ı kargaşanın tehlikesine karşı uyarır. Ubeydullah “Müslüm buradaysa ben zaten bulurum.” diyerek onları gönderdi. Hepsi Müslim’e gelip feryat figan ağlarlar. Ubeydullah kölesine Müslim’i bulmasını emreder. Bulursa onu maddi olarak mükafatlandıracağını söyler. 500 altın

alıp yola çıkar. Hz. Hüseyin taraftarlarına gider ve Haricilerden zulüm gördüğünü ifade ederek Müslim'i görmek ister. Müslüm taraftarları adamı önce Müslim'e götürmek istemez. Adam daha sonra Müslim'e 500 aktın götüreceğini, Hz. Ali taraftarı Iraklı bir tüccar olduğunu söyleyince kabul ederler. Muhtarın evine gelirler. Orada Müslim'i gördüler. Ona birini getirdiklerini söylediklerinde Müslim bir oyun olacağını düşündü ancak sonradan görmeyi kabul etti. Ubeydullah'ın kölesi Müslim'e altınları vererek yüzünü yere vurup biat eder. Daha sonra koşarak Ubeydullah'ın yanına gider ve Müslim'i gördüğünü, Muhtar'ın evinde olduğunu söyler. Müslim adamın yalancı bir hilekâr olduğunu anlamıştır. Muhtar bu adam hakkında uyarır. Ubeydullah Muhtarı çağırır ve Müslim'in onun evinde olduğunu bildiğini söyler. Müslim'in şimdi nerede olduğunu sorar. Muhtar inkâr eder. Köleyi çağırıp Muhtar'la yüzleştirirler. Muhtar öfkelenir, tartışmaya başlar. Ubeydullah önündeki diviti Muhtar'a fırlatır. Muhtarın alına değer ve yüzü mürekkep olur. Hemen kılıcına sarılır ve Ubeydullah da kalıcını alır. Tahttan düşer. Ubeydullah'ın askerleri o an Muhtar'ı hapsedtiler. Müslim olanları duyunca üzülen Muhtar kılık değiştirip kadının evine gider. Ubeydullah'ın askerleri de o şurada Muhtar'ın evini yağmalar. Ubeydullah'a Muhtar'ın evinde Müslim'i bulamadıklarını söylerler. Öfkelenen Ubeydullah Hani'nin evini yağmalayın dedi. Müslim bu olanları duyunca ağlayıp üzüldü. Bir iki günlüğüne oğlanlarını Kadı'ya emanet etti. Kadı, Müslim'in bu isteğini reddetti. Kadı oğlanlarını emanet etmesini istememesine rağmen Müslim onları Kadı'ya bırakıp silahlanıp atına bindi. Oğlanlarına "Ahirette görüşürüz." diyerek veda etti. Müslim şehri saran askerler tarafından yakalandı. Ubeydullah'a Müslim'in yakalandığı haberi verildi. Ubeydullah askerlerini alarak Müslim'in olduğu yere gitti. Sonra onun gerçekten Müslim olduğunu anlayınca askerleri orada bırakıp kendi kaçtı. Askerler bir süre sonra Müslim'i şehit ettiler. Kesik başı Ubeydullah'a gönderildi. Müslim'e yolda bir kadın su vermişti onu da bulup öldürdüler. İbn Ziyad Müslim'in oğlanlarının bulunmasının emrini verdi. Şerih Kadı bunu duyunca perişan olur. Oğlunu çağırır. Ne yapmaları gerektiğini konuşurlar. Kadı ve oğlu onları Mekke yoluna göndermeye karar verir ve biti on üç yaşında diğeri on bir yaşında olan bu çocukları yola koyarlar. Ağlaya ağlaya sabaha kadar yürürler ve su bulurlar. Su içip saklanırlar. Köle bir lafin suya gelip onları bulur. Lafin onları Hz. Hüseyin taraftarı çocuklar olduğunu anlayınca yine Hz. Hüseyin tarafında olan hatununa çocukları bildirir. Hatun koşarak çocukların yanına gelir ve onları evine götürür. Kahyası Harici olduğu için çocukları ona karşı uyarır. Kâhya da zaten mal mülk edinmek için bu çocukları aramaktadır. Kâhya hatuna aradığını anlatınca hatun tepki gösterir. Tartışır. Çocuklar uyudular. Büyük olan rüyasında babasını görür. Babası onu ebediyete çağırır. Oğlan uykudan uyanıp rüyasını kardeşine anlatır. Büyük çocuk "Yarın öldürüleceğiz." der ve ağlarlar. Kâhya seslerini duyar. Çocuklar ve kölesiyle yola

düşer. Kölesinden çocukları öldürmesini ister. Köle tepki göstererek ona saldırır. Kâhyayı öldürecekler ancak kâhyanın oğlu yetişir. Oğlunun yardımıyla köleyi öldürür ve bu sefer oğluna ‘‘Bu iki çocuğu öldür. ‘’ der. Oğlu da bunu kabul etmez. Babasına tepki gösterince kâhya oğlunu da öldürür. Sonra çocukları da öldürür. Başlarını alıp Ubeydullah’a götürdü. Başlar hala Kur’an okuyordu. Ubeydullah ‘‘Kim bu başlar?’’ dedi. Ubeydullah olanı öğrenince Kahya’ya öfkelenip kızdı. Sonra Kahya’ya eziyet edip onu öldürdüler. Su kâhyayı kabul etmedi. Toprağa gömdüler, toprak da kabul etmedi. Yaktılar. Bu kısımdaki farklılıkları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Ebû Mihnef’e göre Müslim önceden Kûfe’ye kendi gitmek istemiyor. Yolculuk sırasında Müslim geri dönmek istiyor ancak Hz. Hüseyin izin vermiyor. Şadi Meddah’a göre Müslim özellikle gitmek istiyor. Dönmek istemesi gibi bir durum da söz konusu değil.
- Ebû Mihnef’in eserinde Müslim Kûfelilerin elçileri ve Kays kabilesindense ayarladığı iki kişiyle yola çıkıyor. Şadi Meddah’ın eserinde Sa’d ve Müslim’in iki oğlu olan Muhammed ve İbrahim ile yola çıktığını söyler.
- Ebû Mihnef’in eserinde Müslim Kûfe’ye gitmeden Medine’ye uğrayıp ailesiyle vedalaşır. Şadi Meddah’ın eserinde ise oğullarını hemen yanına almasından Müslim’in ailesinin de Mekke’de olduğunu anlıyoruz.
- Ebû Mihnef’in eserinde Müslim Kûfe’ye gelince ilk olarak muhtar’ın evine giderler. Yeri tespit edilince Hani’nin evine yerleşir. Orası da tespit edilince Tav’a’nın evine yerleşir. Müslim’i direkt Hani’nin evine götürürler. Oradan Kadı’nın evine geçer.
- Ebû Mihnef Müslim’in çocuklarını yanına almasından ve çocukların ölümünden bahsetmezsen Şadi Meddah bu durumu anlatır.
- İki eserde de Müslim’in yakalanışı ve öldürülüş şekli farklıdır.
- İki eserde Numan’ın Kûfe valiliğinden alınma şekli ve Ubeydullah b. Ziyad’ın Kûfe valiliğine getirilme şekli farklıdır.
- İki eserde de Hani ve Muhtar’ın akıbetleri farklı yol izlenerek anlatılmıştır.

Ebu Mihnef’in rivayetine göre Abdullah b. Zübeyir sık sık Hz. Hüseyin’in yanına giderek onu Kûfe’ye gitme konusunda cesaretlendiriyordu. Çünkü Hz. Hüseyin Hicaz halkı için çok önemliydi ve o burada olduğu sürece kimse Abdullah’a biat etmeyecekti. Abdullah b. Abbas Hz. Hüseyin’in Kûfe’ye gidişini desteklemiyor onu uyarıyordu. Birçok kişi Hz. Hüseyin’i uyarır ancak Hz. Hüseyin kararından vazgeçmemektedir. Yola koyulurlar.

Ten'im'de Bahir b. Rîsan el-Himyerî'nin Yezid b. Muaviye'ye gönderdiği kervanla karşılaşılır. Kervanda kıymetli eşyalar vardır. İmam Hüseyin eşyalara el koyar ve kervanın deveçilerine kiralarının her şekilde verileceğini belirterek mecburi olmayan çağrıda bulunur. Dedikini de yaptı. Yola devam ederler ve Sifah'a ulaştıklarında şair Ferazdak ile karşılaşılır. İmam Hüseyin şairden Kûfe'nin durumunu sorar. O da onun tarafında olduklarını söyler. İmam Hüseyin Hacı adındaki konağa vardığında Kûfe halkı için yolda olduğunu haber veren ve işlerini düzene koymalarını söyleyen bir mektup yazarak Kays b. Mushir es-Saydavî ile gönderir. Kays b. Mushir es-Saydavî yolda yakalanır ve Ubeydullah b. Ziyad'ın yanına gönderilir. Ubeydullah Kays'a sarayın üstüne çıkıp Hz. Hüseyin'e küfretmesini söyler. O da sarayın üstüne çıkar ve Hz. Hüseyin'e övgü yağdırarak Hz. Hüseyin'in mesajını halka iletir. Onu sarayın üstünden atıp öldürürler. Hz. Hüseyin ve kabilesi yolda Abdullah b. Muti ile karşılaşılır. Abdullah gitmemeleri için onları uyarır ancak Hz. Hüseyin dinlemeden yoluna devam eder. Yolda Züheyr b. Kayn Hz. Hüseyin'e katılır. İlerledikçe İmam Hüseyin Abdullah b. Buktur el-Himyerî'yi Müslim b. Akil'e gönderir. Fakat Husayn b. Temim'in askerleri onu yakalayıp Ubeydullah'a götürür. Ubeydullah Kays'tan istediklerini Abdullah'tan da ister ve Abdullah da Kays gibi Hz. Hüseyin'e övgüler yağdırır. Abdullah'ı öldürürler. Hz. Hüseyin ve yarenleri yoluna devam ederken Kûfe'den gelenlerden Müslim ve Hâni'nin şehit edildiği haberini bir Kûfeliden alırlar. Hz. Hüseyin taraftarlarından olan Abdullah b. Suleym ile Muzri b. Muşmaill yolda Hz. Hüseyin'e katılırlar. Kûfeli adamın verdiği haber üzerine Hz. Hüseyin'e ailesini alıp geri dönmesi gerektiğini, Kûfelilerden ona hayır gelmeyeceğini söylerler. O esnada Akil b. Ebu Talib'in oğulları kardeşlerinin intikamını almaya ve şehit olmaya yemin ederler. Hz. Hüseyin de "Bundan sonra yaşamın bir hayrı yoktur." diyerek davasında kararlılığını dile getirmiştir. Sonra sabahı bekleyip yollarına devam etmişlerdir. Süt kardeşi Abdullah b. Buktur'un da şehadet haberi ulaşmıştır. Sonra Hz. Hüseyin insanlara Müslim'in, Hâni'nin ve Abdullah'ın öldüğünü söyleyip taraftarlarının kendisinden ayrıldığını söyler. Şimdi gitmek isteyenlerin gitmesi çağrısında bulunur. İnsanlar dağılmaya başlar. Hz. Hüseyin'in yanında sadece Medine'den beri yanında olanlar kalır. İlerlemeye devam eden Hz. Hüseyin ve yarenleri karşı tarafın ordusunu uzaktan görürler. Onların bulamayacakları yöne doğru yol alırlar. Bir yerde durup çadır kuracak oldular ki süvariler yine görünür. Hür b. Yezit et-Temimî el-Yerbuî komutasındaki bin kişilik süvari ordusu gelerek İmam Hüseyin ve taraftarlarının karşısında durdular. İmam Hüseyin ve taraftarları da sarıklarını bağlamış silahlarını kuşanırlar. Bunun üzerine İmam Hüseyin yanındakilere gelenlere ve onların atlarına su verip susuzluklarını gidermelerini tembih eder. Hür adamlarıyla namazı Hz. Hüseyin'in ardında kılarlar ve ona uyarlar. Sonra herke yerine çekilir. İkinci namazı da aynı şekilde kılınır. Hz. Hüseyin namazdan

sonra Hürri ve ordusuyla konuşur. Hürri Kûfelilerin çağrı mektubundan haberlerinin olmadığını söylerler. İmam mektupları gösterir. Hürri mektup yazanlardan olmadıklarını, onu Ubeydullah'a götürmekle görevlendirildiklerini ifade eder. Hz. Hüseyin bunun gerçekleşmeyeceğini söylemesi ve tartışma olması sonucunda Hürri "O zaman öyle bir yol bul ki ne geri dönebilesin ne ben seni Ubeydullah'a götüreyim ne de seninle savaşmak gibi kötü bir işe girişeyim." der. İmam Hüseyin yine de onlardan biat ister. Hürri ve ordusu ile Hz. Hüseyin ve taraftarları Hürri ile yollarına devam ederler. Bu esnada Kûfe'den gelenler de Hz. Hüseyin'e katılırlar ve Kays'ın şehadetini bildirirler. Hz. Hüseyin konakladıklarında uykuya dalar ve rüya görür. Uyandığında oğlu Ali Ekber rüyasında ne gördüğünü sorar. O da ölümün kendilerine doğru geldiğini gördüğünü söyler. Ali Ekber babasına "Biz hak üzere değil miyiz?" diye sorduğunda İmam Hüseyin "Hak üzereyiz." der. Bunun üzerine Ali Ekber "O halde korkumuz yoktur. Hak üzerine öleceğiz!" diye yanıt verir. Hz. Hüseyin Ali Ekber'e dua eder. İmam Hüseyin sabah namazını kıldıktan sonra Hürri'nin ordusundan ayrılmak amacıyla ashabıyla atına binerek sola doğru hareket ederler. Hürri ve ordusu onları engellemek istedi. İki grup da sağa sola savrularak bir süre ilerlediler. Sonunda Neyneva'da konaklamak durumunda kaldılar. O esnada Kûfe tarafından bir süvari gelir. Süvari Hürri ve ordusuna selam verirken Hz. Hüseyin ve taraftarlarına selam vermedi. Hürri'e Ubeydullah tarafından bir mektup getirmişti. Mektupta Ubeydullah, Hürri'e mektup kendisine ulaşır ulaşmaz Hz. Hüseyin ve taraftarlarını baskı altına almasını, onları otsuz ve susuz bir yerde bulundurmasını emrediyordu. Mektubu geriten elçi Malik b. Nusayr el-Beddî de Hürri'nin yanında kalacaktı. Hürri mektupta yazanları İmam'a söyledi. O da "Bırak da burada ya da korunmaya elverişli olan başka yerde konaklayalım." diyince Hürri bunun olmayacağını çünkü elçinin kendini izleyeceğini söyledi. Züheyr b. Kayn, İmam'a "Asker sayıları azken savaşalım." Dediğinde Hz. Hüseyin bunu kabul etmemiş, savaşı kendisinin başlatmayacağını söylemiştir. Bu durumda Züheyr bayındır olan Akr'e gitmeyi teklif eder.

Daha sonra oraya gittiler. Bunun ardından Ömer b. Sa'd b. Vakkas 4.000 kişilik bir orduyla buraya geldi. Ömer b. Sa'd Hz. Hüseyin'e elçi göndererek onun neden buraya geldiğini sordurur. Hz. Hüseyin "Sizin insanların beni çağırıldı, istemiyorsanız geri dönerim." diyince Ömer b. Sad savaşmak fikrinden uzak olduğu için Ubeydullah'a Hz. Hüseyin'in dediklerini içeren mektup yazar. Ubeydullah da Hz. Hüseyin'den biat beklediğini belirten bir mektup yazıp Ömer b. Sa'd'a gönderir. Bu mektup üzerine Ömer b. Sa'd, Hz. Hüseyin'e görüşme talebinde bulunur, görüşürler. Bu görüşme sonrası kimseye bir şey söylenmediği için insanlar ne konuşulduğuna dair fikirler öne sürüyorlardı. Bu görüşmenin ardından Ömer b. Sa'd

Ubeydullah'a bir mektup daha yazar. Hz. Hüseyin'in ilk yerine dönme ya da onu Müslümanların sınırından istediğimiz bir sınıra gönderme fikrini sunduğunu belirtir. Ubeydullah mektubu okuyunca fikri kabul eder. Ancak Şimr b. Zilcevşen onu bu kararından vazgeçirir. Ubeydullah, Ömer b. Sa'd'a Hz. Hüseyin ve taraftarlarının biat etmediği takdirde onları öldürmesini emreden ve kendisinin de dediklerini yapmayacaksa kenara çekilmesini ve orduyu Şimr b. Zilcevşen'e bırakmasını söylediği bir mektup gönderir. Bu mektubu Ömer b. Sa'd'a ulaştırma görevi de Şimr'e verilmiştir. Şimr'in yeğenleri de Hz. Hüseyin tarafındadır ve Ubeydullah'tan onlar için aman ister. Ubeydullah da verir ve onlara da mektup yazıp gönderir. Şimr, Ömer'e mektubu ulaştırdığında Ömer bu işi olumsuz çevirenin Şimr olduğunu anlar ve ona beddua eder. Orduyu da Şimr'e bırakmaz. Şimr'in yeğenleri de amanı kabul etmeyip Hz. Hüseyin'in yanından ayrılmadılar. İbn Ziyad'dan tekrar Ömer b. Sa'd'a tekrar mektup gelir. Hz. Hüseyin ve yarenlerine asla su vermemesini emreder. Çünkü Osman b. Affan'a da öyle yapıldığını öne sürerek bir bakıma Hz. Osman'ın kendince intikamını alır. Böylece Ömer b. Sa'd, Amr b. Haccac'ı beş yüz atlıyla Fırat Nehri'nin etrafına yerleştirir. Bu olay Hz. Hüseyin'in şehadetinden üç gün önce gerçekleşir. Hz. Hüseyin ve ashabının susuzluğu artınca Nafi b. Hilal su almak için arkadaşlarıyla Amr'ın karşısına dikilir. Amr ile çarpışırken Nafi'nin bazı askerleri su tulumlarını doldururlar. Ubeydullah'ın ordusundan bir kişi yaralanarak ölür. Bu çarpışmaya rağmen su tulumlarını İmam Hüseyin'e ulaştırmayı başarırlar. Bu geceden sonra Ömer b. Sa'd ikinci namazının ardından Ömer b. Sa'd ve ordusu saldırıya geçer. Bu sırada kız kardeşi Hz. Zeynep, Hz. Hüseyin'e esleri duyup duymadığını sorar. O da rüyasında Hz. Peygamber'i gördüğünü ona doğru gittiğini söylediğini aktarır. Hz. Zeynep feryat eder. Abbas orduya doğru yirmi kişiyle gider ve ne istediklerini sorar. Onlar da Ubeydullah'ın emrinin altına girmelerinin zorunlu olduğunu söylerler. Abbas Hz. Hüseyin'e ordunun dediğini ilettiğinde Hz. Hüseyin yarın sabaha kadar ibadet etme amacıyla süre istedi. Ömer b. Sa'd bu süreyi verdi. Ömer b. Sa'd tarafından bir elçi gelip yarın teslim olurlarsa Ubeydullah'a götürüleceklerini olmazlarsa kendi başlarına bırakılmayacaklarını ilettiler. Hz. Hüseyin'in oğlu Ali Ömer b. Sa'd döndükten sonra Hz. Hüseyin'in ashabını topladığını söyler. O sırada Ali hastadır ve babasının konuşmalarını onlara yaklaşıp dinler. Hz. Hüseyin burada yarenlerine çekip gidebileceklerini, onlardan razı olduğunu belirtir. Kimse gitmek istemez. Akil'in çocukları da burada Hz. Hüseyin'i yalnız bırakmayacaklarını ifade ederler. Hz. Hüseyin'in oğlu Ali hasta olduğu için halası Zeynep başındadır. Hz. Hüseyin'in şehit olacağını haber veren şiir okuduğunu duyarlar. Ali kendisini tutar ancak Zeynep dayanamaz Hz. Hüseyin'in yanına gidip feryat eder. Hz. Hüseyin'le arasında geçen diyalogdan anlaşılacağı üzere Hz. Hüseyin şehit olma konusunda istekli değildir, onun için zorunluluktur. Hz. Hüseyin çadırların güvenliğini

sağlamak ister. Onları birbirine yakınlaştırır etrafına hendek kazar ve hendekleri kamışla, odunla doldurur. Ömer'in ordusu sabah hazırlığını yapmış Hz. Hüseyin ve taraftarlarının üzerine doğru yürümektedir. Ordu çadırların etrafında yanan ateşi görünce geri çekilir. Şimr b. Zilcevşen Hz. Hüseyin'e saygısızca sözler sarf edince Müslim b. Avsece okuyla Şimr'i vurmak ister. Ancak Hz. Hüseyin savaşı ilk başlatan olmak istemediğinden buna izin vermez. Hz. Hüseyin, Ubeydullah'ın ordusunun karşısında özür içerikli hutbe verir. Hz. Hüseyin tarafındaki bunu duyan kadınlar daha feryat figan ağlamaya başlarlar. Hz. Hüseyin onların susmasını emreder. Kadınlar susunca Hz. Hüseyin Allah'a hamd ve sena ederek hutbesine devam eder. Onlara kim olduğunu, ailesinin kim olduğunu, Hz. Peygamber'in kendisine olan sevgisini hatırlatır. Şimr b. Zilcevşen Hz. Hüseyin'in diliyle ibadet ettiğini söyleyerek onun konuşmasını böler. Aralarında küçük bir münakaşa yaşanır. Daha sonra Züheyr b. Kayn hutbe vermeye başlar. Şimr ok atarak onu da susturur. Hürri pişmanlığını dile getirip karşı taraftan ayrılarak Hz. Hüseyin'in safına geçer. Ömer b. Sa'd Hz. Hüseyin'le savaşmaya karar verince Kûfe ordusundaki Yezid b. Ziyad'da beraber geldiği ordusundan ayrılıp İmam Hüseyin'e katıldı. Bu Hürri'ün verdiği hutbe ile gerçekleşti.

Şadi Meddah ise bu hadiseleri farklı şekillerde anlatır. Onun eserinde Hz. Hüseyin yarenleriyle yola koyulduğunda kervanla karşılaşır. Kervan Kûfe halkının döneklik ettiğini söyleyerek Müslim ve Muhtar hakkında bilgi verir. Kervan'dan Züheyr de Hz. Hüseyin tarafına geçer. Ubeydullah, Hz. Hüseyin'in geldiğini haber alınca Numan'a ne yapması gerektiğini sorar. Numan asker göndermesini teklif eder. Ordunun başına geçme görevi Hürri'e verilir. Hürri ve askerleri Kerbela'ya ulaşır ve orada Fırat Nehri'nin geçiş noktalarını tutarlar. Hz. Hüseyin ve taraftarları Kerbela'ya ulaşınca orduyla karşılaşırlar. Hz. Hüseyin, Kasım adında bir yarenini orduya göndererek ne istediklerini sordurtur. Hürri'de Hz. Hüseyin için geldiklerini onu alıkoyacaklarını söyleyince Kasım Hz. Hüseyin'e gidip durumu haber verir. Hz. Hüseyin ve beraberindekiler geri çekilip konaklayacakları yere karar verirler. Hz. Hüseyin atından inip bir avuç toprak koklar. "Burada konaklayalım, alnımıza ne yazılmışsa görelim." der. Kerbela'da konaklarlar. Ubeydullah'ın adamları da kibriyle ünlü Ömer b. Sa'd'ı çağırmaya karar verirler. Ubeydullah Ömer'e valilik verir. Hz. Hüseyin'i biate davet etmesini söyler. Aksi halde öldürmesini emreder. Ömer ailesiyle istişare eder. Ailesi onaylamadığı halde gitmeye karar verir. Ömer Hz. Hüseyin'i biate davet eder yoksa onu öldüreceğini belirtir. Ömer Hz. Hüseyin ve taraftarları suya ulaşmasın diye suya ulaşma yolunu askerlerle çevirir. Ömer ve askerleri gelince Hürri olayın buralara varacağını tahmin etmediğini belirtip, yol vermediği için pişman olduğunu söyleyip, tövbe ederek Hz. Hüseyin'in tarafına geçer. Ömer'le Hürri Hz. Hüseyin için

tartışırlar. Hürri'ün, Hz. Hüseyin'in tarafına geçtiğini duyan Ubeydullah çok korkar. Şimr'e bu işi başarıyla tamamlarsa Rey valiliğini ona vereceğini söyledi. Şimr hemen suyun etrafındaki asker sayısını artırdı. Hz. Hüseyin yanındaki 72 pehlivana hendek kazmalarını söyledi. Karşı tarafın ordusu süvari haline geçer ve Hz. Hüseyin'e yanaşırlar. İki gündür Hz. Hüseyin ve taraftarları su içmemişlerdir. Hz. Hüseyin karşı ordunun amacını anlayınca yarenlerine geri dönmeleri için çağrıda bulunur. Onlara dedesi Hz. Muhammed'in Kerbela savaşının olacağını kendisine zaten önceden kendisine söylediğini ifade eder. Hz. Hüseyin taraftarları gitmemeyi tercih ederler ve ona övgü sunarlar. Hz. Hüseyin onlara dua eder. Hz. Hüseyin Muhtar'ın oğlu Muhammet'i çağırıp karşı tarafa ne istediklerini sormak için görevlendirir. Onların mektup yazıp kendilerini çağırdığını açıklar. Muhammet gelip onlarla konuşunca ordudakiler birbirlerine öfkelenir, pişman olurlar. Ömer Hz. Hüseyin'in Yezit'e biat etmesi sonucunda istediği tüm malın mülkünü ona verileceğini söyler. Muhammet buna tepki göstererek Hz. Hüseyin'in yanına döner. İki grup arasında münakaşalar devam eder. Ertesi sabah Ömer'in komutasındaki askerler hazırlanır. Bu savaşın başlayacağını göstergesidir. Hz. Hüseyin savaş olacağını anlayınca savaşamayacak durumda olan yaşlı adamı geri gönderir. Bu gruptan sağ kurtulan sadece odur. Diğerlerine de tekrar gitmelerini söyledi ancak kimse bir yere gitmedi. Hendeği odun ile doldurdular. Ömer'in ordusu ateşi görünce askerlerine geceye kadar durmalarını söyledi. Hz. Hüseyin ve yarenleri beş gündür su içmemişlerdi.

Görüldüğü üzere iki eserin savaş öncesi durumlarında da farklılıkları vardır. Bunlar özetle şu şekilde sıralanabilir:

- Hz. Hüseyin'in yolda kervanla karşılaştıklarında kervana karşı tutumunun iki eserde de farklı seyretmesi
- Ebû Mihnef'in eserinde yolda Şair Ferazdak ve başka kişilerle karşılaşırken Şadi Meddah'ın eserinde bu karşılaşmalara yer verilmemesi
- Hz. Hüseyin'in Ebu Mihnef'in eserinde oğlu Ali Ekber'le ve kız kardeşi Zeynep'le olan diyalogunun Şadi Meddah'ın eserinde olmaması
- Ebû Mihnef'in eserinde Hz. Hüseyin'in öleceğini gördüğü rüya ile anlaması, Şadi Meddah'ın eserinde ise Kerbela'da savaşacağını haberinin önceden kendisine Hz. Peygamber tarafından verilmesi
- Susuz bırakılma olayı farklılıkları
- Ebû Mihnef'in eserinde hendek kazılmasının amacı çadırları korumak olarak ifade edilirken Şadi Meddah'ın eserinde kazılan hendekler sadece çadırları değil hepsini koruma amacıyla geçkazılmaktadır

- İki eserde de farklılaşan Ubeydullah'ın askerlerinin tutumları, görev ve karakterleri

Ebû Mihnef'in eserinde konu şu şekilde devam etmektedir: Ömer b. Sad, Hz. Hüseyin ve ashabına saldırmaya başlar. Oku ilk atıp savaşı başlatan kişi odur. Şadi Meddah'ın ifadesine göre ise Hz. Hüseyin savaş anından ilk verdiği hutbe sırasında karşı taraftan ok yağmuru çoktan başlamıştır. Hz. Hüseyin'in atı Edhem vurulur ve yere yıkılır. Savaş anı iki eserde de Hz. Hüseyin'in vurulan askerlerinin vurulma anını anlatır. Ebû Mihnef herkese ve ayrıntılara değinmezken Şadi Meddah çok sayıda kişinin şehadet anına birçok kahramanlıklar yükleyerek abartılı ve ayrıntılı şekilde ele alır. Ebu Mihnef'in rivayetine göre İmam Hüseyin otururken süt emen oğlunu yanına getirirler. İmam Hüseyin onu kucağında oturtmuştur. Karşı taraftan Harmele b. Kâhil ya da Hâni b. Subeyt el-Hadramî okuyla çocuğun boğazını hedef alarak isabet eder. Bir süre sonra gözleri kamaştıran desenli giysisini istedi. Hz. Hüseyin'in yanına gelen asker geri dönüyordu. Çünkü Hz. Hüseyin'i şehit etmenin sorumluluğunu üstlerine almak istemezler. Malik b. Nuseyr el-Beddî el-Kindî öne atılıp İmam Hüseyin'in başına bir darbe indirir. Başındaki miğfer parçalanır. Hz. Hüseyin başka bir miğfer ister. Yeni miğferi başına koyup miğferin üstünü ipeksi bir yün kumaşla sardı. Üstüne cübbe giyip sakalını vesmeyle boyadı. Cesurca savaşıyordu. Ömer b. Sa'd Hz. Hüseyin'e yaklaşınca Hz. Hüseyin'in kız kardeşi Zeynep çıkarak "Ey Ömer b. Sa'd! Hz. Hüseyin öldürülürken sen izleyecek misin?" diye seslendi. Ömer ağlar bir şekilde yüzünü Zeynep'ten çevirdi. Hz. Hüseyin'e saldırdılar ve Sinan b. Enes Hz. Hüseyin'in başını bedeninden ayırdı, Havli b. Yezid el-Essebahi'ye verdi. Hz. Hüseyin'in üzerindeki kılıcı yağmalamaya başladılar. Şadi Meddah'ın eserinde ise bu olaylar şu şekilde nakledilir: savaşın ilerleyen zamanlarında bir çocuğun ağlama sesinin duyulduğu rivayet edilir. Hz. Hüseyin ağlayanın kim olduğunu sorduğunda "Ali Asgar'ın susuzluktan feryat figan ağladığı" cevabını alır. Hz. Hüseyin onu kucağına alır ve su istemek için meydana getirir. Yedi gündür su içmediğini söyler. Naka adında biri küçük çocuğu ansızın ağzından vurur. Oğlanın oku ensesinden çıkınca Hz. Hüseyin ağlar. Daha sonraları Hz. Hüseyin orduya doğru bir hamlede bulunup tekrar çadırına döner. Yaralanmış, gücü kalmamıştı. Ubeydullah'ın ordusu Hz. Hüseyin'i şehit etmek için plan kurar. Hz. Hüseyin onların ortasında yalnız kalır. Zülcenah kimseyi okla vurulup düşmüş olan Hz. Hüseyin'in yanına bırakmaz. Hz. Hüseyin yere düşmüştür. Başını almak için yanına gelirler. Hz. Hüseyin gözlerini açar. Şimr'in kendisini öldüreceğini anlar. Çünkü Şimr, Hz. Peygamber'in Hz. Hüseyin'e kendisini şehit edeceği kişinin tarifine uyduğunu görür. Şimr'den su ister. Şimr vermez. Hz. Hüseyin kendi hançeriyle şehit edilmek ister. "Benim boğazımı Hz. Muhammed öptü. Ey vefasız! O hançer kesmez. Beni

ensemenden şehit et.” der. Hançeri alır Hz. Hüseyin’i orada şehit eder. Yer gök feryat eder. Cebrail, Mikail, İsrail sarığını atıp elbiselerini yırtar. Fatıma feryat eder. Şimr Hz. Hüseyin’in kesik başını Ömer’e getirir. Başı görenler feryat edip Şimr’e lanet eder. Görüldüğü üzere iki eserde savaş anında ve Hz. Hüseyin’in şehit edilişinde de farklılıklar meydana gelmektedir. Bunlar ana hatlarıyla şu şekildedir:

- Hz. Hüseyin’in küçük çocuğunun şehit edilirken hâlihazırdaki halleri
- Savaş anında şehit olan Hz. Hüseyin’in yarenlerine Şadi Meddah’ın fazla güç yüklemesi ve ayrıntıyla ele alması
- Hz. Hüseyin şehit edilmeden hemen önce durumundaki ve eylemlerindeki farklılıklar
- Hz. Hüseyin’in şehit edilişindeki farklılıklar
- İki eserde de Hz. Hüseyin’i şehit eden kişilerin farklı olması ve bedeninden ayrılmış başının farklı kişilere verilmesi.

Kerbela hadisesinin son bölümü Hz. Hüseyin’in şehit edilişinden sonra cereyan eden olaylardır. Ebu Mihnef son kısmı şu şekilde ele almıştır: Ardından Ubeydullah’ın ordusundakiler Hz. Hüseyin ve yarenlerinin kadınlarına ve mallarına yöneldiler. Değerli eşyaları ve develeri yağmaladılar. Bu esnada Şimr b. Zilcevşen yanındaki piyadelerle İmam Hüseyin’in mallarına saldırırlar. Orada hasta olan Zeynelabidin’i görürler. Ömer b. Sa’d çocuğu öldürmelerine, kimsenin kadınların çadırına girmesine izin vermeyip herkesin aldığı malları geri vermesini emretti. Hz. Hüseyin’in bedenini atlarla çiğnetirler. Sonra Ömer b. Sa’d kendi ölülerine namaz kıldırıp onları defnettirir. Aynı gün Hz. Hüseyin’in başını Havli b. Yezid ile Ubeydullah b. Ziyad’a gönderir. Saray kapalı olduğu için Hz. Hüseyin’in başını kendi evine götürür. Büyük bir leğenin altına koyar ve sabah olunca İbn Ziyad’a götürür. Ömer b. Sa’d Hz. Hüseyin’in şehit olan yarenlerinin başını da kesip topladıktan sonra toplam 72 başı kendisinin gitmesinden önce Şimr, Kays, Amr ve Uzra aracılığıyla Ubeydullah’a gönderir. Ardından Hz. Hüseyin’in tüm ailesini alarak yola çıkar. İbn Ziyad elindeki çubukla Hz. Hüseyin’in ön dişlerine vuruyordu. Zeyd b. Erkam tepki gösterir. Zeyd söylenerek dışarı çıkar. İmam Hüseyin’in kız kardeşleri, çocukları, hanımları Ubeydullah b. Ziyad’ın yanına getirildiklerinde kardeşi Zeynep çok eski bir elbisesini giyinir Cariyeleri tarafından etrafı sarılmış olarak köşeye geçti oturur. Ubeydullah “Şu oturan kadın kimdir?” diye üç kere sormasına rağmen Zeynep cevap vermez. Hz. Zeynep’in cariyelerinden biri cevap verir. Ubeydullah ve Zeynep münakaşaya girerler. Daha sonra Ubeydullah Hz. Hüseyin’in hayattaki oğlu Ali ile münakaşaya girer. Daha sonra İbn Ziyad İmam Hüseyin’in başını mızrağa takar ve Kûfe sokaklarında

dolaştırmalarını emreder. Namaz vakti geldiğinde halkın toplandığı camide İbn Ziyad minbere çıkıp Hz. Hüseyin’e hakaret eder. O sırada Hz. Ali’nin Şiilerinden olan Abdullah b. Afiş el-Ezdî el-Gamirî dayanamayarak laflarını Ubeydullah’a iade eder. Ubeydullah onu yanına istese de kabilesi onu alıp evine götürür. Ubeydullah yine de onu öldürtür. Sonra İbn Ziyad, Hz. Hüseyin ve ailesinin hazırlanıp Yezit’e gönderilmesi emreder. Ali’nin boynuna zincir bağlanmasını söyler. İmam Hüseyin’in, Ehli Beyt’inin ve ashabının kesik başları Yezit’in önüne koyulur. Yezit halkın içeri girmesine izin verir ve elindeki çubukla Hz. Hüseyin’in dudaklarına ve dişlerine vurur. Yezit karısına Hz. Hüseyin için yaş tutmasını söyler. İbn Ziyad’ın işi aceleye getirip onu öldürdüğünü ifade ederek ‘‘ Allah da İbn Ziyad’ı öldürsün.’’ der. Daha sonra Yezit makamına oturur ve Şam büyüklerini de çağırıp onları yanına oturtur. Daha sonra Hz. Hüseyin’in kadınlarının ve çocuklarının getirilmesini emreder. Yezit onların kötü durumunu görünce yine İbn Ziyad’a beddua eder. Hz. Hüseyin’in oğlu Ali ile Yezit münakaşaya tutuşurlar. Olaylar bu şekilde gelişirken Şam ehlinden bir adam Hz. Hüseyin’in kızı Fatıma’yı Yezit’e göstererek kendine hediye etmesini ister. Fatıma korkar ancak ablası Zeynep böyle bir şeyin mümkün olmayacağını söyleyip onu teskin eder. Adama da kimsenin böyle bir hakkı olmadığını söyler. Yezit öfkelenip buna hakkı olduğunu belirterek yapmak istese yapacağını ifade eder. Zeynep’le Yezit orada tartışırken adam isteğini yineler. Yezit adamı kovup ona beddua eder. Daha sonra kadınları müstakil bir eve yerleştirilmesini ve Ali’nin de onlarla birlikte olmasını emreder. İhtiyaçları giderilir. Muaviye ailesinin kadınları onları karşıladı ve beraber ağır yakıp ağladılar. İmam Hüseyin için yaş merasimi gerçekleştirdiler. Esirler Şam’dan çıkmak isteyince Yezit bu isteklerini de onlara saygı duyulmasını ve ihtiyaçlarının giderilmesini emrederek gerçekleştirdi. Sonunda Medine’ye vardılar. Onlarla herkesin şehit edildiği haberi de Medine’ye ulaştı. Kûfe ehlinden Hz. Hüseyin’i Kerbela’ya giderek ziyaret eden ilk insan da Ubeydullah b. Ziyad’a rağmen Ubeydullah b. Hür olur. Şadi Meddah’ın ifadesine göre ise Hz. Hüseyin’in ailesindeki kadınlar korkudan titreyip ağlıyorlardı. Ubeydullah’ın ordusu çadırları yağmalayıp darmadağın ettiler. Kadınları soydular. Ziyet eşyalarını aldılar. Ömer oraya gelip ‘‘Ey aşağılık topluluk!’’ diyerek bunları yapanlara tepki gösterdi. Hz. Hüseyin’in eşi Şehribanu eteğiyle küçük oğlunu saklamaya çalışıyordu. Yedi gündür su içmeyen hatunlara su getirdiler içirdiler. Hz. Hüseyin’in ailesinden olan kadınları develere başı açık şekilde bindirdiler. Şehitlerin başını mızraklara takarak ilerlerler. Devecilerden bir Harici Hz. Hüseyin’in karısına göz koyar. Deveci Hüseyin’in karısının üslerinde kalan son elbiseyi de çıkarmaya kalkışır. Hz. Hüseyin’in onu durdurmaya kalkışır. O da Hz. Hüseyin’in sağ elini keser. Hz. Hüseyin sol eliyle tutar, deveci sol elini de keser. Deveci kadının elbisesine yine davranınca yaşlı zırhlı bir kişi gelerek Hz. Hüseyin’i bağrına basar. Yine yaşlı nur yüzlü biri Hz. Hüseyin’in karısının yanına

gelir. Adamı uzaklaştırırlar. Bu ruhani kişilerin kişileri Hz. Ali ve Hz. Peygamber olduğu belirtilir. Şadi Meddah bu kısımları olağanüstülükler katarak devam ettirir. Şehitler kırk gece kaldılar. Oradaki Yahudiler her gece onları nurun aydınlattığını ve aslanların gelip onları beklediğini ileri sürerler. Onları gömme kararı alırlar yıkarlar ve gömerler. Hz. Hüseyin'in bedenini tanıyıp onun mezarına işaret koyarak onu ayrı gömerler. Şehitler kırk gece kaldılar. Oradaki Yahudiler her gece onları nurun aydınlattığını ve aslanların gelip onları beklediğini ileri sürerler. Onları gömme kararı alırlar yıkarlar ve gömerler. Hz. Hüseyin'in bedenini tanıyıp onun mezarına işaret koyarak onu ayrı defnederler. İki iğde ağacı getirip birini başına diğerini ayağına dikerler. Şehitlerin kabrinin çevresine duvar çekerler. O sırada Hariciler Kûfe'ye yaklaşır. Şimr Hz. Hüseyin'in başıyla beraber evine geldi. Şimr'in Sünni karısı bu duruma tepki gösterdi. Onun başını yıkayıp temizleyip ona hizmet etti. Şimr'i de terk etti. Sabah olunca mızraklara dikilmiş başlarla ve Hz. Hüseyin'in ashabıyla tekrar yola koyuldular. Hz. Hüseyin'in kesik başı ve perişan haldeki Ehli Beyt kadınları Ubeydullah'a getirilir. Muhtar'ı zincirlerle getirip Hz. Hüseyin'i ona gösterirler. Muhtar âh edip kendinden geçer. İntikam yemini eder. Onu tekrar zindana attılar. Ehli Beyt kadınlarının başları açık şekilde kesil başları da alarak tekrar yola koyulurlar. Yolda bir Rahip altın verme karşılığında Hüseyin'in başını ister. Baş manastıra getirince içeri nur dolar, melekler gelir. Hz. Hüseyin'in kesik başı başından geçenleri Rahip'e anlatır. Rahip ağlayarak Hz. Hüseyin'in başını yıkayıp ona hizmet eder. Hariciler tekrar manastıra gelip Hz. Hüseyin'in başını aldılar. Şehribanu hamiledir ve yolda çocuğunu doğurur. Çocuğun adını Mahsûm koyarlar. Çocuk çok yaşayamaz ve dünyadan gider. Adamlardan biri Ehli Beyt kadınlarına örtü verdi. Ancak Şehribanu'ya yetmedi. Onun başı açık kaldı. Saraya vardılar. Kesik başlar Yezit'e sunuldu. Daha sonra Yezit "Getirin o aşağılık tutaakları! diye emir verdi. Kadınlar ve çocuklar üzgün şekilde oturdular. Züheyr adında biri Yezit'e yaklaşıp kadınlardan birini ister. O da istediğini alabileceğini söyler. O da Ümmü Gülsüm'ün elini tutup çeker. Züheyr onun Fatıma'nın kızı olduğunu anlayınca Yezit'i aşağılayıp ona lanet eder. Zeynelabidin'in de Yezitle ağız dalaşına düşer. Cellat onu götürmeye niyetlenir ancak Ümmü Gülsüm bırakmaz. Zeynelabidin babasının başını geri ister. Yezit bu isteği olumlu karşılar. Babasının katilini ister ama kimse kim olduğunu söylemez. Yezid'in adamları Hz. Hüseyin'i öldürenin aslında kendisi olduğunu ifade ederler. Öfkelenen Yezit Hz. Hüseyin'i şehit edenlerin meydana götürülüp onlara eziyet edilmesini emreder. Onların burunlarını kulaklarını keserler. Yezit esirlere mal mülk teklif eder ancak onlar kabul etmezler. Zeynelabidin hutbe okumak ister. Yezit kabul eder. Zeynelabidin yedi yaşındadır. Minberin üstüne çıkar, tevhid okur. Resul'ü över. Kendisinin ve annesiyle kardeşlerinin durumlarından bahseder. Kerbela'da bahseder. Dedesinden ve amcasından bahseder. Kadınların başlarına

gelenlerden bahsedip yapanları aşığılar. Yezit'e lanet eder. Mescitte gürültü kopar ve Yezit korkar. Mervan Yezit'e bunları göndermesini söyler. Yezit onları Medine'ye gönderir. Artık Medine'de yaşarlar.

Görüldüğü üzere iki eserin son bölümlerinde de birçok farklılıklar bulunmaktadır:

- Kadınların Yezit'e kadar götürölüş şekillerindeki farklılıklar
- Hz. Hüseyin'in kesik başının Şadi Meddah'ın rivayetlerinde olağanüstü

ya da olağan birçok olay yaşaması

- Ebu Mihnef'in eserinde Ehli Beyt kadınlarının daha cesur olması
- Zeynelabidin'in Şadi Meddah'ın eserinde daha aktif olması
- Yezit'in Şadi Meddah'ın eserinde daha acımasız olması
- İki eserde de karakterlerin yaşadığı farklılıklar

şeklinde özetlenebilir.

SONUÇ

Aleviliğin doğuşu Alevi kolektif bilincinde yaratılış dönemine dayanırken bilimsel tarihi perspektife göre ise İslâmiyet öncesi Türk tarihine kadar uzanmaktadır. Kolektif bilinçteki doğuş fikri bilimsel veriler değil, daha çok mitolojik menkıbelere dayanmaktadır. Türkler Kerbelâ Hâdisesi'nin etkisinde kalarak İslâmî açıdan Ehli Beyt taraftarı olmuşlardır. Türk insanı Ehli Beyt soyuna mensup ailelerle gerek sahip çıkmasıyla gerek evlilikler yoluyla aile kurmakla İslam'ı kabul eden diğer milletlerden ayrışarak dedelik kurumunun oluşmasını sağlayıp dedelerin varlığını ve görevini kutsallaştırarak İslam'ın özünde yer ettirmeyi başarmışlardır. İslâmî mezhepler olan Şiilik ve Sünniliğin ayrımı dört halife dönemine kadar uzanmaktadır. Alevilik Türklerin Ehli Beyt'ten ve Şii kesimden etkilenmesiyle oluşmasına rağmen Şiilikten kesin çizgilerle ayrılmaktadır. Bu ayrışmanın sebebi tarihi, kültürel ve sosyolojik farklılıklardır. “Alevilik İslâm'ın Türk milletine ait yorumudur.” diyebiliriz.

Sözlük anlamı “Ali'ye mensupluk.” şeklinde olan “Alevi” kavramının tasavvuftaki karşılığı ise “Hz. Ali'yi sevgiyle anmak, ona saygı duyup bağlı olmak” tır. Hz. Ali'yi en önemli sahabe olarak gören ve ilk halifeliğin onun hakkı olduğunu düşünen kişileri nitelemek için kullanılmaktadır.

Geçmişte Türkmen toplulukları olan Aleviler on iki bölmeli kırmızı börkleri takmaktaydılar ve bu börkü takmak “Şeyh Haydar'a mensup olmak” anlamına gelmekteydi. Bu tarz kullandıkları börk ve serpuşları onların “Kızılbaş” diye adlandırılmasına kaynaklık etmiştir. Tarihteki bu “Kızılbaşlık” ifadesi günümüz “Alevilik” inanç sisteminin karşılığıdır.

Türk Aleviliği ve Türk Sünniliği temelde birleşmesinin yanında belirli noktalarda birbirinden ayrışmaktadır. Allah'ın birliğinin ve sonsuzluğunun kabulü, aynı peygambere imân etmeleri, kutsal kitap olarak Kur'an'ı kabul etmeleri, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar olan bütün peygamberlere inanmaları Alevilikle Sünniliğin ortak noktalarıdır. Ehli Beyt kavramının kapsamı, On İki İmam'a yükledikleri anlamlar, ikrâr vererek Alevi kimliğini kazanmaları, ibadet şekillerinin ve yerlerinin farklı olması gibi sebepler Aleviliği Sünnilikten ayırmaktadır.

Kerbelâ Hadisesi'nin temelleri Hulefâyi Râşidin dönemine dayanmaktadır. Halifeliğin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu düşünenler Hz. Ali'den önce seçilen halifelere tepkiliydiler. Bu tepkiler Hz. Peygamber vefat edince Peygamber daha defnedilmeden seçime gidildiği için meydana gelmiştir. Çünkü Hz. Ali seçim sırasında Hz. Peygamber'in defin işleriyle uğraşmaktadır ve Haşimoğullarının fikri alınmadan seçim gerçekleşmiş oldubittiye gelmiştir.

Daha sonraki iki halifenin iktidara gelmesi de Hz. Ali taraftarlarınca haksızlık olarak değerlendirilmiş, ayrışmalar ciddi bir boyut kazanmıştır. Hz. Hz. Osman'ın şehit edilişi de bu ayrışmaları keskinleştirmiştir. Hz. Ali'nin Hz. Osman'a olan tüm desteğine rağmen iktidarlık yarışı içinde olan Ümeyyeoğulları Hz. Osman'ın şehit edilmesinde Hz. Ali'yi suçlayarak onun üzerine gitmiştir. Hz. Ali şehit edilince de Hz. Hasan'ı da halifelikten alıkoymayı başarak halifelik makamını ele geçirmişlerdir. Muaviye bunları icra etmekle kalmamış, ölmeden önce oğlu Yezit'in iktidardaki yerini kesinleştirmiştir. Bu haksızlığa karşı çıkıp Yezit'e biat etmemek isteyen ve hilafetin kendi hakları olduğunu savunan Hz. Hüseyin, Kûfelilerin yanlarına gitmesi için adeta yalvaran çağrılarıyla Kûfe'ye gidip Yezit'e karşı durmayı amaçlamıştır. Ancak Kûfelilerin sözünden dönmesiyle Hz. Hüseyin yarı yolda kalmış, daha Kûfe'ye varamadan Kerbela topraklarında yanındaki yarenleriyle Yezit ordusu tarafından şehit edilmişlerdir.

Hz. Hüseyin ve taraftarlarının şehit edildiği Kerbelâ bölgesi Bağdat'ın yaklaşık 100 km güneybatısında olmakla Kûfe'ye 70 km uzaklıktadır. Kerbelâ sözcüğünün kökeninin ne olduğu hakkında tartışmalar bulunmasına karşın tam olarak nereden ve nasıl geldiği hakkında bir görüş birliğine varılamamıştır.

İslam tarihinin en acı hadiselerinden biri olan Kerbelâ Vakası sözlü yazılı eserlere konu olmuştur. Bu eserlerin varoluş amaçları sadece olayın unutulmamasını sağlamak değil, halkın kinini canlı tutup Yezit'e ve onun taraftarlarına tepki göstermektir. Bu eserler zamanla müstakilleşerek “Makteli Hüseyin” adı altında edebiyattaki yerini almıştır.

Maktel sözcüğü Arapçadaki “katl” kökünden gelmektedir. Anlamı ise “katledilen yer”dir. “Makteli Hüseyin” tamlaması da buradan gelmektedir. Kısaca Makteli Hüseyin, Hz. Peygamber'in torunu ve Ali'nin oğlu olan Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da yaşadığı elem hadiseyi anlatan bağımsız türdeki eserlerin ortak adıdır.

İlk Makteli Hüseyin Arap edebiyatının da ilki olan Ebû Mihnef'in “Maktelü'l-Hüseyn”i kabul edilmektedir. Fars edebiyatının ilk Makteli Hüseyin'i olarak Hüseyin Vaizi Kâşifi'nin Ravzatü's-Şüheda'sı, Türk edebiyatının ilk Makteli Hüseyin'i olarak ise Şadi Meddah'ın “Makteli Hüseyin”i kabul edilmektedir. Söz konusu eserlerden Kerbelâ vakasına en yakın tarihte yazılmış olanı Ebû Mihnef'in eseri olmakla birlikte kendinden sonra yazılan birçok Makteli Hüseyinlere kaynaklık ettiği bilinmektedir.

Bu üç eserden Ebû Mihnef'in “Maktel'ül-Hüseyn”i ne yazık ki günümüze kadar ulaşamamıştır ve elimizde hiçbir nüshası da mevcut değildir. Çalışmamızı oluştururken faydalandığımız Ebû Mihnef'e ait olan Makteli Hüseyin, Taberi'nin Tarihu'l-Ümem ve'l-

Mülûk, Ebû'l-Ferec-i İsfahanî'nin Makatilu't-Talibiyyîn, Şeyh Müfid'in El-İrşad ve Sıbt b.Cevzî'nin içinde bulunan Ebû Mihnef'in aktardığı İmam Hüseyin ile ilgili bilgilerin derlenmesiyle oluşturulmuştur. Fars edebiyatının ilk Makteli Hüseyin'i olan Hüseyin Vaizi Kâşifi'nin Ravzatü's Şüheda'sının Türkçe karşılığı "Şehitler Bahçesi" olup ülkemizde bilinen on bir nüshası vardır. Yurt dışında bazı kütüphanelerde de yazmalarının bulunduğunu bilmekteyiz. Türk edebiyatının ilk Makteli Hüseyin'i olan Şadi Meddah'ın Makteli Hüseyin'inin kaynağının Ebû Mihnef olduğunu müellifi bizzat söylemektedir. Eserin yedi nüshası bulunmaktadır.

Ebû Mihnef'in eserinde Hz. Hüseyin'in vahşice şehit edilmesi ümmetin bölünmesinin ve Ehli Beyte karşı yapılan zulmün sembolik sebebi olduğunu görmekteyiz. Bu eserde ders vermek ya da halkı coşturmak amacından ziyade tarihi bilgi aktarmak amacı olduğunu anlamaktayız. Burada geldiği için pişman olup dönmek isteyen Hz. Hüseyin'in, bu yoğun isteğine karşılık inandığı dava uğruna Yezit'e biat etmemiş ve inandığı yoldan dönmemiştir. Bu bizde Alevi bakış açısını çağrıştırmaktadır.

Hüseyin Vaizi Kaşifi'nin eserinde ise Hüseyin'in kanı kalpleri temizlemektedir. Burada Hz. Hüseyin tüm yaşananlara rağmen affedici roldedir. Kitap öğüt verici niteliktedir ve ders çıkarmayı amaçlar. Bu açıdan kitabın Sünni eğilimle bittiği görüşünü ileri sürebiliriz.

Şadi Meddah ise Hz. Hüseyin'i Allah'a kendini tam teslim etmiş şekilde yansıtmıştır. Bu eserde Hz. Hüseyin üzerinden zulme boyun eğmemek ve sonuç ne olursa olsun sabırla Allah yolunda kalmak öğütlenir. Sünni-Osmanlı toplumunda kaleme alınan kitapta Alevi-Bektaşî anlayışın hâkim olduğunu iddia edebiliriz. Ayrıca eser halkın duygularını harekete geçirecek şekilde coşkun bir dille yazılmıştır. Buradaki amacın halkın Ehli Beyt sevgisini diri tutmak olduğunu söyleyebiliriz.

Üç eserin konuya giriş ve başlama şekli, üslupları, yazarların konuda geçen kişilere ve gruplara hitapları, Hz. Hüseyin'in şehitliğine yükledikleri anlamlar, Kerbelâ Hadisesi gerçekleşirken orada bulunan Hz. Hüseyin taraftarı kadınların aktifliği farklı olsa da Kerbelâ Hadisesi gerçekleşirken izlenen olaylar sıralaması ve olayların gelişimi genel olarak aynı şekilde ilerlemektedir.

Üçünü değerlendirdiğimizde Ebû Mihnef'in mezhebî kimliğini de göz önünde bulundurarak Şii eğiliminin Sünni eğilimden fazla olduğunu söyleyebiliriz. Hüseyin Vaizi Kaşifi'nin de sadece ders verir nitelikte yazmış olması bizi Sünni bakış açısıyla yazılmış olunabileceği düşüncesine götürüyor. Şadi Meddah ise en çok coşkun dil kullanan Yezit'i ve

çevresindekileri lanetleyen, onlara ağır hakaretler içeren söylemler bulunmasına rağmen eseri kaleme aldığı coğrafyayı hesaba katacak olursak Osmanlı-Bektâşî bakış açısıyla yazmış olabileceğini iddia edebiliriz.

Son olarak Kerbelâ hadisesinin gerçekleşmesine en yakın tarihte kaleme alınan Ebû Mihnef'in "Maktelü'l-Hüseyn" iyle ondan uzun yıllar sonra yazılmış olan Türk edebiyatının ilk Makteli Hüseyin'i olan Şadi Meddah'ın "Makteli Hüseyin"ini kıyasladığımızda Şadi Meddah'ın kaynak olarak Ebû Mihnef'i göstermesine rağmen Kerbelâ hadisesinin oluşum sıralamasının aynı olduğunu ancak sıralama verilirken olayların farklılaştığını görmekteyiz. Bu farklılıklar olayların seyrini değiştirmekle sadece olayları yaşayan isimlerin olay örgüsü gerçekleşirken yaşadıkları, verdiği tepkiler şeklinde değişiklik göstermektedir. Bazı kısımlarda olay akışında kişilerin değiştiğine de rastlamaktayız.

Sonuç olarak Makteli Hüseyin türünün ilk örneği olan Ebû Mihnef'in "Maktelü'l-Hüseyn"i kendisinden sonra yazılmış olan Makteli Hüseyinlere kaynaklık etmesine rağmen kıyasladığımız eserler arasında farklılıkların söz konusu olduğunu görmekteyiz. Bunun sebepleri yazarların mezhepleri ve bakış açıları, yazarların eserleri yazma amaçları, yazarların mensup olduğu kültürler ve milletler, eserlerin yazılış tarihleri arasındaki uzun süreçler ve eserlerin yazıldığı tarihlerin Kerbelâ Olayı'nın meydana geldiği tarihe olan uzaklıkları olarak sıralanabilir. Yazılış tarihinin Kerbelâ Olayı'na en yakın olması gerekçesiyle en sahih bilgilerin Ebû Mihnef'in "Maktelü'l-Hüseyn"inde bulunduğunu ileri sürebiliriz.

KAYNAKÇA

- Açıkel, Yusuf (2009). *Ehl-i Beyt*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Akıncı, Ahmet Cemil (1966). *Hız. Ali*. İstanbul: Üç Dal Neşriyat.
- Akkoyunlu, Adil (2014). *Hız. Hüseyin Fırat-Kerbela*. İstanbul: Çıra Basın Yayın Ltd. Şti.
- Akkuş, Metin (2007). *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası-Edebi Türler ve Tarzlar*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Al-Ezzi, Ahmed Ali Hussein (2022). *Sünni ve Şii Tefsirlerde Ehl-i Beyt (On İki İmam) Rivayetlerinin Tespit ve Tahlili*. (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı.
- Algül, Hüseyin (1995). "Fedek". *TDVİA*. C. 12, ss. 293-294. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Alp, Gökhan (2020). Türk Edebiyatında Kerbelâ Hadisesi: Konuyu Kendi Realitesine Uygun Konumlandırma Çabası -Eksiklikler, Tespitler, Literatür. *International Journal of Filologia*, (4), ss.56-90.
- And, Metin (2002). *Ritüelden Drama: Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aycan, İrfan (2018). *Saltanata giden yolda Muâviye b. Ebî Süfyân*. Otto Yayınları.
- Aydoğdu, Yunus ve Fatih Tekin (2024). Aleviliğin Tarihsel Süreci ve Düşünsel Temelleri. *Alevilik - Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (3), ss. 82-96.
- Ayyıldız, Mehmet Ali (2019). *Hız. Ali'nin Hayatıyla İlgili Farklı Rivayetlerin Tespiti ve Değerlerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Azimli, Mehmet (2007). Hulefa-i Raşidin Dönemi Halife Seçimleri. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7(1), ss.35-59.

Azimli, Mehmet (2009). Hz. Peygamber'in Hastalığından Kuran'ın Cemine Kadar Meydana Gelen Bazı Olaylar Üzerine Mülâhazalar. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, (1), ss.67-80.

Bakhtyar, Mohammed (2023). *Belâzürî'nin Ensabü'l-Eşraf'ında Ebu Mihnef'in Hz. Ali ile İlgili Rivayetlerinin Analitik ve Karşılaştırmalı İncelenmesi*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı.

Cevizci, Ahmet (2013). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Çağlama, Özge (2020). Harekelî Bir Maktel-i Hüseyin Örneği. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (4), ss.194-212.

Çivi, Halil (2017). “Alevi İnancının Temel Değerleri”. İçinde Mehmet Dönmez (Ed.), *Avrasya Alevilik Araştırmaları Bulgaristan* (ss.61-70). Ankara: Sonçağ Yayıncılık.

Dalkıran, Sayın (2002). Alevi Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme. *EKEV Akademi Dergisi*, (10), ss.95-117.

Demirel, Özlem (2007). *Âşıkî'nin Maktel-i Hüseyin'i Üzerine Dil İncelenesi*. (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Demirel, Özlem (2012). Aşıkî ve Maktel-i Hüseyin'i. *Journal of Turkish Language and Literature*, (38), ss. 49-62.

Devellioğlu, Ferit (1999). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Dindar, Bilal (1992). “Şeyh Bedreddin Simâvî”. *TDVİA*. C. 5, ss. 331-334. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Dodangeh, Abdullah (2024). Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifi'nin Ahlâki Muhsinî Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, (21), ss. 27-62.

Dönmez, Mehmet (2011). *Sosyal Bütünleşme Açısından Alevilik (Malatya Uygulaması)* (Doktora Tezi) İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dönmez, Mehmet (2016). “*Sosyal Bütünleşme Açısından Kerbela Olayı*”. İçinde Mehmet Dönmez (Ed.), *Avrasya Alevilik Araştırmaları-1* (ss.87-98). Ankara: Sonçağ Yayıncılık.

Ebû Mihnef (2010). *Kerbela Vakası*. Çev. Nuri Dönmez. İstanbul: Keyser Yayınları.

Erkoçoğlu, Fatih (2010). Kutsal(laştırılmış) Bir Mekân: Kerbela (Osmanlı Hakimiyetinin Sonuna Kadar). *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(1), ss.277-320.

Eröz, Mehmet (1990). *Türkiye’de Alevilik Bektaşılık*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Esir, Hasan Ali (2012). Anadolu Sahası Mesnevilerinde Kerbela Vakası. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1), ss.43-64.

Fayda, Mustafa (1994). “Ebû Bekir”. *TDVİA*. C. 10, ss. 410-414. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Fayda, Mustafa (1998). “Hulefa-yi Râşidîn”. *TDVİA*. C. 18, ss. 324-330. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Fırlalı, Ethem Ruhi (1993). “Cemel Vak'ası”. *TDVİA*. C. 7, ss. 308-310. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Fırlalı, Ethem Ruhi (1996). “Gadîr-i Hum”. *TDVİA*. C. 13, ss. 279-280. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Fırat, Nurullah (2023). Hz. Osman’ın Hilafeti ve Yönetim Anlayışına Getirilen Eleştiriler. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (54), ss.345-366.

Genç, Süleyman (2007). Hz. Ali’nin Halife Seçimlerindeki Tutum ve Tavrı. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (DEÜİFD)*, (26), ss.121-150.

Gölpınarlı, Abdülbaki (2014). *Yeni Güzlâr-ı Hasaneyn Kerbelâ Vakası* (1. Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları.

Güder, Nesrin (1997). *Kastamonulu Şazi Maktel-i Hüseyin*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Gümüšoğlu, Hacı Dursun (2011). *Aleviliğin Kısa Tarihi ve Günümüze Yansımaları: Mehmet Eröz Armağanı*. Haz. M. Aksoy ve O. Yorulmaz. İstanbul.

Günel, Zeki (2000). İsfendiyar Bey. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 22, ss. 512-514). TDV Yayınları.

Güngör, Şeyma (2003a). “Maktel”. *TDVİA*. C. 27, ss. 423-424. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Güngör, Şeyma (2003b). “Maktel-i Hüseyin”. *TDVİA*. C. 27, ss. 424-425. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Hançabay, Halil İbrahim (2014). Hz. Osman’ın Halife Seçilmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, (58), ss.375-394.

Hançabay, Halil İbrahim (2019). Tarihî Rivayetlere Göre Hz. Hasan’ın Halifeliği. *İslami İlimler Dergisi*, 14(2), ss. 227-255.

Karadere, İsa (2020). *İslam Mezhepleri Tarihinde Cemel ve Siffin*. Kahramanmaraş: Samer Yayınları.

Karasimalioğlu, Adnan (2003). “Hüseyin Vâiz-i Kâşifi”. *TDVİA*. C. 19, ss. 16-18. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kâşifi, Hüseyin Vâiz (2022). *Ravzatü's-Şüheda Tercümesi*. çev. Âşık Çelebi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kelebek, Mustafa ve Emre İlbars (2024). Cahiliye Dönemi Araplarında Hukukun Kaynağı Problemi. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 10(1), ss. 264-284.

Kiel, Michiel (1994). “Deliorman”. *TDVİA*. C. 9, ss. 141-144. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kilinçli, Sami (2012). İslam Öncesi Arap Toplumunda Kabileler Arası Rekabetin İslam Davetine Yansımaları. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(3), ss. 57-87.

Köksal, Mustafa Asım (1984). *Hazreti Hüseyin ve Kerbelâ Fâciası*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Köprülü, Mehmet Fuat (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Kubat, Mehmet (2014). *İslam Mezhepleri Tarihi*. Kayseri: Kitap Dünyası Yayınları.

Kurt, Aynur (2022). Güney Azerbaycan Kerbelâ Mersiye Şâiri Âsî ve Dîvânı. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10(30), ss.1–21.

Kurtuluş, Rıza (2022). “Kerbela”. *TDVİA*. C. 25, ss. 45-47. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Mahafzah, Hüseyin Ali Ahmad (2010). Hüseyin’in Dini ve Siyasi Özellikleri. *Uluslararası Kerbela Sempozyumu, Çeşitli Yönleriyle Kerbela* (ss. 153-156). Asitan Yayınları.

Mahdum, Abid Nazar (2001). *Ravzattü’s-Şüheda ile Hadikatü’s-Sü’eda Mukayyesinin Işığında Eski Türk Edebiyatında Tercüme Anlayışı*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Namlı, Abdullah (2019). Yezid’in Halifeliğinin Meşrutiyeti Meselesi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (16), ss.521-547.

Necmi, Muhammed Sadık (2014). *Medine’den Kerbela’ya Sözleriyle İmam Hüseyin*. İstanbul: Keyser Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar (1989). “Alevî”. *TDVİA*. C. 2, ss. 368-369. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar (2009). *Babailer İsyan’ından Kızılbaşlığa: Anadolu’da İslam Heterodoksisinin Doğuşuna Kısa Bir Bakış*. Editör: Ahmet Yaşar Ocak. Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü. Ankara: Turizm ve Kültür Bakanlığı, ss. 63-98.

Ocak, Ahmet Yaşar (2011). *Babailer İsyanı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Öktem, Niyazi (1999). Anadolu’da Alevi Düşüncesinin Oluşumu ve Gelişimi. *I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*, Gazi Üniversitesi, 22-24 Ekim 1998. Ankara, ss. 251-261.

Öz, Mustafa (1994). “Ehl-i Beyt”. *TDVİA*. C. 10, ss. 516-519. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Öz, Mustafa (2022). “Kerbela”. *TDVİA*. C. 25, ss. 275-277. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Özcan, Abdülkadir (2011). “Tevârîh-i Âl-i Osmân”. *TDVİA*. C. 40, ss. 579-581. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Özil, Şenol (2017). Maktel-i Hüseyinler Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (83), ss. 31-48.

Özil, Sibel (2020). Maktel-i Hüseyinlerde Yer Alan Fevkalâde Hâdiselere Kısa Bir Bakış: Maktel-i Âl-i Resûl Örneği. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (24), ss.505–520.

Özkan, Mustafa (2010). Kerbeladan Önce Hz. Hüseyin’i Doğru Anlamak. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), ss.87-109.

Özkorkmaz, Mehmet (2011). *Alevilerin On İki İmam Algısı. Dicle Üniversitesi. (Yüksek Lisans Tezi). İslam Mezhebler Tarihi Anabilim Dalı.*

Rençber, Fevzi (2017). Kendi Kaynakları Işığında Hâriciliğin Doğuşu ve Gelişimi. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 10(2), ss.259-268.

Rızâ, Ali (2019). *Hadise-i Kerbela*. İstanbul: Kalender Yayınevi.

Salihoğlu, İ. Sıddık (2012). *Siyerî Ali*. İstanbul: Çelik Yayınevi

Sallâbî, Ali Muhammed (2016). *Birinci Halife Hz. Ebubekir (Radiyallahu Anh): Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*. İstanbul: Ravza Yayınları.

Sallabi, Ali Muhammed (2016). *Üçüncü Halife Hz. Osman: Hayatı Şahsiyeti ve Dönemi*. İstanbul: Ravza Yayınları.

Sarıbıyık, Mustafa (2013). İslam Siyaset Düşüncesinde Hilafet Kurumunun Aşılamayan Sorunları Üzerine Bazı Mülâhazalar. *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, (23), ss.169–185.

Sarıçam, İbrahim (2012). *Hz. Ömer*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Savaş, Saim (2009). *Osmanlılar ve Aleviler*. Editör: Ahmet Yaşar Ocak. Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü. Ankara: Turizm ve Kültür Bakanlığı.

Savaş, Ersin (2024). Başlangıcından Osmanlı Dönemine Alevilik Tarihi Toplumsal Olayları. *TEKE: Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 13(1), ss. 159-181.

Şâdî Meddah (2015). *Maktel-i Hüseyin Kerbela Hadisesi*. E. Erbay & S. Tozlu, Yayına Hazırlayanlar; A. Yalçın & G. Aytaş. Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Şahin, Halil İbrahim (2011). Kerbela Olayının Sözlü Geleneğe Yansıması: İmam Hasan ve İmam Hüseyin Destanı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (60), ss.181–196.

Şapolyo, Enver Behnan (2004). *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Elif Kitabevi.

- Toker, Ahmet (2013). *Oniki İmam Hânedân-ı Ehl-i Beyt* . İstanbul: Buhara Yayınları.
- Türkoğlu, Serkan (2017). Türk edebiyatında Maktel-i Hüseyinler ve Bekâ'nın Kitâb-ı Kerbelâ Mesnevisi. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, (58), ss. 107-128.
- Ulu, Sümeyye (2021). Mehmet Nur Akdoğan. Tarihsel ve Aktüel Boyutlarıyla Gadîr-i Hum. Ankara: TDV Yayınları, 2021. *Turkish Journal of Shiite Studies*, 3(1), ss.134-142.
- Uyar, Gülgün (2008). Ehl-i Beyt İslâm Tarihinde Ali-Fâtıma Evlâdı (260/873'e Kadar) (2. Baskı). İstanbul: *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları*.
- Varol, Mehmet Bahaüddin (2004). *Ehli Beyt Kavramsal Boyut*. Konya: Yediveren Kitap.
- Yalçın, Alemdar (2010). Anadolu Aleviliğinin Başlangıç Evreleri II: Anadolu'ya Geliş ve Yerleşim. *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, (2), ss. 1-18.
- Yaprakdal, Erol (2025). Hz. Osman'ın Muhasarası Sırasında Talha b. Ubeydullah'ın Rolü ve Tutumu: Ebû Mihnef'in Ensâbü'l-eşrâf'taki Rivayetleri Ekseninde Bir Analiz. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (25), ss. 253-276.
- Yaşaroğlu, Hasan (2014). Sıffin Savaşı ve Tarihin Gizlediği Bir Gerçek; Ali-Muâviye Mütarekesi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2), ss. 624-635.
- Yıldırım, Rıza (2018). *Geleneksel Alevilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, Hüseyin (2023). Kerbela Olayı ve Günümüze Yansıması. *Manas Din Bilimleri Dergisi (MDBD)*, 2(1), ss. 1-20.
- Yiğit, İsmail (2004). "Mevâlî". *TDVİA*. C. 29, ss. 411-413. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yiğit, İsmail (2009). "Sıffin Savaşı". *TDVİA*. C. 37, ss. 134-137. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Zeydan, Corcî (2004). *İslâm Uygarlığı Tarihi: Tarihu't Temeddümü'l-İslâmî*. İstanbul: İletişim Yayınları.